

PROTESTANTIZMUS
ÉS
PANSZLÁVIZMUS.

IRTA

FELVIDÉKY.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.

1882.

„A legkoldusabb igazság többet ér a legkirályibb hazugságnál“

Carlyle e szavai képezik Grünwald Béla korszerű s három évvel ezelőtt megjelent munkájának, a „Felvidék“-nek jelszavát.

Mély jelentőségű szavak ezek. Mi pedig mély jelentőségüket fokozza, ez ama valóban szomorú tény, hogy a „Felvidék“-ben nem koldus, de a legkirályibb igazság van elmondva. Szívemből és lelkemből szólt a szerző. De nemcsak az enyémből, hanem mindazokéből, kik a szerző által híven ecsetelt szomorú állapotok között élni és működni, s azokat úgyszólván naponkint észlelni kénytelenek.

Rá van mutatva e műben egy nagy sebre, melyet e honnak hűtlen gyermekei ejtettek a közös anyán, e hazának testén, s melyet alattomosan és fondorkodva, csellel és ármánnyal, példátlan kitartással és jobb ügyre érdemes szívósággal annyira elmérgesíteni törekszenek, hogy az halálössá váljék s e hon elpusztulását vonja maga után. — Még ugyan nem életveszélyes a seb, — de, ha azt ügyes és erélyes orvos, ki ha kell a nagyobbyszerű műtéttől sem riad vissza, — kezelése alá nem veszi, — azzá válhatik s vajmi könnyen üszkösödésbe megy által s a biztos halált eredményezi.

A hazai sajtó, ismertetésében érdeme szerint méltatta volt annak idején e művet. Felhívta reá úgy a kormánykörök, valamint a közönség figyelmét is. — S valóban nagyszerű

mű ez. A ki azt végig olvassa, örömmel, — de egyszersmind a legnagyobb fájdalommal is teszi azt le kezéből.

Örömmel, hogy találkozott s épen a felvidéken lakó és működő hazafi, ki egész tárgyilagossággal s a legkisebb részletekig minden tételét és állítását okadatoló tisztasággal állítja elének ama szomorú valót, mely hazánkra nézve vészthozó lehet. De fájdalommal egyszersmind, hogy hazánk vezérférfiai vagy a szomorú valónak ismeretével és tudatával nem bírnak, vagy azt csekélynek s veszélytelenek gondolva, annak elenyésztetésére nem gondolnak, nem törekszenek.

Vártuk, reméltük, hogy a szomorú valónak feltárása a vezérlő férfiakat optimistikus álmukból fölriasztani, s úgy a közigazgatás, valamint a közoktatás terén erélyes tette fogja serkenteni.

Azóta három év tűnt le, és mi történt? Boszniát, Hercegovinát elfoglaltuk. — Kevés ellenségünk volt, — egygyel többet szereztünk magunknak. — Egy néhány millió forinttal nem tudtunk mit csinálni, — ezt nagylelkűleg új ellenfelünknek ajándékoztuk, hogy vele s általa föl hizlaljuk, ő meg cserébe alkalmas időben a hátunkat döngesse. — A magyar már nagyon elszaporodott, ezért magyar bakáinknak keltett ki — s bevonulniok, hogy számuk apasztassék s a kiöntött magyar vér által „kedves barátinkat“ annak idején a magyar vérré még éhesebbé és szomjasabbá tegyék.

S vezérférfiak részéről tehát ez volt a dicsó válasz Grünwald „Felvidék“-jére. Valóban lélekemelő válasz. . . . Meglehet vele elégedve. — A kormány a vészharang megkondításakor fölserkent ugyan, de mikor megtudta, hogy miért és kinek harangoznak, mint télen odújába a medve más oldalra fordult s még mélyebben elaludt.

S ki volt az, ki a vezérférfiakat az ily édes álomba bele ringatni tudta? A panszláv sajtó. — A Túróc-Sz.-

Mártonban, mint a magyarországi panszlávizmus székhelyén gyártott panszláv közlönyök ugyanis, melyek példátlanul korlátlan szabadsággal csakis hazánkban virágozhatnak, elég szemtelenek a „ha tetted, tagadd“-féle elvet követve, — az e műben felsorolt tényeket valótlanoknak kürtölni ki. — S a kormány? . . . Ezt szépen elhitte. — Már az ilyen hívők csakugyan boldogok. . . De boldogtalanok mi, kik e szomorú körülmények között élünk, mozgunk s a panszlávizmus ellen naponta küzdünk, s így fájdalommal tapasztaljuk, *hogy az állított tények valók és igazak.* — S midőn a szerző művének 160-ik lapján ezt írja: „reményilem, hogy azok, kik érzékkel bírnak a reális viszonyok iránt s ismerik a felvidéki állapotokat, ez iratban hű képét fogják feltalálni a felvidéki viszonyoknak“ erre nézve, — bármiként harcoljon is ellene Mudron — csak azt jegyzem meg, hogy színezései inkább enyhék, mint erősek.

A szerző a felvidék 10 megyéjére szorítkozik. — Össze gyűjtött adatai folytán kimutatja, hogy e felvidéki 10 megyében 268 rk. és 99 ev. lelkész, 730 rk. és 263 ev. tanító, 1 mérnök, 5 orvos, 68 ügyvéd, 4 megyei tisztviselő, 98 községi jegyző, 30 egyén a bíróságoknál bírói s más minőségben, 2 kir. közejegyző, 1 kir. adófelügyelő, 8 gymnásiumi, 4 képezdei tanár, 10 távirász, 11 póstamester, összesen 1612 oly egyén van, kik a panszlávizmus elvét vallva, annak célját testestül-lelkestül valósítani törekcsenek.

Tény, — s azt mindenki tudja, hogy ezek között legveszélyesebbek azok, kikre egyrészt a jövő nemzedék nevelése, valamint másrészt a népnek vezetése van bízva.

Ezek a tanítók és a lelkészek.

Működési terök az egyház. — A panszlávizmus legbiztosabb positiója ez, de az állam és a haza jövőjére nézve egyszersmind a legveszélyesebb. — Ez érdemel legtöbb figyelmet a kormány részéről, ez a legbehatóbb orvoslást. —

Orvoslásról azonban csak ott lehet szó, hol a kór ismeretes. — E kórt, a mennyiben ez az ág. hitv. ev. egyházban is elharapódzott, s a mennyire ezt rövideden tenni lehet egész tárgyilagossággal szándékom ez alkalommal a közönséggel megismertetni.

Túlozni nem fogok semmit.

Ma-holnap két évtizede lesz már annak, hogy a felvidéki körülmények között élek és működöm; s ezóta naponta látom e kórt, melynek terjedése ellen küzdünk, de terjedését egészen meggátolni még sem bírjuk s kiírtható nemis lesz, ha a hatalommal rendelkezők erélyesen nem segítik azokat, kik e hosszú és nehéz küzdelemben már-már ki-merültek.

Miután egész három évet vártam s reméltem, hogy e téren nálam avatottabb fog felszólalni, de ekkoráig nem tette, fölszólalok én, s ez alkalommal az ev. egyház jelen viszonyait szándékom ismertetni. — Ismertetni azt, hogy mily tért foglal el keblében a panszlávizmus? — vajjon tett-e valamit s mit az ev. egyház annak korlátozása- s kiirtására? — mit tett a kormány? — a törvényhozás? . . . és végre: mit kellene tennie hogy az végkép elenyésszen?

I.

A magyarhoni ág. h. ev. egyház, vagy mint a közéletben nevezni szokják, az ú. n. lutheránus egyház, a legközelebbi múltban, a napi sajtó egyik közlönyében a „Hon“-ban hazafiatlannak bélyegeztett s panszlávizmusszal vádoltatott.

Vajjon alapos és jogos-e ezen állítás?

Igen és nem.

Ha ezen egyház egyetemét, úgy vezérférfiait, valamint az annak kebelében működő lelkészek, tanítók és hívek nagy többségét tekintjük, úgy határozott „nem“-mel felelünk. Ezen egyház roppant nagy többsége híven megőrizte az apák örökségét. — Valamint az apák e hon hű gyermekei valának, azzal éltek, éreztek és szenvedtek, ezért vagyont és éltet föláldozni mindenkor lelkesedve készek voltak, úgy ily hű gyermekei e hazának azok unokái is.

A történet tanúsítja, hogy e haza szabadságának és alkotmányának megmentői első sorban a protestánsok valának. — Mert a múltban folyt harcok nemcsak az ev. vallás szabad gyakorlataért, hanem egyszersmind mindenkoron a haza alkotmányos szabadságaért is vívattak. — A hazához való e hűségnek és szeretetnek érzete a magyarhoni ev. hívek roppant többségének szívében jelenleg

is él és szilárd. — Átérti e többség nagy költőnk amazavait, hogy:

„A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely, —
Áldjon, vagy verjen sors keze,
Itt élned s halnod kell.“

Nagyon természetes és igazságos volt tehát az evangyéliumiak részéről azon általános feljajdulás, midőn épen Zólyommegye közönségének kezdeményezése folytán a n.-rócei ev. gymnásiumban folytatott panszláv üzelmek napfényre hozattak, s ennek folytán a „Hon“ egy cikkében az evangélikusok hazafiatlanoknak bélyegeztettek, hogy a hazafiatlanság ezen igazságtalan vádját úgy a lapok útján, valamint a kerületi és egyetemes gyűlésen is egész felháborodással visszautasították.

De a mi áll az egyetemre, nem áll ez az egyes részletekre nézve. — S ha e részletekbe bele bocsátkozunk, úgy fájdalommal be kell vallanunk azt, hogy a hazafiatlanság e vádja jogos és alapos.

Nézzük ezt részleteiben.

A magyarországi ev. egyház egyeteme tudvalevőleg 4 egyházkerületet képez. Ezek: a dunántúli, dunamelléki, tiszai és a bányai kerületek.

E négy kerületnek csak lelkészi és tanítói karára akarok és fogok kiterjeszkedni.

A legújabb 1880-ik évben nyomtatásban megjelent, s Haan Lajos békés-csabai lelkész s egytemes jegyző által egybeállított névtár szerint e 4 kerületben összesen 694 lelkész és segédlelkész, továbbá 1530 tanító és segédtanító, s így összesen 2224 egyén van az egyházi téren alkalmazva. — Ha most ezeket osztályozzuk, a 694 lelkész és segédlelkész közül 455 hazafias magyar érzelmű, 239 egyén pedig a panszlávizmus híve. — Az 1530 tanító és segédtanító közül pedig magyar érzelmű 986, panszláv pedig 544. — Az összes

2224-re rúgó létszám közül tehát a hazafias iránynak híve 1441, és a panszláv eszmék és célzatok terjesztője 783 egyénből áll.

Ez tehát több, mint harmada az összes létszámnak.

Az ev. egyházban tehát, részint mint lelkész, részint pedig mint tanító 783 oly egyén van alkalmazva, kik úgy magának az ev. egyháznak, valamint e hazának is s különösen a magyar nemzetiségnek határozott és esküdt ellenségei.

Az ev. egyháznak ellenségei, mert, mint ezt példákkal lehetne kimutatni s a tapasztalat bizonyítja, nekik első nemzetiségök, s csak ezután következik vallási meggyőződésük. Ennek bebizonyítására elég utalnom a múlt évben megjelent s egy állomásáról elmozdított, azután katholizált ev. lelkész: „Autonomia, hit, nemzetiség“ címe alatt kiadott röpiratra, melyben a szerző az ev. egyházban működött panszláv lelkészekről igen tanúságos leleplezéseket tesz, s a szláv ajkú ev. híveket egyesén arra hívja fel, hogyha tót nemzetiségűket megtartani akarják, akkor katolikusokká legyenek... A hazának nyílt ellenségei, mert gyűlölve a magyar nemzetiséget, ennek kiirtását s egy tót birodalom létesítését célozzák.

Ezen állításunk a mű folyamában s az illető helyeken fog kitűntettetni.

De nézzük most egyenkint a kerületeket.

A dunántúli kerület 190 lelkész és 405 tanítóval az egyedüli, mely a panszláv mozgalmakról mitsem tud. Egyházainak túlnyomó többsége — egy-két tót s vend nyelvűn kívül — magyar és német. Egyetlen főtanodája a soproni, mely az egész kerület áldozatkészségéből tartatik fenn, határozottan és tisztán magyar szellemű és irányú. Azon kívül van Sopronban egy magyar nyelvű- és Felső-Lövön egy német nyelvű tanítóképezdéje, melyek szintén hasonló szellemen működnek. — Ily tanodákban képeztetnek ki az egyházak jövődöbeli vezetői és hivatalnokai, s így azok egytől egyig valamennyien e hazának hű gyermekei, kiknek

vezetése mellett úgy az egyházakban, valamint az iskolákban, a hazafias szellem megszilárdult.

Utána következik a tiszai kerület.

Ez már nem tiszta. A panszlávizmus fészke itt Gömör és kis Hont. Tudjuk, miszerint itt, hogy úgy fejezzem ki magamat, a vezérférfiaik aluszékonysága folytán a panszlávizmusz erős fészket rakott magának.

E panszláv fészkek a nagy-rőcei gymnásium és tanítóképezde vala. A kerület felügyelete alatt állott e tanoda s hosszú évsoron keresztül még sem vette észre, vagy észre venni nem akarta, hogy ez az egész ev. egyházat lassankint megmételtyezte s a haza érdekeit veszélyeztette.

Tény, elvitázhatlan tény ugyanis az, hogy az ezen tanodákban kiképzett ifjak, kik később nagyobb részét egyházi hivatalnokokká lőnek, a magyar nyelvet meg nem tanulták, sőt a magyar ajkuak benne egészen eltótosodtak. Tény, hogy az e tanodából kikerült lelkészek és tanítók, kik most elszórtan az ev. egyházakban működnek — hacsak a magyar nyelvet másutt nem tanulták meg — e nyelvet nemcsak nem beszélnek, hanem gyűlölettel viseltetnek mindazok ellen, kik magyarok s mint ilyenek hazájokat szeretve, annak boldogítását célozzák. El lehet mondani, hogy az innét kikerült egyének e hazának nyílt ellenségei s a magyarságot kiírtani akarják.

Igazán hálásak lehetünk a Zólyommegye közönsége iránt, hogy hazafias és erélyes föllépése folytán e veszélyes fészkek szétromboltatott, mert hazánknak ez által a legnagyobb szolgálatot tette. Az e tanodából kikerült lelkészek és tanítók, kik nagyobb részét a kis honti és gömöri esperességekben elszórva vannak, a panszlávizmusz érdekében működnek ugyan most is, de e kerületben a magyar szellemű lelkészek és tanítók mégis többségben vannak. Ugyanis: van itt lelkész és segédlelkész összesen 141, kik közül hazafias érzelmű 85, panszláv 56; a 343 tanító és segédtanító közül 223 magyar,

120 pedig panszláv. Így az összes 484 létszámból 308 a hazafias és 176 a panszláv párthoz tartozik. Igen tekintélyes szám ez is, de a panszlávok működése e kerület magyar szellemű többsége és különösen erélyes püspöke intézkedései folytán mégis megbénított s reményünk alapos, hogy ily erélyes közigazgatás mellett azok továbbra is tehetetlenségre lesznek kárhozthatva, s a magyar szellem és irány itt teljesen diadalmaskodni fog.

Legszomorúbb a helyzet a *dunamelléki* kerületben. A hazáját szerető embernek szíve elszorúl s lelke elborúl, ha az itteni viszonyokat higgadtan szemléli s az itteni mozgalmakat és tényeket figyelemmel kíséri.

Nézzük csak legelőször a lelkészek és tanítók összes létszámát s az azok közötti nemzetiségi arányt.

A dunamelléki kerület 8 esperességében s 97 egyházában összesen 373 lelkész és tanító van alkalmazva. Ezen létszámból 108 a lelkészi- és 288 a tanítói karhoz tartozik. A 108 lelkész és segédlelkész közül csak 33 magyar érzelmű, 75 pedig határozott panszláv. A 288 tanító és segédtanító közül ismét magyar szellemű csak 52, panszláv pedig 213. Így az összes létszámból összesen csak 85 lelkész és tanító hazafias, míg 288 lelkész és tanító a panszlávizmus érdekeinek szolgálatában áll.

Itt a számok világosan beszélnek. Az összes létszámnak csak $22\frac{3}{5}\%$ -ka magyar, hazafias érzelmű; $77\frac{2}{5}\%$ -ka pedig panszláv, tehát hazaellenes pártnak tömegét alkotja. Hogy képies hasonlattal éljek, e kerületben magyar érzelmű hazafias lelkészek és tanítók csekély száma a panszlávizmus nagy homok sivatagján csak egy kis oázt képez, mely minden pillanatban azon veszélynek van kitéve, hogy a szenvedély és a magyarok iránti gyűlöletből fölkarbácsolt Samum viharja azt a panszlávizmus homokja által elborítani és betemetni fogja.

Egy kis panszláv ország ez. A Stúrok, Hurbánok, Hodzsák stb. hazája. Itt éltek és működtek, itt élnek és működnek most is a panszlávizmus zászlóvivői, vezérférfiai. Az egyházi tér egészen kezökben van s a világi, a társadalmi tért, akár mint ügyvédek és orvosok, akár mint közigazgatási hivatalnokok mindinkább kezdik elfoglalni.

Az egyházi elem a világgal a legbensőbb összeköttetésben van itt. Erős szövetséget alkottak egymás között. Egyértelműleg és határozottan működnek és küzdenek a kítűzött cél elérésére. Nincsen az a csel és ármány, melyhez nem folyamodnának; nincsen az az eszköz, melyet célok valószínű hatására föl nem használnának. Nem vetik meg a meghunyászkodást, ha ez tervüket elősegíti; nem a legnagyobb merészséget, ha ez által ügyüket diadalra segíthetik. Soha egyetlenegy társulat vagy szövetkezet nem követte el oly szívósággal a jezsuiták ama elvét, hogy „a cél szentesíti az eszközöket“, mint épen a panszlávok eme tábora.

Itt főzetett ki minden terv, itt vitattatott meg minden kérdés, itt hozatott minden határozat, melyet érvényesíteni akartak és akarnak. Az itt működő férfiak által innét adatott ki a jelszó, kiadattak az utasítások, melyek szerint országszerte az egyeseknek eljárniok, s működésök eredményéről hű jelentést tenniök kellett.

Az országszerte szétszórt panszlávok, akár az egyházi, akár a világi téren mozognak, az itt működő vezérférfikkal a legbensőbb összeköttetésben állottak és állanak. Itt volt és van sajtójuk, a melyből kikerült közlönyek — akár egyháziak, akár világiak legyenek azok — gyűlöletet szítanak, s hirdetnek a magyarság ellen.

Az a Hurbán — mostani hlubokai pap — ki a szabadságharcban, az általa legromlottabb söpredékből toborzott csapatnak élére állt, s a mere vele járt, rabolt és a népet a magyarok ellen lázította, midőn a szabadság-

harc szomorú vége után az orgyilkos kardot a papi köntössel fölcserélte, s papi állását újra elfoglalta, megindította a maga hírhedt egyházi lapját „Cirkevnie Listy“ címe alatt, melyben a műveletlenség durvaságával támadta meg azon lelkészeket, kik a felvidéken egyházaikban magyar isteni tiszteletet mertek tartani, s Isten és Krisztustagadóknak nevezte el őket. Noha egyházi téren mozgott, mégis minden sora gyűlöletet lehelte minden ellen, a mi magyar.

Egy más világi tót lap cikkeiben nyíltan hirdette, hogy közel az idő, midőn a magyarok számára akasztófákat fognak felállítani s gyönyörrel nézni, miként aggatják majd rájuk a magyarokat. Gyűlöletet terjesztett e lap a magyarok ellen, s majdnem minden vezércikkét e szóval: „bosszú“ fejezte be.

Hogy a panszlávok szívében mily kiolthatlan gyűlölet él a magyar nemzet iránt, erre nézve megvilágításul csak egy tényt fogok fölemlíteni.

Az 1874-ik évben, tehát épen azon évben történt ez, midőn a panszláv gymnásiumok bezáratásának kérdése volt szőnyegen úgy a kerületi, valamint az egyetemes gyűlésen is.

Szeptember hó 2 és 3-án tartatott meg az egyetemes gyűlés Budapesten. A panszlávok, úgy egyháziak, mint világiak igen nagy számmal jelentek meg a gyűlésre. A teremnek egyik oldalán tömegesen sorakoztak. A pártvezérek a szerepeket egymás között az előleges tanácskozmányon kiosztották.

A panszlávok, élükön, beszéde alatt fölgyúrt ingújjal, ökölbe szorított kézzel és tajtékzó szájjal Hurbán, a simább s mívelt Paulinyi, a vad Dula stb. azt kívánták, hogy a nagy-rőcei gymnásium bezáratása, mint az ev. egyház autonómiáját megtámadó sérelemnek tekintessék és ő Felségéhez felirat intéztessék az iránt, hogy a bezáratás felfüggesztessék. Jellemző, hogy azon emberek, kik a pátens idejében annak

elfogadásával az autonómiát kirúgták lábuk alól, most farizeusi arccal az autonómia köpenyében takaródtak.

Jellemtelenségök ebből is kitűnik.

Fölkelt Pulszky Ferenc s éles logikájával megtámadja a panszlávok üzelmait s a hazafiatlanság igaz vádját dobja szemökbe.

A panszlávok erre zúgnak és a vád ellen tiltakoznak.

Ekkor Pulszky hozzájuk fordul s mondja: ha tiltakoznak a hazafiatlanság e vádjá ellen, mondják meg, kezöket szívökre téve: „igazán szeretik-e a magyar hazát“?

„Szeretjük“, felelik erre erős hangon egyhangúlag a panszlávok.

„Jól van“, mondja tovább Pulszky, „kérdem továbbá: szeretik-e a magyar nemzetet“?

E hozzájuk intézett kérdésre a panszlávok összesége oly csöndes lett, hogy a légy röptét is meglehetett volna hallani. . . . Egyetlenegy hang sem mondta, hogy: szeretjük.

Pulszky lerántá álarcukat, midőn így nem akarva, a panszlávok a magyarok s így a magyar nemzet iránti gyűlöletöket elárútták.

Indítványukkal a hazafias párttal szemben megbuktak. Bosszúval és gyűlölettel szívökben távoztak Budapestről. Gyűlöletöknek hosszú időn keresztül lapjaikban adtak kifejezést, sárral dobálván az egyetemet, szidalmazván a kormányt és bujtogatván a tótajkuakat a magyarság ellen. Igazán csodálkoznunk kell a felett, hogy a kormány miként hűnyhatott szemet ily — az államegységet megtámadó s hártárt ismerni nem tudó — nemzetiségi düh előtt.

A dunamelléki kerületben, mint fentebb már említve volt, 8 esperesség van. A pozsonyvárosi, pozsony- és mosony-megyei esperesség a legnagyobb kitartással és önfeláldozással harcol a hazafiság terén a többi — tehát három öt — ellen.

Trencsén, Nyitra, Túróc, Árva és Liptóban lámpással kell keresni a magyar érzelmű hazafias papot és tanítót. De még olyanok is kevesen vannak, kik a magyar nyelvet folyékonyan beszélnek. Olyanok foglalták el itt az egyházi tért, kik szívökben a legengesztelhetlenebb gyűlölettel viseltetnek a magyarság s annak főlénye iránt s egész nyiltan azon tant terjesztik, hogy a magyarok e hazában csak zsellérek, jövevények, s ők, a tótok annak historikus örökösei és birtokosai. E tant hirdetik nyilvánosan, e tant és eszmét csepegtetik az iskolákban — a hol ezt tehetik — a gyermekeknek, a jövő nemzedéknek szívébe.

A lelkészek és tanítók oldala mellett, tömör phalanxot képezve, ott tömörülnek a szegény sorsú családokból származó s panszláviztikus nevelésben részesült ügyvédek, orvosok s világi hivatalnokok. — Csoda-e tehát, hogy itt a magyarság iránti gyűlölet már a köznép szívébe is át lett ültetve?

Hisz ezt tapasztaltuk az orosz-török háború alkalmával is, midőn a túrócmegyei köznép, a vasúttal menő azon vasúti személyzetet, mely fején piros török sipkával utazott, agyonkövezni akarta, beléje követ dobált, s hogy a botránynak eleje vételessék, a vasúti előljáráóság kalauzainak a török sipka viselését betiltotta.

Csoda-e, hogy öt panszláv esperesség által a három hazafias mindig legyőzetik s így ez mindig kisebb és kisebb térre szorítottatik. — S e három hazafias esperesség az öt panszláv esperesség ellen nem is győzhet, mert a kerületi gyűlésen keresztül vitték azon végzés kimondását, hogy a kerületi gyűléseken az esperességek nem fejenkint, hanem esperességek szerint szavaznak. Mi természetesebb tehát, mint az, hogy a hazafias párt mindig leszavaztatik.

Hiszen a panszlávok e kerületben már végzéssé akarták emelni azt, hogy a gyűlés tanácskozása kizárólag tót nyelven

vezettség, s csakis a superintendens ismert tapintatának tulajdonítható, hogy ez nem lett végzesség. De igén is szokássá vált az, hogy a *superintendens úr váltakozva, minden évben más-más nyelven nyitja meg és vezeti a kerületi gyűléseket.* Így, ha egy évben magyar, más évben tót s a harmadik évben német nyelven terjeszti elő évi jelentését, de a gyűléseken azért majdnem kizárólag tót nyelven foly a vitatkozás s csakis elvértve mernek néhányan magyar nyelven felszólalni...

Egy kis tótország e kerület. Tót itt az egyházi közigazgatás és a gyűlések tanácskozási nyelve. Vajmi csekély kivétellel tót nyelven vezetnek itt az anyakönyvek, tót nyelvűek az egyházi hivatalos pecsétek feliratai, s így tót nyelvűek a kiszolgáltatót anyakönyvi kivonatok is. Panszláv itt a víz és lég, szív és lélek; panszláv színezetű itt minden külsőleg és belsőleg, s a ki e területen él, úgy érzi magát, mintha ezer mértföldnyire volna távol a magyar hazától. E terület úgyszólván a magyarságra nézve már elveszett, s logikai következetességgel állíthatni azt, hogy, ha a jelenleg működő superintendens lemondani vagy elhalni talál, a többség panszláv szellemű és panszláv célzatok szolgálatában álló superintendenst fog választani.

Következik a negyedik, a bányai kerület. Ez terjedelmére nézve legnagyobb, lakosságát tekintve legnépesebb. Bars megye végpontjától Körnöcbányától, hosszú zsákalakban egészen Orsováig terjed ez. Nyugaton a Duna, délen pedig a Dráva s ismét a Duna határolják.

A következő megyék tartoznak ide: Bars, Zólyom, Hont, Nógrád, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún, Békés, Csongrád, Csanád, Bács-Bodrog, Torontál és Temes. Az ország szívéen fekszik tehát úgyszólván e kerület. Kilenc esperességbe van beosztva. Egyházainak száma 202, lakosainak száma pedig a negyedfél százezret meghaladja.

E 202 egyházban összesen 255 lelkész és segédlelkész és 517 felekezeti tanító van alkalmazva. Összesen tehát 772 személy. Ezek között van *határozott hazafias* magyar érzelmű lelkész és segédlelkész 147, tanító pedig 306, s így az ellentáborhoz tartozik 108 lelkész és segédlelkész és 211 tanító. Összesen tehát 319 egyén. Vagyis százalékban kifejezve: $58\frac{3}{4}\%$ a hazafias, $41\frac{1}{4}\%$ pedig a panszláv párt híve.

Ha már most ezen 309 egyént osztályozzuk, ennek egy nagyobb negyede határozott dühös panszláv, két negyede ál-, vagyis kryptopanszláv s egy negyede köpenyforgató, mely ma a hazafias párttal, holnap pedig, ha a körülmények úgy hozzák magokkal, a panszlávokkal tart. Kinyilatkoztatom egész őszinteséggel, hogy e számarányt tekintve inkább a magyarságnak, mint a panszlávoknak kedveztem.

Tekintélyes szám ez. Mi pedig még tekintélyesebbé és fontosabbá teszi, ez azon állás, melyet betölt és elfoglal. Mert a társadalomban oly befolyással, mint épen a lelkész és tanító, tán senki sem bír. A lelkész befoly a felnőtt, a tanító a serdülő, a leendő nemzedékre. S különösen a míveltebb osztályt nélkülöző faluhelyeken egészen kezökben van a hatalom s tetszésök szerint idomíthatják a működő és a jövő nemzedéket. A panszláv lelkészek a szószéken és a társas életben, a tanítók az iskolában csak egy cél felé törekszenek, hogy a népnek szívét, érzését, gondolkozását megmételtyezzék s e haza ellenségeivé tegyék. Céljok egyszóval a panszláv propaganda.

Valódi papnak és tanítónak szent hivatása az, hogy híveit, a népet magához fölemelje, mívelje, jó keresztényekké s egyszersmind hazafiakká tegye.

A panszlávok ezzel épen ellenkező irányban működnek. Ők nem igyekeznek a népet magokhoz fölemelni, hanem a néphez ők ereszkednek le. Érdesekké, durváká, parasztokká lesznek. Egyszóval: elposványosodnak,

elparlagosodnak. Abban tetszelegnek magoknak, hogy a míveletlen tömeg nyelvén beszélnek, szólásmódját 'elsajátítják, utánozzák s életmódá követik. Leszállnak a polgári- és paraszt családokhoz, hozzájuk magokat hasonlókká teszik, velök az ő szokásaik szerint társalognak, élnek s azt úton-útfelen hirdetik: mi vagyunk csont és vér, a ti csontotok- és véretekéből.

Ezek a határozott, dühös s a magyarságot szívök mélyéből s lelkök egész dühével gyűlölő panszlávok. Innét arcukon azon különös és sajátságos jelleg kinyomata, mely már messziről s első tekintetre elárulja őket. Az érdes, úgynevezett panszláviztikus külső, a vadság, korlátoltság és míveletlenség külső kinyomata ott ül arcukon s tisztán mutatja kilétöket. Innét van az, hogy a beavatott kilétöket nem is tudja s mégis panszláv voltukat már arcukról olvassa le.

Sokkal veszélyesebbek a míveltebbek s így simulékonyabbak. De ezek is ugyanazon cél felé törekszenek. Semmi eszköztől sem riadnak vissza s a jezuitikus régi elv: „a cél szentesíti az eszközöket“, az ő elvök is. Azon a téren működnek, melyen őket úgyszólván ellenőrizni nem lehet. Mint lelkészek és tanítók leszállanak az egyes családokhoz s azokkal, kik — kivéve, hogy a tót nyelvet beszélik — csak oly hazafiak, akárcsak a debreceniek, lassacskán elpártolásra s a panszláv táborba terelni igyekeznek. Különös jelenség pedig az, hogy leginkább a nőket, az anyákat törekszenek céljoknak megnyerni, jól tudván és tapasztalván azt, hogy ha az anyákat és nőket megnyerik, azok gyermekei egészen az ő útmutatásuk és elvök szerint fognak neveltetni, s a férjek a nők befolyása folytán a panszlávizmusnak megnyeretni.

Tény, magam ösmerek több férfit, kik határozott magyar érzelműek valának, de panszláv nőket vevén feleségül, ez utóbbiak által rövid két-három év alatt dühös panszlávokká lettek. S tény továbbá az is, miszerint magam tudok eseteket, hogy ily rábeszélés egy, különben magyar érzelmű család,

gyermekét a túróc-szt.-mártoni iskolába küldötte, s midőn az onnét két év múlva visszatért s tanulmányait a nevezett iskola bezáratása után egy oly iskolában folytatta, melyben az előadás nyelve a magyar vala, — e gyermek oly konokká lett, hogy semmiféle hatalom sem bírhatta arra, hogy a tantárgyakat magyar nyelven tanulja. Sőt szülei iránt is gyűlölettel viseltetett. Ennyire fanatizáltatott.

S noha igaza van Grünwaldnak abban, hogy a nemzeti-ségi izgatás nemcsak hogy nem nyert tért a társadalom magasabb osztályaiban s a köznép nagy tömegében, hanem a szláv nemzetiségi törekvések képviselői a tótság határozott ellenszenvével találkoznak; de tény az is, hogy a lelkészek és tanítók, különösen a polgári elem között mindig nagyobb és nagyobb propagandát tudnak csinálni, s jelenleg is csinálnak. Tény, hogy e kerületben vannak városi egyházak, melyekben a hívek fele már a panszláv táborhoz tartozik, s ennek folytán úgy a tanító, valamint a lelkész választása alkalmával a két párt jelöltjei köré csoportosulva, a legelkeseredettebb harcot vívja egymás ellen.

Továbbá tény az is, hogy e sorok írója ismer a bányai kerületben oly egyházat, melynek úgy lelkésze, mint tanítója határozott és dühös panszláv lévén, ezek annyira vitték, hogy az iskolás gyermekek már egymás között is a panszlávokat jellemző „vy“-vel szólították, vagyis kendezték egymást. S ebből világos az is, hogy hol az egyházakban s azok iskoláiban ily hazaellenes szellem uralkodik s e szellem az élő és a jövő nemzedék szívébe átültetik, egy oly jövő nemzedék foglalja el a működési tért, mely létének súlyát nem e hazában, hanem azon kívül fogja keresni, s gyűlölve a magyart, gyűlölve a magyar hazát, minden tőle kitelhető eszközzel annak megrontására fog törekedni.

E panszlávok leginkább azzal törekszenek hatni híveikre, hogy ők az apák vallásainak őrci, örökösei és határozott

védői. Az apák hitével, az igazi vallásossággal kérkednek s a magyar érzelmű lelkészekre s egyáltalában a magyarokra ráfogták, hogy ezek a tótokat magyarokká és reformátusokká tenni, tehát vallásukat elvenni akarják.

De azért ne higgye a tisztelt olvasó, hogy e szájhősök hite szilárd s vallásosságuk igazi lenne. Ez csak álarc, ez, legalább nagyon kis kivétellel, csak szemfényvesztés.

Hogy állításunk igaz, tényekre hivatkozhatunk.

Ugyanis a panszláv tót papok voltak azok, kik oly férfiak ellen, mint Geduly és Székács az úgynevezett szent háromsági harcot megindították. Nem akarták őket superintendenseknek elismerni s a népet ellenök azzal izgatták és fanatizálták, hogy a nevezettek a szent háromságot nem hiszik. De higyjék el a tisztelt olvasók, miszerint itt is áll az a régi közmondás, hogy kinek a háza ég, az lármáz legelébb. A magok bűnével másokat vádoltak és vádolnak, mert jól tudják, hogy „calumniare audacter, semper aliquid haeret“.

Ennek bebizonyítására a sok közül csak egy tényt.

Boldogult Székács, mint püspök 1865-ben a zólyomi esperességnek — gondolom — öt egyházát látogatta meg. Ezek között volt a felső-micsinyei egyház is. Az egyházlátogatás éle épen a három, panszláv lelkészszel bíró egyház ellen vala irányozva, s a két más egyházban csak a látszat megőrzése végett ejtetett meg az egyházi látogatás.

A felső-micsinyei egyháznak akkoron Rutkay Sámuel volt a lelkésze. A rakoncátlan s dühös panszláv agitátorok egyike. A forradalom után, mint működő segédlelkész ő adta fel a katonai törvényszéknek Szeberényi János superintendens, Balás korponai és Krcsméry János volt besztercebányai lelkészeket, minek következtében a két előbbi bebörtönöztetett, a legutóbbi pedig, mert már akkor halálos ágyán feküdt, 600 forintnyi bírságra ítéltetett, melyet a lelkészőket igazi őszinteséggel szerető besztercebányai hívek — halálos ágyá-

hoz járulva s magokat általa megáldatva — lelkészők asztalára egyenkint leraktak és megfizettek.

Később a békési esperességben lett lelkészsze, hol a legdühösebb magyart játszotta, oly annyira, hogy a tótajkú híveknek az isteni tiszteletet tót nyelven megtartani nem akarta s meg sem tartotta. Több csinyei folytán a békési esperességből kizáratván, így lett a felső-micsinyei egyház lelkészévé, s itt már dühös panszláv minőségben tette magát hírhedté. Erős lutheránusnak vallotta magát, a ki egész ünnepélyességgel kinyilatkoztatta azt, hogy lutheránus hiteért kész darabokra is vagdaltatni magát.

Ennyit előzményül.

Midőn az egyházi hatóság által az egyházzal az egyházlátogatás napja közölve s az illető lelkész a szükséges jegyzőkönyvek elkészítésére fölszólítva lett, ez kereken kinyilatkoztatta, hogy ő Székácsot superintendensének el nem ösmeri s őt, mint a sz. háromság tagadóját egyházába bocsátani nem fogja.

S a mit mondott, azt meg is tette. Ő volt az eszköz, de háta mögött más mozgató fők intézkedtek. Ennek természetes eredménye az vala, hogy az illető lelkész, mint felsőbb-sége elleni izgató, perbe fogatott s mind a három forumon reá vonatkozó oly ítélet hozatott, hogy egész Magyarországbán többé pap nem lehet.

Az ítéletről értesítve lőn s felszólíttatott, hogy az egyházat és állását hagyja el. Erre nem is hederített, de volt híveit fanatizálni kezdte, hogy védjék s ne engedjék őt az egyházból eltávolíttatni. B. Radvánszky Antal zólyom megyei főispán s akkori esperességi felügyelő a járási szolgabíróval a hely színeré ment ki, s hogy a papjukra vonatkozó ítélet a hívek előtt is kihirdetessék, ott egyházi gyűlést tartatott. A nép a templomban vala egybegyűlve. Köztök vala Rutkay is. Midőn a főispán a templomba lépett, Rutkay, mint egy veszett eb viselte magát. A főispánnak rohant s ökleit annak feje

fölé tartva s velök hadonázva, a legsértőbb címekkel halmozta el. A főispán nyugodt és méltóságos maradt, mint egy szobor. Meg sem mozdult s egész nyugodtsággal szólítá fel az illetőt, hogy távozzék a templomból. Rutkay ekkor az oltár előtt az elnökség részére oda helyezett asztalra ugrott fel és szitkokkal vegyített beszéddel kezdte a népet bujtogatni, s csak midőn a főispán a szolgabíróra szólította fel, hogy a megyei rendőröket beparancsolja és Rutkayt arra figyelmeztette, hogy ha szép szerivel távozni nem fog, őt a már általa is meglátott rendőrökkel vezeteti ki, nagy szitkok és átkok között távozott a templomból. Később, hogy a meghozott ítélet foganatosítható, világi karhatalommal kellett őt az egyházból — a szó legszorosabb értelmében — kihordatni.

Nem sokára rá a csácsi patentális egyház választotta meg őt lelkészül. Midőn a patentális egyházak az önkormányzati egyházhoz visszatérni voltak kénytelenek, az egyetemes gyűlés, fátyolt vetvén a múltra, a status quo-t elfogadta s így a fentnevezett — a három ízbeni kirekesztési ítélet dacára — lelkésznek megmaradt. De rakoncátlanokodásait tovább űzte, erkölcstelen életét ott is tovább folytatta, minek következménye ismét az vala, hogy ezen egyházból is kitétetett, ... s ekkor — a lutheránus hiteért magát fölvagdaltatni készen nyilatkozott lelkész — katholizált, s a legélesebb gúnnyal ostromozta azon egyházat, melynek elébb tagja s papja vala.

Most, mint katolikus, a múltra nézve a panszláviztikus úzelmekről igen érdekes leleplezéseket tesz. Ugyanis a már fentebb megnevezett s általa kiadott: „Autonomia, hit, nemzetiség“ című röpiratában elmondja, hogy Selmeceen a panszláv tanulók valláskülönbség nélkül az akkor ott működött Radlinszky András kath. segédlelkésznel titkos összejöveteleket tartottak, s épen a szabadságharc idejében „királyiak“-nak nevezvén magukat, ott a jelen és a jövő teendőiről tanácskoztak.

Elmondja továbbá, hogy Pozsonyban úgy a kath., valamint az ev. panszláv tanulók éjjel és egyenkint 11 óraker, sőt olykor éjjél felé is, külön-külön utcákból Stúr Lajos lakására gyülekeztek, hogy a Stúr által tartott tót előadásokon — értsd: panszláviztikus tanácskozmányokon — részt vegyenek. Oly óvatossággal éltek, hogy ha az utcán valakivel találkoztak, addig, míg az a láthatárról le nem tűnt, Stúr házába be nem lopódtak, s így történt, hogy gyakran éjjél is vala, midőn mindnyája együtt vala; s a mily óvatossággal oda gyülekeztek, vajmi gyakran éjjél után 1—2 óra között, ismét oly óvatossággal és egyenkint a kapuból kisuhanva távoztak és szétoszlottak.

Ily társulatok léteztek akkor. Ily társulat létezett az 50-es években Selmeceen is, mely bizonyos Kucka tanárnál tartotta estenkint összejöveteleit, a miért is a magyar tanuló ifjúság többszörösen, s épen akkor, midőn zenészeti estélyek címe alatt az illetők egybegyűlve valának, kőhajítások által a tanár ablakait teljesen összezúzta. Volt lesbeállítás, volt vizsgálat elég, de az illetőket kinyomozni sehogysen lehetett.

Ily összejövetelek és kölcsönös tanácskozások alkalmával a panszláv tanulók — mint ezt a fentnevezett röpirat elárulja — fogadást tettek, hogy az életben, bármily hivatási körben, a panszláv eszmékért harcolni s azokat diadalra segíteni legfőbb s legszentebb törekvésök leend. Itt megfogadták azt is, hogy a nemzetiségi kérdésnek a vallást is alárendelik s így a nemzetiséget a vallás fölébe helyezték. Panegyrikus hangon fordul szerző Braxatorisz András volt radváni és Maróthy Dániel volt nagy-libercsei ev. lelkészek szelleméhez, hogy fogadásukhoz ők is hívek s szívökben az egyedül üdvözítő egyház hívei valának; s föl-szólítja a még élő, de meg nem nevezett személyeket, hogy nyomdokukat, példájukat híven kövessék.

De ily társulatok léteznek most is. Pozsonyban a panszláv theologusok, tehát a jövő lelkészek, egy jelvény-nyel bírnak, mely keresztbe fektetett toll és kardból áll s körülette e körirat: „Za národ a svobodu“, azaz: „nemzetért és szabadságért.“ Ez azt jelenti: tollal és ha kell karddal is küzdünk a tót nemzetért és szabadságaért.

Ezeknek is külön körük van. Tikon tanácskoznak és határoznak. Irányuk ugyanaz, mi a régi társulatoké vala. A mostaniak azt az elődöktől örökségképen vették által. Nem a vallással, a hittel, de a nemzetiséggel bibelődnek. Ez náluk a legfőbb.

Két évvel ezelőtt egy följelentés folytán Michaelis igazgató tanár nyomozást indított ugyan ellenök, de az illetők neszt vevén a följelentésről, szépen mindent eltávolítottak az útból, mi ellenök vallhatott volna. Azóta óvatosabbak, de tervökkel, céljukkal nem hagytak fel. A társulat jelenleg is fennáll és működik.

A fentebbiek úgy hiszem a panszlávok hirdetett állítólagos vallásosságát és hitét eléggé jellemzi. Az egyikről bátran következtethetni a többire. Egyik olyan, mint a másik. Jellemet itt hiában keresnénk. Magam hallottam egy panszláv papot oda nyilatkozni, hogy ő neki legelső az ő tót nemzetisége s csak ezután következik hite s vallása.

Mi a panszláv lelkészek és tanítók hatalmát fokozza, működésüket eredményében gazdagabbá teszi, ez azon körülmény, hogy az egyház jótéteményein kitanult világiak állanak mindenütt oldaluk mellett. Ezek az ügyvédek, orvosok, hivatalnokok. A panszlávok — s meg kell vallani, igen ügyes — hadi terve az, hogy különösen a városokba egy-egy panszláv ügyvédet vagy orvost telepítenek le. Ez kölcsönös megbeszélés és megállapodás szerint történik.

Ha az ily városban panszláv a lelkész vagy tanító, akkor ezzel karöltve működnek. Ha hazafias érzelmű, akkor háta mögött foglalják el működési területet s a polgárság között kezdenek egész csöndben híveket toborzani táboruk számára. Midőn már többen vannak, bizonyos kirándulások és mulatságok ürügye alatt — nők és férfiak — gyűléseznek, tanakodnak s a szerepeket egymás között szétosztják. Jótékony célú tót színi előadásokat tartanak, melyre a vidéki panszláv egyének — néha több mértföldnyi távolságról — tömegesen egybegyülekeznek s az előadás után mulatságot rendezve, ez alkalommal a szónokok egész dühhel támadják meg a magyarságot s a szláv ajkú népet fanatizálni törekszenek, fölhíván a jelenlevőket, hogy tót nemzetiségüket föl ne adják, hanem ahhoz hívek maradjanak.

Veszélyes egy raj, vagyis inkább szétszórt tábor ez, s annál veszélyesebb, mert a hon bármely vidékén éljenek és működjenek is, egymással folytonos összeköttetésben, levelezésben állanak, egymást működésök eredményéről értesítik, tanácsokat kérnek, utasításokat kapnak és osztogatnak s egész szívóssággal a szerint működnek és intézkednek.

Roppant éberek, összetartók és furfangosok különösen az esperességi hivatalnokok megválasztásánál. Előlegesen tanácskoznak és határoznak. Kiről meg vannak győződve, hogy határozott magyar ember, azt — bármily tehetséges s az illető hivatal betöltésére bármennyire alkalmas is — minden áron megbuktatni törekszenek; hanem olyat szemelnek ki, ki vagy közönyös, vagy már táborukhoz tartozott s csak külsőleg mutatja magát hazafinak, vagy pedig malmukra kész hajtani a vizet. Itt a legnagyobb erélylyel és fondorkodással járnak el. Erősen összetartanak, mert tudják, ha oly esperesök vagy felügyelők lesz, ki vagy gyöngye, vagy határozatlan, vagy épen kebelökbeli, a megürült lelkészi állomások panszlávok által fognak betöltetni s így táboruk szaporodik.

E célra a nőket is fölhasználják. Számukra is utasításokat adnak, jelentéseket tőlök követelnek, az egyes' családokat, választókat és nem választókat szép szerrel és vesztegetéssel, sőt még koholmányokkal és rágalmakkal céljoknak megnyerni törekszenek, s így nagyon természetes, hogy, hol többségben vannak — de van eset, hogy a hol nincsenek is többségben — céljokat elérik, és diadalmaskodnak.

Csoda-e, hogy ily ügyes intézkedések és ily erős kitartás mellett nagyon sok helyütt sikerült nekik a hódítás, s hogy oly egyházak- és városokban, melyekben ezelőtt híre sem volt a panszlávoknak, két, egymással elkeseredett harcot vívó táborra osztották a híveket és lakosságot.

Ebből megítélhetni, hogy az ily cselszövényes működéssel szemben, szép ugyan, de egyszersmind felette nehéz állásuk van — különösen itt a felvidéken — azon hazafias ev. lelkészek és tanítóknak, kik folytonosan résen állani s ezen áramlat ellen küzdeni kénytelenek, s nagy szolgálatot tesznek a hazának már az által is, ha híveiket a haza iránti ragaszkodásban megtartani képesek.

De nagyot tévedne, ki azt hinné, hogy e panszláv lelkészek és tanítók csakis a felvidéken vannak elterjedve. Számuk tetemes az alföldön is. Sőt, több évi tapasztalás azt bizonyítja, hogy éppen az alföldi jövedelmes egyházakba törekszenek befészkelni magokat.

Külsőleg itt szint nem vallanak, hanem alattomban annál inkább működnek. Folytonos összeköttetésben vannak a tőrécst.-mártoni kormányzó párttal. Az egyes szálak mind e helyen futnak össze. Itt a gépezet. Itt a polyp teste, melynek szípjait a szerte-széjjel lakó egyéniségek képezik. Itt van a panszlávok nyomdája, itt a panszláv újságkiadók és szerkesztők. Sőt tény, hogy a magyar haza egységét megbontani törekvő és a magyar nemzet ellen gyűlöletet

lehelő cikkek nagyobb része nem a fel-, de az alföldön gyártatik s Túróc-Szt.-Mártonba küldetik. Alföldön születnek tehát e cikkek s Túróc-Szt.-Mártonban látnak napvilágot

A Túróc-Szt.-Mártonban napvilágot látott s gyűlöletet szító panszláv lapok bejárják azután az alföld tót egyházait s a panszláv egyéneknek van azután gondjuk, hogy e lapokat részint az olvasó körökbe, kaszinókba becsempészszék, részint a hol ezt nem tehetik, az egyes családokkal szorgalmasan közöljék, sőt azoknak meg is magyarázzák. Sőt tény az is, hogy az ily panszláv ügynökök ajánlatára, a már megnyert egyeseknek e lapok ingyen is megküldetnek, de a szerencsés illetőnek meg kell ígéرنie azt, hogy a számára küldött ingyen példányt másokkal is közölni, másokkal is olvastatni fogja. Nagyon természetes azután, hogy e lapok folytonos olvasása által az azokban foglaltakat és állított rágalmatokat lassacskán elhiszik, s magok sem tudják hogyan, csak azon veszik magokat észre, hogy a panszláv táborba tereltetnek, vagyis panszlávokká lesznek.

Annak bebizonyítására, hogy a panszláv lapokban megjelenő dühös cikkek az alföldi mőhelyben gyártatnak, elegendő csak azon tényre utalnom, mely ezelőtt öt évvel történt.

Tisza Kálmán volt már akkor a miniszerelnök. Tudomására jutott, még pedig igen biztos forrásból, s az inkriminált cikkek is bemellékeltették, hogy az alföld bizonyos egyházaiban bizonyos lelkészek és tanítók, kik megnevezve is voltak, izgató panszláv irányú irott lapot szerkesztenek, azt egymás között körözik, egyszóval a panszláv propaganda érdekében működnek.

A miniszer úr jónak látta az ez ügybeni vizsgálattal a bányakerület superintendensét bízni meg.

A superintendens úr eljárta megbízatásában s fölterjesztésében, mint vizsgálatának eredményét azt jelentette be,

hogyan az inkriminált cikkek nem egyebek, mint keresztelési és esketési tréfás versek, de hogy ott panszlávisztikus izgatásról, körözött lapokról stb. szó sincsen.

A miniszterelnök úr, mint belügyér e válaszszal meglegedett. Más oldalra fordult s tovább aludt. A bevádolt egyének nagyot röhögtek, midőn látták, hogy a vakulj magyar oly szépen sikerült nekik. A superintendens megmondotta ugyan az illetőknek: halljátok! ne bolondozzatok, ez egyszer kiváglak, kimentelek, hanem legyen eszetek s hagyjatok fel az ily tényekkel, mert bizony még körmötökre éghet a dolog.

A fiúk megfogadták a szép tanácsot és szépen meglapultak.

Igen, meglapultak annyiban, hogy eszélyesebbekké lettek, s egy ideig semmiféle életjelt nem adtak magokról; de összejöveteleket tartottak, tanakodtak s a hol szabad terök nyílt, ott tovább működtek. Igen, de a tenyerök viszkedett, hogy a magyar nemzetet ismét jól megpofozzák, különösen, midőn a vizsgálatra oly kegyes atyai bírót küld ki a kormány.

A túróc-sz.-mártoni központ is egy ideig az eszélyt és hallgatást ajánlotta nekik. Mert a panszlávok e tekintetben nagy diplomataik. Senkisért annyira a meghunyászkodás-, tettetés-, köpenyforgatás- és alatomossághoz, mint ezek. S így, midőn tapasztalták, hogy a kormány rólok megfeledezett, ismét cincogni kezdettek. Először a számukra szabadon álló téren, az egyházin. Tót iskolai könyveket gyártottak, kinyomatták s az elemi iskolákba behozták.

Nincsen annyi terem, hogy erre vonatkozólag bővebben kiterjeszkedhessem, csak azt az egyet említsem meg, hogy e tankönyvekben az állam egysége ellen irányzott tanok és történelmi ferdtések foglaltattak, oly annyira, hogy Stelcer Frigyes

a kisáci derék lelkész e tankönyveket a lapokban is megtámadta, s hazaellenes irányukat kimutatta. Igen ám, de szava kiáltó szó maradt a pusztában. Rá senki sem hallgatott s a könyvek továbbra is a gyermekek kezében megmaradtak.

Midőn ez úgy sikerült nekik, ismét merészebbekké lettek s előre mentek. Megkezdték a gyűlölet szellemét lehellő cikkek gyártását, melyek ismét Túróc-Sz.-Mártonban láttak napvilágot. A miniszterium ennek ismét föllelte nyomait s értesíté erről az egyetemes felügyelőt, fölhíván őt egyúttal arra, hogy az ügy állásáról magának meggyőződést szerezve, eljárásának eredményéről a miniszteriumot értesitse.

Hogy úgy fentebbi, valamint ez utóbbi állításom nem légből kapott, hanem tényen, eltagadhatatlan tényen alapul, ennek bebizonyítására ide igtatom B. Radvánszky Antal egyetemes felügyelő úrnak 1880-ik évi október hó 14-ik napján Budapesten megtartott egyetemes gyűlés alkalmával fölolvastott elnöki jelentésnek erre vonatkozó 2-ik pontját, mely szórúlszóra így hangzik:

„Belügyek vezetésével megbízott nagymlgú miniszterelnök úr, múlt évi november hó 6-án 5964-ik sz. a. kelt intézménye által tudomásomra adta, hogy Túróc-Sz.-Mártonban megjelenő „Národné Noviny“ című lapban, egy idő óta a magyarországi érdekek ellen izgató cikkek tétettek közé, s megnevezi a minister úr a bácsi esperességben lévő némely lelkészeket és tanítókat, kik a fentemlített s más tót lapokban szokták írni az érintett cikkeket, megjegyzé továbbá a miniszter úr, hogy ezen egyének valóságos társulatot képeznek s a cikkeket előzetes tanácskozmány útján együttesen szerkesztik“.

„Miután az illeténi vádakkal szemben az egyház sem lehetne semleges és elnéző; megkerestem ngysgos Szeberényi

Gusztáv superintendens urat, kinek superintendenciájában, jelesen a bácsi esperességben vannak a minister úr által megnevezett lelkészek és tanítók, szíveskednék tájékozást magának szerezni, mennyiben volna ezen vád constatálva. A nagyságos superintendens úr ez ügybeni puhatolással megbízta az illető főesperes urat, ki is ő nagyságának, az pedig nekem jelenté, hogy a nevezett lelkészek és tanítók általa egyenként kérdőre vonatattak, az ellenök emelt vádakra nézve azonban tagadólag válaszoltak. Ezeknek következtében a nagyságos superintendens úr jelentésének tartalmát a miniszter úr ő Excellenciájának feljelen tettem. Vajjon megelégedett-e a miniszter úr ezen jelentéssel, vagy azt elegendőnek nem tartván, nem rendelt-e maga köréből ez ügybeni további vizsgálódást, az tudomásomra eddig nem jutott“.

Ez esetben is tehát ismét a fentebb jelzett eljáráshoz hasonló vizsgálati eljárás ismételtetett. Eredménye ugyanaz vala. Az illetők úgymond az elkövetett tettet tagadták. Bolondok lettek volna, ha bevallják. De, hogy ezen tagadó állítások dacára az illetők a panszláviztikus üzelmekkel nem hagytak fel, annak bizonyossága az, hogy csak a minap olvastam ismét egy magas állásban lévő férfiúhoz intézett egy belügyminiszteri levelet, mely által az ismét hasonló üzelmekre tétetik figyelmissé.

Lesz-e ennek valami eredménye?... Kötve hiszem...

Jól tudják azt a panszlávok, hogy érdekeiket és céljukat leginkább az iskola mozdíthatja elő. Ezért, ha a felekezeti iskolákat védik, részükről nem a vallási, hanem a nemzetiségi érdek a túlnyomó.

Az iskolai, a tanítási téren a legszabadabbak. Itt ellenőrizni őket a legnehezebb, úgyszólván lehetetlen. A gyermekek szívébe becsepegtetett elvek és tanok a legtartósabbak, legmaradandóbbak szoknak lenni. Milyen a nevelés, olyanná lesz a későbbi ember is.

Nagyon és okosan kiszámított terv tehát az, mely szerint eljárnak, hogy a növendékek kezébe tankönyvül oly könyvek adassanak, melyek a panszlávok érdekeit mozdítják elő.

Van eset rá, hogy e téren a legnagyobb vakmerőséggel léptek föl, mint p. o. Kozsehuba, s oly tankönyveket írtak, melyek a panszlávizmus érdekében a történelmet, sőt a földrajzt is meghamisították. Az ily könyvek behoztattak az iskolákba s mérget, ölü mérget szíttak belőlök a tanoncok mindaddig, míg a kormány által az ily állam- s hazaellenes tankönyvek használata be nem tiltott.

A kormány ily intézkedései után azonban a panszlávok eszélyesebbekké lettek s a tankönyveket oly modorban készítették, mely által a kirívó ferdtések elkerültettek ugyan, de a panszláv eszméket s azok érdekében a ferdtéseket finomul és leplezve mégis beszótták. A sorok között lehetett és lehet itt csak olvasni. A panszláv tanító kezében azután az ily tankönyvek a magyarázatnál igen hálás és tágas terület szolgálnak.

Bizony, bizony, ha az ev. egyházban tankönyvekül elfogadott és használatban lévő tankönyveket lelkiismeretesen megvizsgálók, vajmi sokat találnának olyat, melyben a magyarellenesség célzat kézzelfoghatólag felismerhető.

És ez nem csoda. Mert hiszen, kiknek fejből és tollából kerültek ki az ily tótnyelvű felekezeti tankönyvek? Kevés kivétellel azokéból, a kik a panszláv propagandának részint határozott hívei és zászlóvivői; részint pedig azokéból, kik két k u l a c s o s politikát üzve, külsőleg jó hazafiaknak tűntetik ugyan fel magokat, de tényleg mégis a panszlávokhoz szítanak s azok érdekében működnek.

Van egy harmadik eset is. Az pedig ez: Ha egy, különben nem panszláv egyén, bizonyos szakba vágó munkát kidolgozott, ez, mielőbb nyomdába küldetnék, egy bizottságnak adatik ki megbírálás végett. Igen, de oly esperességekben, melyekben a

panszláv lelkészek és tanítók túlnyomó számmal vannak, e bizottság a panszlávok többségéből alakíttatik meg. E bizottsági tagok azután az oly munkát, mely nem határozottan panszláv színezetű, keményen megbírálnak s abba eszméik fölvetelét kívánják. A szerző azután, ha nem határozott ember, hogy csak dolgozatát megmentse, munkájába sok olyat vesz föl, mit fölvenni nem akart.

Hogy ez így van, erre nézve élő bizonyosság a zólyomi esperesség. Valamennyi esperesség között ez volt az első, mely felekezeti iskolái számára a szükséges tantárgyakat az egyes lelkészek és tanítók által kidolgoztatta s egy könyvbe „Oskola“ cím alatt (tótul Školnik) egybefoglalva kinyomatta s iskoláiba tankönyvül behozatta.

Ezen könyv a túróci, nyitrai, sőt némely alföldi esperesség által is tankönyvül elfogadtatott s Nógrád és Hont némely egyházainak iskoláiba szintén behozatott.

Egy példányát magam is megszereztem. Figyelemmel olvastam azt át, s be kell vallanom, hogy az e könyvbe egybefoglalt dolgozatok, habár nem tökéletesek s a gyakorlati nevelés szempontjából sok kifogás alá esnek, hézagot pótoltak s a felekezeti tanítóknak hasznos szolgálatot tesznek. De, ki kell jelentenem azt is, hogy — különösen két dolgozatnak sorai között — ott kullog a panszlávizmus szelleme.

Ezek egyike a Magyar-osztrák birodalom földrajza. A ki ezt figyelemmel átolvassa, azonnal meggyőződik róla, hogy azt egy, minden íziben panszláv érzelmű egyén írta. A szerző, ki a zólyomi esperesség egyik lelkésze s jelenlegi alesperese, ha mást nem tehetett, legalább abban tetszelgett magának, hogy a valamennyi nemzet által elfogadott helyneveket nyelvtörő szláv nevekkal nevezte meg, s így a tanulók egy helynév helyett kettőt kénytelenek megtanulni.

Álljon itt bizonyságul csak néhány helynév. Így például nála Ungvár = Uzshorod; Kőrösbánya = Sztarý hrad; Károly-fejérvár = Belohrad; Zimony = Zemun; Fehértemplom = Biela crkva; Fiume = Rieka; Eszék = Osiek; Zára = Zadar; Ragúza = Dubrovník; Grác = Stirszký Hradec; Klagenfurt = Celovec; Adelsberg = Posztojna; Innsbruck = Inomosztie; Oderberg = Bohum stb.

Ez úgy hiszem a magyarázatot fölöslegessé teszi.

A másik dolgozat Magyarország története.

Ennek első lapjain elmondja a szerző, hogy ez országot a magyarok bejövetele előtt a szlávok lakták, kik földműveléssel, méhészettel és marhatenyésztéssel foglalkoztak, s különféle mesterségekben, ú. m. faragászatban, ács munkákban, szíj- és hajógyártásban tűntek ki, s oly kitűnő fefedelmek alatt, mint Mojmir és nagy Szvatopluk alatt éltek, mely utóbbi, országát két egyenetlen fia közé osztotta fel, s fiainak ezen egyenetlensége folytán foglalhatták csak el a magyarok ezen országot.

A magyarokat továbbá olyanokul tünteti föl, kik a munkához szokva nem voltak, csakis nomád életet éltek, s némely mesterséget csakis Géza alatt a tótoktól tanultak meg.

Míg tehát a szlávokat művelteknek tünteti föl, a bejött magyarokat, meghazudtolva a történetet, műveletleneknek, nyersekknek, barbároknak rajzolja. De a mi legkülönösebb és legsajátságosabb, sz. Istvánról, mint második honalkotóról csak annyit tud mondani, hogy neki az ország és a ker. vallás körül nagy érdemei vannak.

E dolgozat szerzője a volt zólyomi főesperes s mostani kormöcbányai lelkész.¹⁾ Pedig e dolgozat szerzője, a mint őt

¹⁾ Főesperesi utódja a mostani besztercebányai lelkész, ki hivatalos eljárásában egészen a régi nyomon jár. Noha közelebbről nem ismerem s így — noha én magyar embernek tartom őt — politikai érzületéről bizonyosat nem

személyesen ösmerem, nem panszláv inkább közvetítő, de, mint később értesültem, az akkori ú. n. iskolai tanács tagjai, kik az egyesek által benyújtott dolgozatokat megbírálták, majdnem kivétel nélkül mind panszlávok lévén (akkoron az egész esperességben csak 3 határozott hazafias érzelmű lelkész volt, most hatan vannak), az akkori erélyes és minden tekintetben kitűnő derék zólyomi főesperesnek s mostani budapesti egyik német lelkésznek a legnagyobb küzdelmébe és fáradtságába került, hogy némely dolgozattól a kirívó és erős színezetű panszláv irányzatot kiküszöbölje, s azokban az egyes kitételeket és állításokat módosítsa. És viszont, engednie kellett, hogy más dolgozatba a panszláv egyén határozott követelése folytán olyanok is fölvétessenek, a melyeket a munka szerzője egészen mellőzni akart.

Bizonyítéka ez annak, a mit fentebb állítottam.

Négy évvel ezelőtt ezen esperesség tantestülete az esperesség cége alatt s az akkori főesperesnek s mostani körmöcbányai lelkésznek felügyelete és vezetése mellett egy felekezeti tót iskolai lapot is adott ki „Evangyéli iskola“ (Evanjelická Škola) címe alatt, mely az ország panszláv tanítói által tartatott fenn. Egy-két számába volt alkalmam magamnak is betekinteni s csakis azt állíthatni róla, hogy nem a felekezeti, hanem a szláv érdekeket képviselte.

Még pedig először azért, mert nem az ev. egyház által elfogadott s használt bibliai, hanem a túróc-szt.-mártoni panszláv párt által elfogadott új és nehéz tót nyelven volt szerkesztve; másodsor pedig azért, mert cikkei oly fellengző irányban valának írva, hogy azokat minden tizedik tanító sem

állíthatok, de gyanús az, hogy a főesperesi hivatalra Hurbán ajánlotta őt, s midőn a besztercebányai egyház lelkészévé lett, először a panszlávokkal tartott, s a fáma még azt teszi hozzá, hogy mint nagybeeskereki lelkész a matica ügynöke is volt. Adja Isten, hogy ne lett légyen igaz.

érthette meg, s hozzá tehetjük még harmadszor azért, mert a panszláv szerkesztő — Breznobánya egyik ev. tanítója — cikkeiben s a lap hirdetéseiben mindenütt a szláv- cseh szerkesztű könyveket ajánlgatta a tanítóknak.

Ezen lap, noha azt a szerkesztőség az esperességbeli tanítóknak — akár kérték, akár nem kérték — megküldötte s azután az előfizetési összeget bekövetelte, az előfizetők csekély száma folytán egy évvel ezelőtt megszűnt; de volt szerkesztője jelenleg „vasárnapi iskola“ („Nedelní Škola“) címe alatt egy új lapot ad ki, melynek, miután régi a szerkesztője, szelleme és iránya is a régi maradt.

Föl kell itt még említenem a Leska János, bodfalvi lelkész és nyitrai alesperes által szerkesztett „Korauhev“ (Zászló) című egyházi lapot. A minden ellen mi magyar, gyűlöletet szító, már fentebb említettem s Hurbán által szerkesztett, de kormányi parancs folytán beszüntetett „Cirkevnie Listy“ című lap eltemetése után bizonyos Dérer „Sion“ című egyházi lapot kezdett volt szerkeszteni, mely a mesteréhez hasonló szellem és irányban működött. Ennek megszűnte után, három évvel ezelőtt megindult azután s most is még fennáll a fentebb megnevezett egyházi lap.

E lap az egyházi érdekeket akarja képviselni. Azt állítja, hogy csakis az ev. egyház szolgálatában áll; de szelleme, iránya, törekvése és modora ugyanaz, mi a dunamelléki kerület többségeé, vagyis egészen panszláv mederben mozog és halad. Nemcsak hogy a sorok között lehet olvasni, hanem a benne természetesen a legdühösebb panszlávok tollából kikerült cikkek egészen leplezetlenül megtámadják úgy a kerületek, valamint az egyetemes gyűlések azon végzéseit, melyek az ev. egyház kebelében létező panszláv törekvések megbénítása- és elnyomására irányulvák, s melyek e szerint nem ínyök szerintiék. Egészen nyíltan felszólítják híveiket, hogy úgy a lelkészi, valamint a felügyelői állásokra saját embereiket válaszszák.

Sajátságos és jellemző vala, midőn az egyetemes felügyelői állás betöltése volt szőnyegen s egyes pártbívek a szerkesztőséghez azon kérdést intézték, hogy kire adják a panszláv lelkészek szavazataikat, sajátságos vala mondom e lapnak azon válasza: hogy, miután úgy báró Prónay Dezső, valamint báró Radvánszky Antal a tótok határozott ellenségei, de Péchy Tamásról e tekintetben még sem jót, sem pedig rosszat nem mondhatnak, tehát ez utóbbira szavazzanak.

De még nyomorultabb e lapnak ama eljárása és modora, mellyel a múlt év őszén egyik cikkében b. Radvánszky Antalt, az egyetemes ev. egyház mindenki által szeretve tisztelt egyetemes felügyelőjét megtámadta. E lap munkatársai és levelezői, ezen törpe és nyomorúlt emberkéek, kik nem méltók arra, hogy ezen igazán nagy férfúnak, kit magunkénak nevezni büszkéek vagyunk, sarui szíját oldják meg, oly aljas, hazug módon támadták meg, hogy minden neme-sebb érzésű embernek a legmélyebb undorral kell ettől elfordulnia, s miután eme lapra az egyes lelkészi értekezletek is előfizettek, oda hatnia, hogy az megérdemlett büntetésül legalább e körökből határozottan tiltassék ki.

Ez embereknek semmi sem szent. Fanatizmusokban minden ellen törnek a mi céljok elérésében útjokban áll, s a politikai térről leszoríttatván, minden erejüket az egyházi téren összepontosítják s az egyházi tért egészen hatalmukba keríteni törekszenek.

Jól tudják a panszlávok azt, hogy ha az egyházi és az iskolai tér az övék, akkor övék egyszersmind a jövő is. Ezért minden törekvésök oda irányúl, hogy a hol csak lehet, a lelkészi és tanítói üresedéseket panszláv személyekkel töltsék be.

És ez vajmi nagy mértékben sikerül nekik. Sajátságos és jellemző e tekintetben nógrádi esperességünk.

Ez már nagyságánál fogva is — 46 egyháza lévén — díszbe volt a bányai kerületnek. De csak volt, mert a legtöbbit hat év alatt, volt fő- és alesperesének tapintatlan vezetése mellett, kik, noha e hivatalra sem képességgel, sem készültséggel, sem pedig hivatással nem bírtak, ahhoz mégis görcsösen s oly annyira ragaszkodtak, hogy újra való megválasztatásukért mindennemű ármányhoz és cselszövényhez is folyamodtak, egészen hanyatlásnak indult. Hivataloskodásuk és működésük célja nem az egyház java, de saját családi érdekek vala.

Igy történt az, hogy úgy a fő, valamint az alesperes, kik saját köreikben egymástól egészen önállóan intézkednek noha magyar érzelműek valának s a panszlávizmussal a legtávolabbról sem lehet gyanúsítani őket, még is ennek dacára felső Nógrádban, hol a panszlávok koripheusai működnek és hatalmasan izgatnak, néhány év alatt öt üreseedés lévén, ezek közül 4 egyház által panszláv lelkész választott meg.¹⁾

Ebből is látszik, hogy a panszlávok a tisztviselők választása alkalmával, ha saját jelöltjeiket és saját embereiket keresztül nem vihetik, legalább oly gyöngé emberek megvá-

¹⁾ Ezen újonnan megválasztott panszláv lelkészek legmegrögzöttebbje az ozdíni lelkész Bodicky Samu. A legnagyobb kiszámítással, szívósággal és határozott konoksággal terjeszti a panszlávizmust. Az ozdíni egyházat, mely pedig elődje alatt igen szép haladást tett volt a magyarosodásban — a szintén dühös panszláv tanítójával együtt — már panszlávva tette, s híveinek szívébe a magyar nemzet elleni gyűlöletet beoltotta. Nemcsak egyháza, de a szomszéd egyházak számára is a panszláv újságokat ingyen járattja, azokat házról házra körözteti, olvastatja s a panszlávizmust így terjeszti.

Felemlítendőnek tartom még azt is, hogy egy nógrádi panszláv lelkészhez intézett s egy papi összejövétel alkalmával tőle csak tréfából elcsent levélből az tűnt ki, miszerint a már meghalt libercesi lelkész Maróthy egy külföldi s a panszlávok fölségélyezését célzó pénzalapot kezel, melyből részint a panszlávok ügyében tett utazások díjaztattak, részint pedig a panszláv jelöltek egyes egyházakbani megválasztatása megkísértetett. Hogy ezen titkos alap jelenleg is létezik, az több, mint valószínű.

lasztását eszközlik, kiknek kormányzata alatt, ezek gyöngeségét fölhasználva, saját érdekeiket legkönnyebben juttathatják diadalra.

E szomorú való azonban talán már csak a múltra vonatkozik s új s szebb jövővel biztat a jelen. Múlt év folyamában ugyanis a régi tisztviselők hivatalukról lelépven, új tisztviselők választattak. A választó közönség tudtára jött annak, hogy a régi tisztviselők kormányzata alatt az esperesség elcsenevészülni kénytelen, s különösen a főesperesi hivatal Svehla János uhorszkai lelkész személyében oly egyén által töltetett be, ki a nógrádi esperesség jó hírnevét újra nemcsak visszaállítani, hanem egyszersmind megszilárdítani is képes leend, s teljes a reményünk, hogy ez a legközelebbi jövőben valóban teljesülni is fog.

Hontban szintén nem kedvezőbb a viszony. Egyetlen örvendetes kivételt képez e tekintetben a pestmegyei esperesség, mely végzésileg kimondotta azt, hogy panszláv érzelmű lelkészt nem választat meg s be sem fogad esperességébe. A mit mondott, azt eddig megis tartotta.

Az előadottakból kettő világos.

Az első az, hogy az ev. egyházban nagy azon panszlávok száma, kik úgy a lelkészi, valamint a tanítói állásokat betöltik. Az összes létszámnak több mint egy harmadát képezik.

A második pedig az, hogy ezek a világiakkal karöltve, részint egész csöndben, részint pedig határozott föllépések és szereplések által, minden tőlök kitelhető erővel a magyarság ellen és a panszlávizmus érdekében működnek.

II.

De, ha így állanak a dolgok, a mint csakugyan így állanak, s ha az ev. egyházat vezérlő férfiak annak tudtával bírnak, hogy az egyház kebelében igen erős azon elem, mely épen az egyház terén a szlávizmus jövőjének érdekében működik, önkénytelenül azon kérdés merül fel: vajjon tett-e valamit az ev. egyház ezen, a haza egységét és a magyar nemzet jövőjét veszélyeztető panszláv elem megfékezésére és elenyésztetésére?

Lássuk.

Magyarországban a panszláv eszmének a túrócmegyei születésű, volt budapesti ev. tót lelkész Kollár János lett a megteremtője. Híres „Szlávy Dcera“-ja a nagy Szlávia eszméjétől lelkesül. Ezen eszmét egyházi beszédeibe is átvitte, mert alig van egyházi beszéde, melyben e nemzetiségi eszme nem tárgyaltatnék, vagy legalább nem érintetnék. Annak dacára, hogy kellemetlen szónok volt s beszédeit mindig olvasta, szónoklatait a tótajkú közönség tömegesen látogatta s lelkesült rajtok. Maga köré csoportosította a világi és egyházi szláv elemet s így a nagy szláv mozgalom általa megindított. A magyarokra nézve is a nemzeti ébredés korszaka lévén ez, ez áramlatot egészen figyelmén kívül hagyták, vagy oly csekélynek tartották azt, hogy az akkori intéző körök vele, bíbelődni nem tartották érdemesnek.

Az 1840-ki egyetemes gyűlés, az 1840-ik évi VI. tvc. alapján és a nemzeti ébredés folytán végzéssé emelte, hogy az anyakönyvek az addig szokásban volt latin helyett, ezentúl magyar nyelven vezetessenek, s 1842 óta azok az egész országban magyar nyelven kezdettek is vezetetni.

E pontnál tovább kell időznünk. Forduló pontot képez ez a magyarhoni ev. egyház történetében. A fentebbi végzés volt az ürügy, hogy a panszláv izgatók a nemzetiségi dühös harcot megkezdették, mely kezdetben nagy hullámokat vetett, de a negyvenes évek vége felé úgyszólván egészen elenyészett. Az ötvenes években, mint tudjuk még nagyobb dühhel tört az ki. A múlt évek alkotásait romba döntötte s a magyar elemet elnyeletéssel fenyegette.

Keserű harc indult meg a kerületi és egyetemes gyűléseken.

Hogy megérthessük: miként viselték magokat a nemzeti-ségi harcban a hazafiak, világítsuk meg e harcnak menetét.

A fentebbi, egyetemes gyűlési végzés az 1840-ik évi országgyűlés VI. tvcikkének a kifolyása. Ugyanis az 1840-iki országgyűlésen meghozott a VI. tvc., mely így hangzik:

„A magyar nyelvről“.

„Ő Felsége atyai szívének hív magyarjaihoz viseltető jósága azon újabb dícső példáit, melyeket a nemzeti nyelv gyarapítása eszközlése végett a jelen országgyűlés is adott a karok és rendek mélyen tisztelik és

1. §. Annak kegyelmes megjegyzésével stb. határozzák stb.

7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezetekhez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlésnek berekesztésétől számítandó 3 évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.

8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül, plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplányoknak és segé-

deknek olyvak alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják“.

E törvény tehát kettőt határozott. Először, hogy az anyakönyvek mindenütt magyar nyelven vezetessenek, és másodsor, hogy lelkésznek olyan, ki magyarul nem tud, föl ne szenteltessék, ne alkalmaztassék.

E törvénycikk meghozatala után 1840. szeptember 6-án és következő napjain a bányai kerület Pesten kerületi gyűlést tartván, a magyar nyelvre s az anyakönyvekre vonatkozólag jegyzőkönyve VI-ik pontjának 1, 2, 3 és 4 alpontjai alatt, fölemlítvén azt, hogy a magyar nyelv állami nyelvvé emeltetvén, ezentúl minden fölterjesztések csakis e nyelven szerkesztendőek s az anyakönyvek vezetendőek lévén, e tekintetben a következő végzések hozattak:

1. Hogy a ker. gyűlések jegyzőkönyvei ezentúl magyar nyelven vezetendőek.

2. Hogy az esperességek jegyzőkönyvei ezentúl szintén magyar nyelven szerkesztessenek.

3. Hogy az 1840: VI. tvc. a superintendens által köröztessék s hozzá a lelkészek számára egyszersmind egy képlet (formula) is mellékeltesék, mely szerint azok a magyar anyakönyveket vezetni és a kivonatokat kiállítani kötelesek.

4. Hogy oly egyházakban, melyekben vegyesen a magyar nyelv is beszéltetik már 1841 jan. hó 1-től kezdve az anyakönyvek magyarul vitessenek.

Nyomban ezen bányakerületi gyűlés után ugyancsak Pesten szept. hó 10-én az egyetemes gyűlés tartatott meg. E gyűlésen igttatott be hivatalába, mint egyetemes felügyelő gróf Zay Károly. Nagyszabású székfoglaló beszédjében egész határozottsággal kimondja azt, hogy e hazának csak akkor lehet és lesz jövője, ha egész erőnkől annak megmagyarosítását munkáljuk. Rámutat azon tényre, hogy ha e hon szláv ajkú polgárai megkezdett s elérhetlen nemzeti törek-

véseiket továbbra is folytatják, összeütközésbe jönnek az erősebb magyar elemmel s a míg ezt gyöngítik, önmaguk szabadságát, jólétét és e hazának fölvirágzását is veszélyeztetni fogják.

A hazafinak és politikusnak talpraesett nyilatkozata ez. E beszéd, különösen pedig az e tárgyra vonatkozó rész megérdemli, hogy azzal a szíves olvasó is megismerkedjék. A menyiben az eredeti magyar szöveghez nem juthattam, álljon itt az illető helynek fordítása a német kiadványból.

Az illető helyen s az érintett tárgyban az egyetemes felügyelő így nyilatkozik:

„Nagytekintetű közgyűlés! Még egy közös érdekünk van, melynek ápolása nélkül legüdvösebb végzéseink magva vagy terméketlen talajba hull, vagy pedig már kicsírázva, virágjában fojtatik el; melyen hazánk törvényes fennállása, szabadságunk biztosítása és a protestantizmus életerejé nyugszik, melyben tehát a hazafiak összes törekvéseinek s első sorban a protestánsokénak találkozniok kell. *E közös érdekek pedig nem más, mint nemzetiségünk kifejlesztése, s miután közös hazai nyelv nélkül semmiféle nemzeti élet sem képzelhető, a hazának megmagyarosítása.* Ismerem e szavak nagy horderejét, ismerem azoknak, hazámfiaink szívét érintő, itt lelkesítő, amott pedig fájdalmas hatását; sejtem a felizgatott ellenséges elemek fellángolását, de hitem, hivatalom és legbensőbb meggyőződésem kötelességemmé teszik azt, hogy e tárgyra vonatkozó nézeteimet minden tartózkodás nélkül nyíltan mondjam ki.“

„Nagytiszteletű közgyűlés! Minden józan gondolkozású és elfogulatlan magyar a velünk testvériesült szláv nemzetnek régiségét, történeti nagyságát és műveltségi fokát szívesen elismeri, sőt bevallja azt is, hogy a szlávok hazánk elsőszülöttjei s a magyarok birtoklása csakis győzelmök eredménye. Hanem itt e helyen a hiúság szavának és a túlhatalomra hivatkozó fennhéjzásnak el kell némulnia. E haza meg-

magyarosításának eszméjét magasabb szempontból kell tekintenünk, mert győzelme a művelődés örökös jogainak és az alkotmányos szabadságnak kivívása; elnyomatása pedig az európai műveltségnek a középkor tunya tespedésébe való aláhanyatlása. Mert a magyar nyelv önállóságánál fogva csakis saját érdekére, tehát egyedül a magyar elem fejlődésére bírhat hatással és ezen elem — tekintve viszonyainkat, vezérelveinket és úgy szellemi, valamint anyagi jólétünket — természetesen és kényszerűleg csakis a műveltségnek és a korral haladó alkotmányos szabadságnak hódolhat; míg ellenben a szlávizmusnak terjedése viszonylagosan nemcsak a közös jólétünket biztosító magyar elemet kórlátózná, hanem közvetve hazánkban az idegen elemek magvát is elhíntené s buja növéssre ösztönözné.“

„Tudom ugyan, hogy szláv testvéreink alkotmányosságunkat veszélyeztető törekvéseiket — még pedig joggal — csakis üres agyrémnek és roszakaratú ráfogásnak nyilvánítják, miután közös törekvésök csakis anyanyelvök fejlesztését és nemzetiségök fentartását célozza; de legyen bár törekvésök tiszta, hazájok, vallásuk és királyukhozi hűségök igazi és tántoríthatlan, kitűzött céljukat elérni még sem fogják és törekvésök eredménye csak az lehet, hogy vagy szellemi tehetségeket forgácsolják el, vagy pedig hazánkban az idegen elemek megalkotását mozdítják elő. Mert vajjon — a magyarok nemzetiségükért való buzgó küzdelme mellett — remélhetik-e szláv testvéreink azt, hogy nyelvök kifejlesztését háborítlanul eszközölhetni fogják?.. hogy a német, román és más érdekek elleni harcban képesek lesznek nemzeti önállóságukat győzelmesen fenntartani? Hiú remények! Mert az előbbi kölcsönös érintkezések kötelékei feloldattak, s azon központ, melyben a mi hazai nyelveink egyesültek, melynek oltalma alatt azok szabadon és ártalmatlanul fejlődhettek, a latin nyelv már nincsen többé az élők között. A német és román törzsből eredő népek

azonban, melyek alkotmányos jogaik főkezességét csakis a magyar nemzetiség kifejlesztésében látják, egy, hazánkban idegen nemzetiség művelődését és gyarapodását nemcsak hogy előmozdítani nem fogják, hanem azt tehetségök szerint közvetve vagy közvetlenül meg is akadályoztatják. És a mint a mi hű, elfogulatlan és kedves szláv testvéreinknek sohasem vala azon szándékuk, hogy a még létező más idegen elemeket segítségül hívják, úgy oly bizonynyal a szabadság és műveltség elnyomása, a vallás életerének megsértése, és az önkény megszilárdításához — hogy ez által ők is egy idegen nemzet és nemzetiségbe beolvadjanak — segédkezet nyújtani nem fognak. Minek folytán minden igazi honpolgárnak, a szabadság és műveltség minden edzett bajnokának és az osztrákház minden hű alattvalójának, hacsak az elvakítás vagy a káros mellékcélok gyanúját magától elhárítani kívánja, hazánk magyarosítását férfiasan előmozdítani szent kötelessége.“

E székfoglaló beszédét e szavakkal fejezte be:

„Mélyen tisztelt közgyűlés! Ez az én hitvallásom. Fog-e nyíltságom visszhangra találni, nem tudom; de ezen tisztességes elnöki székre meghíva, kötelességemnek tartottam kijelölni amaz utat, melyet Isten segedelmével haladnunk kell. Szándokom tisztaságát a Mindenható fogja megítélni. És így szavaimat azon szent ígérettel zárom be, hogy én a vallásfelekezeteknek a viszonyosság alapjára fektetett jogelveért, a nemzetiség fejlődéseért, hazám jóléte, nagysága és dicsőségeért mint eddig, úgy ezentúl is utolsó lehelletemig küzdeni fogok.“ . . .

Az egyetemes felügyelőnek e beszéde és nyilatkozata a hazafiak részéről lelkesedéssel fogadtatott s a gyűlés a jegyző- és anyakönyvek magyar nyelven vezetését elhatározta és végzésileg kimondotta.

Erre némely esperesség már az 1841-ik év folyamában jegyzőkönyveit magyar nyelven kezdte vezetni.

A nógrádi esperes és sziráki lelkész Valentinyi János már 1840-ben Bőjtmás hó elsején egy „históriai vázlatok“ című értekezéssel lepte meg lelkésztársait, melyben a szerző szép folyékony magyarsággal arról értekezik, hogy a pest-megyei papok és egyházak mikor csatlakoztak a nógrádi esperességhez, hány évig voltak egyesülve s mikor bontatott fel a köztök fennálló jó viszony.

A zólyomi esperesség például 1841-ik év február hó 26. és 27-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvében azt határozta, hogy jegyzőkönyvei ezentúl magyar nyelven fognak szerkesztetni. S csakugyan 1841-ik év aug. hó 20-án tartott gyűlésének jegyzőkönyve az első, mely már magyarul szerkesztetett. E gyűlésen Zolnay Lajos, ki a felügyelői állást 28 éven keresztül vitte, ezen állásról leköszönt s az új választás elrendeltetett. Esperességi felügyelőnek Radvánszky Antal, zólyommegyei alispán választatott meg, ki az 1842-ik év május hó 26-án tartott esp. gyűlésen lett hivatalába beigtatva s mely arról nevezetes, hogy az újonnan megválasztott esperességi felügyelő az esküt már magyarul tette le.

Szeberényi János, akkori bányakerületi püspök a fentebbi ker. végzés folytán 1841. ápril 27-ki kelettel kibocsátott körlevelével az érintett VI. törvénycikket s a magyar anyakönyvek képletét körözi s elrendeli, hogy 1842-től kezdve az anyakönyvek minden egyházban magyarul vezetessenek.

De a hatás roppant nagy visszahatást eredményezett. Kevés esperesség vala, mely a törvénycikket, a kerületek és egyetemes gyűlés végzései tiszteletben tartotta s azoknak engedelmeskedett volna.

A Kollár és Stúr által fölbújtogatott panszláv lelkészek és tanítók e hozott végzés folytán az egész Magyarországon felzúdultak. A dunamelléki, tiszai és a bányai kerületben a panszláv izgatás és működés megkezdődött. Külföldi lapokban egyes izgató cikkek és egyes röpiratok jelentek meg. Az egye-

temes felügyelő gróf Zay Károly megtámadtatott, az egyetemes gyűlés s végzéseinek kötelező ereje kétségbe vonatik, tagadtatik. Egyes panszlávizitikus irányú tót társulatok keletkeztek s az izgatás mind a három kerületben a legnagyobb mértékben megkezdett.

Ennek megvilágításául álljon itt az 1841-ik évi-szept. hó 8., 9. és 10. napjain Pesten, gr. Zay Károly egyetemes felügyelő elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlés már magyar nyelven szerkesztett jegyzőkönyvének első pontja, mely szóról szóra így hangzik:

„Az 1841. szept. 8., 9. és 10. napján sz. kir. Pest városában mélt. Csömöri gr. Zay Károly úr elnöksége alatt az ev. ág. hitv. négy superintendentiának egyetemes egyházi közgyűlése, melyet a fentemlített elnök lelkes beszéddel nyitván meg, abban röviden érintette megválasztása óta lefolyt múlt év alatti fáradhatlan törekvéseit és azon forró vágyát, miszerint a benne helyezettett közbizodalomnak kellőképen megfelelhessen s intézkedései a superintendentiák helybenhagyását megnyerjék.

Midőn ezekre a gyűlés tanácskozásainak eredményét, mely további eljárásának vezérfonalul fogna szolgálni, elvárni kívánja, fájdalommal jelentette: miképen célba vett törekvéseinek mind egyesek, mind egész testületek részéről is nyilvánított helyeseltetése mellett, olyanok is találkoznak, kik tisztos szándékait gyanúsítani igyekeztek és mivelhogy ezen kétes viszonyoknak hova elébb véget kíván vetni, azon óhaj-tását nyilvánította: miszerint a gyűlés a tisztelt elnöknek eddigi lépései iránt helyeslőleg vagy roszallólag nyilatkozzék.

Miután:

1-ör Szóba hoztván a bányavárosi egyházi kerület részéről a tisztelt elnöknek intézkedései a magyar nyelv ügyében fájdalmasan említettek, az illető kerületi küldöttek által egyrészről azon szomorú súrlódások, melyek a magyar és tótajkú

hitsorsosok között a honi nyelv bővebb terjesztéséből és törvényszabta állásra emeléséből következett balvélemények és fonák megfogásokból származtanak, továbbá némelyeknek a szláv nyelv melletti túlságos törekvései a haza forró kívánatai hiúsítására célozó káros ellenszegülései s ennél fogva a nemzet és evang. ágostai egyházi rend egyik részének azzal vádoltatása, hogy panszláviztikai tendenciája által egy külső hatalom érdekeit nevelve, önhazáját veszélyeztetni, mi, noha jelenleg tettleges adatok fel nem hozattak, mindazonáltal e pusztá gyanú által is nagy homályt vet az egész egyház-rendre. Szóba hozattak végre némely iskolákban létező tót társulatok, melyek ezen nyelv művelése s az azokban tartatni szokott szónoklati és statistikai gyakorlásoknál és levelezéseknél fogva, a fenérintett gyanúsításokra egyik fő okot és alkalmat szolgáltatottak. Mindezeknél fogva, fölszólítván a gyűlést, miszerint ezen gyanút, melyben a kerületek a fenn felhozottak által ejtettek, magától elhárítsa és előlegesen is azt jelentse ki, hogy a honi nyelv terjesztése s a törvénynek e részbeni rendelkezéseinek foganatba vétele által sem a szláv nyelv eltöröltetni, sem ezen ajkú eklézsiák anyanyelvökön tartandó isteni szolgálatától megfosztani, vagy annak gyakorlásában háborgattatni nem kívántatnak; miszerint továbbá egyes iskolákban fennálló ilyes társulatok minden lehető gyanú és az eredetileg netalán ártatlan, a körülmények által azonban könnyen balirány felé indítható ilyen működések természetes gravitációjának elkerülése okáért eltörlesztessenek, s egyedül a hittudományi tanulóknak szükséges homiletikai gyakorlatokra szánva, minden levelezések és egyéb lehető szövetségek, akár bel-, akár külföldi ilyen társulatokról súlyos büntetés alatt megtiltassanak. Ezentúl pedig senki hitszónoknak föl ne szenteltessék vagy tanítónak be ne fogadtassék, a ki a honi nyelvben való jártasságát a hazai törvény értelmében kellőképen be

nem bizonyítja. A jelenlévő superintendensek ellenben más részről mind magok, mind pedig kormányuk alatt lévő egyházi rend nevében és az illető egyházi küldöttek az úgynevezett panszlávizmusnak, vagy egyéb e féle tendenciáknak közöttök létét s fennállását eddigi biztos tudományok és tapasztalásoknál fogva merő koholmánynak és rágalomnak nyilatkoztatván, a hírlapokban terjesztett azon vádnak és gyanúsításnak, mintha az evangélika ágostai hitvallású egyházi rendnek tót ajkú része valami hajlandósággal viseltetnék egy külnemzet vagy hatalom iránt s azon jobbágyi hívségéről, melyek kegyelmes fejedelme és hazája iránt tartozik, megfélemedkezett volna, egyenesen ellent mondtak s a gyűlést felkérték: miszerint ezen ellent mondását a jegyzőkönyvbe vétesse, egyéb-iránt az egyház minden tagjai között eddig fennállott illetén alaptalan gyanú terjesztése által könnyen megcsökkenhető egyetértést tovább veszélyeztetni ne engedje, a homitetikai és a szentírás megértésére és magyarázatára szláv nyelven folytatandó gyakorlatokat pedig, a mennyire azok a nép oktatására elkerülhetlenül szükségesek, ezentúl is magok épségében meghagyja.

E tárgyak hosszabb és élénkebb megvitatása s mind a két részről bizonyított méltányossággal lett megfontoltatása után, midőn a gyűlés egyrészről a méltóságos elnöknek a magyar nyelv ügyében célszerű rendelkezéseit magáévá tevén, ő nagyságának ezért hálás köszönete szavaztatását a jegyzőkönyvben nyilváníttatni rendelte, más részről pedig az óvastevő tisztelt egyházi rend nyilatkozatából örömmel értette, hogy jobbágyi hívségéről soha meg nem felejtkezve, mindenkor tántoríthatlan hív alattvalója volt kegyelmes fejedelmének és érdemes fia a hazának, következőkben állapotott meg:

1-ször. Kinyilatkoztatja, hogy a honi nyelvnek kiterjesztésével senki ettől különböző anyanyelvétől megfosztatni, sem a gyülekezetek anyanyelvökön folytatandó isteni szolgálatok

szabadságában háborgattatni nem kívántatnak, ellenben kötelességül tétetik a superintendenseknek, hogy a hittudományi candidátusokat, ha honi nyelvben elegendő jártassággal nem bírnak semmi szín alatt fel ne szenteljék, minden rendű tanítók választása eseteiben pedig az eklézsiákat a törvény rendeletére figyelmeztessék.

2-szor. Az iskolákban jelenleg netalán még létező úgynevezett tót társulatok, azoknak idővel vészes irányzatnak kifejülhatása tekintetéből végképpen eltöröltetnek, az illető tanítóknak pedig ilyenén baliránynak elnézése vagy épen nevelése hivatalvesztés alatt tilalmaztatik, a jövőbeli hitszónokoknak szükséges úgynevezett homiletikai gyakorlatok meghagyatván.“

E jegyzőkönyvi pontból kettő világos. Az egyik az, hogy a panszláv lelkészek és tanítók által megindított harcnak már igen nagy mérvűnek kellett lennie, midőn ez ügy már az egyetem által is tárgyalatott. A második pedig az, hogy az egyetemes gyűlés e harcban nem tágított, hanem hozott végzése által egész határozottsággal az 1840: VI. tvc. 8-ik szakasza alapján kötelességévé tette a superintendenseknek azt, hogy olyanokat, kik a magyar nyelvben jártassággal nem bírnak, semmi szín alatt fel ne szenteljenek, a tót társulatok feloszlattassanak s ha ilyeneket a tanárok elnéznek vagy gyámolítanak, hivatalvesztéssel fenyítessenek.

Az egyetemes gyűlés elhatározását tehát erély és határozottság jellemzi.

De a magyar nyelv elleni dühös harc ez után még nagyobb arányokat öltött. Többszörös összejövetelek és folytonos levelezés által egész Magyarország hazaelles lelkészei és tanítói együttes működésre határozták el magukat. Ügyöket az egyetemen elvesztvén, lábball tiporták az autonomiát s a koronához felebbeztek.

Tervöknek megnyerték s működési körükbe bevonták a különben igen békés és szelíd lelkületű Jozefy tiszai super-

intendenst is. Sőt tüntető és izgató működésöknek élére állították, a mennyiben egy feliratot, vagyis inkább folyamodást szerkesztettek s azt egy küldöttség által — melynek elnöke Jozefy vala — ő Felségének Bécsbe vitték fel s adták által.

A magyar nemzet és nyelv iránti gyűlölségből fakadó harc dúlt az evangélikus egyház kebelében. Valamint jelenleg, úgy az akkori korban is semmi sem volt szent a panszlávok előtt. Minden követ megmozdítottak, minden eszközt, még a nép felbújtogatásának nemtelen eszközét is felhasználták, hogy kitűzött céljokat elérhessék.

Ezt a körülményt s a tények akkori állását legtisztábban megvilágítja az 1842-ik év július hó 12-én Pesten tartott bányakerületi gyűlés jegyzőkönyve.

A tisztelt olvasó meg fogja bocsátani, hogy ez úgynél hosszabban időzök s a kissé terjedelmes jegyzőkönyvi kivonatokat idézem; de az ügy s az akkori állapotok hű és tiszta megértésére ez felette szükséges, mert csak így szerezhetünk magunknak tiszta fogalmat és meggyőződést arról, hogy a panszlávok úgy az akkori, valamint a mostani időben a legnagyobb gyűlölettel viseltettek és viseltetnek minden ellen a mi magyar, s tőlök kitelhető mindenféle eszközökkel és útakon annak megsemmisítésén fáradoztak és fáradoznak.

Az 1842. július 12-én Pesten tartott ker. gyűlés jegyzőkönyvének 3-ik pontja ez:

„III. A IV-ik pontra, t. i. az 1841. szept. 5-én tartott ker. gyűlés jegyzőkönyvének IV-ik pontjára, melyben a ker. jegyzőkönyvnek egyedül eredeti magyar szerkezetébeni kiadása rendeltetett: a nógrádi esperesség küldöttjei utasításoknál fogva előterjeszték, mikép az időszakai sajtó s közhiből tudva lévén, hogy ezen s más kerületbeli számos tót prédikátorok nevében a közelébb múlt hónapban egy küldöttség ment fel Bécsbe, oly célból, hogy a múlt gyűlés egyetemes határozata protestantizmus szent érdekei a fennálló hazai törvények ren-

delete s országos kívánatok ellenére, hivatalos dolgaink vite-
 lében már behozott magyar nyelv helyett a latin nyelv
 használatát, az eltörlött nemzetellenes tót-tár-
 sulatok vissza helyezését s több efféle kívánatokat leg-
 felsőbb helyen kieszközöljön; mely köz hír valósága a bácsi
 esperesnek a gyűlésben felolvasott s a „Pesti Hírlap“ szer-
 kesztőjéhez írott magán leveléből is, melyben nemcsak ily
 értelmű folyamodás bécsi küldését megismeri, hanem nyil-
 tan kimondja, hogy ő s társai a gyűlöletes ma-
 gyar nyelvet nem akarják, sem szükségét nem
 látják, kétségen kívül lenne; felszólíttatni kérték az előülő
 püspök urat, nyilatkoznék az iránt; kik tették ezen folya-
 modást, kinek nevében s milyen ügyben jártak oda fenn?...
 Melyre püspök úr előadván, mikép a múlt évi egyetemes
 gyűlés óta a tótok részint az augsburgi újságban megjelent
 tót ellenies cikk, részint Lipszében kijött két röpirat által a
 közönség előtt megtámadtván s nemzetiségök elhanyagolása
 szemökre vettetvén, miután védelmök a hírlapokba fel nem
 vétetett, egyrészt magoknak a szemökre vettetni szokott pan-
 szlávizmusi vonzalmak elleni mentésére s védelmére, más részt
 némely kérelmeik előterjesztése végett Bécsbe teendő folya-
 modásra több evangélikus tót predikátorok s világiak, nem-
 csak ezen hanem még más két kerületből egymás közt köl-
 csönös levelezés által lelkesítve, csakugyan egyesültek abban,
 hogy ő Felsőségéhez folyamodjanak, mit az előadó püspök úr
 eleintén ugyan maga sem helyeselvén, őket panaszaik s ké-
 relmeik orvoslására az egyetemes gyűlésre utasítá, de, midőn
 itt orvoslás nyeréshez reménységök nem vala, a tervezett fo-
 lyamodás egész mérséklettel szerkesztett s Jozefy Pál tisz-
 amelléki püspök, Ferjencsik Sámuel jolsvai, Chalupka János
 breznobányai és Hodzsa Mihály liptó-szent-miklósi lelkészek
 által a f. évi június elején Bécsbe vitetett s Lajos főhercegnek
 benyújtatott, a küldöttség egyúttal herceg Metternich, Kollovrat

s gróf Majláth főcancellár uraknál is udvarolván. — Ezen folyamodás főpontjai a következők voltak: 1. Nyilvánítják a folyamodók ő Felsege előtt, hogy ők a panszlávizmust, a muszka propagandát nemcsak nem ápolják, de semmiféle külföldi sem politikai, sem egyházi összeköttetésben nem állanak, sem állani nem akarnak, hanem ő Felsegének hű alattvalói legyenek. 2. Kéri, hogy a csupa tót gyülekezetekbe a magyar isteni tisztelet be ne hozassék. 3. Hogy a népi oktatásra kivántató épületeskönyvek megvizsgálására tót censor nevezessék és 4., hogy a pozsonyi főiskolában 40 év óta fennálló tót tanítószék jövőjére is meghagyassék.“

Az e ker. gyűlésen résztvett szem- és fültanúk állítása szerint, ez ügy tárgyalás alkalmával a kedélyek a legnagyobb mértékben valának fölzgatva. Midőn a bácsi esperes abbeli levele olvastatott fel, melyben egészen leplezetlenül nyilatkoztatja ki azt, *hogy ő s társai a gyűlöletes magyar nyelvet nem akarják*, a hazafiak elkeseredése tetőpontját érte el. Egy tomboló orkán zúgását vélted volna hallani s a tanácskozó termen keresztül vonulni. A harag és följajdulás a panszlávok eljárása felett átalánossá lett. Itt látták s tapasztalták a hazafiak azt, hogy a panszlávok előtt sem a törvény, sem az autonomia nem szent, s azt csakis addig tartják tiszteletben, míg a kitűzött céljokkal s nemtelen érdekeikkel ellenkezésbe nem jő.

Sem jó hazafiak, sem igazi evangélikusok, sem pedig hű alattvalók. Nemzetiségi céljok eléréseért a hazát elveszteni, az ev. egyházat megtagadni s a törvényes államfő és kormány ellen összeesküdni is készek és képesek.

Loyalitást és hűséget negélyeznek, midőn keblők és szívek csakis a gyűlöletet ismeri. Útálatos és megvetést érdemlő liga volt az akkor, s azóta máig semmiben sem változott.

A múlt évi egyet. gyűlés határozatát a szelídség és békülékenység szelleme hatotta által. Azt gondolták a hazafiak, hogy midőn kinyilatkoztatják azt, miszerint a tótok nyelvét elvenni senki nem akarja s az isteni tisztelet tótnyelvét tiszteletben tartani készek, a tót atyafiak megnyugodni s hazafias kötelességöknek eleget tenni fognak. — És ime! most látták csak, mennyire csalatkoztak. Tapasztalták, hogy itt mérges kígyóval van dolguk, melyet saját keblökön neveltek fel, s mely most mérges harapásával ápolóját, jóltevőjét megölni akarja.

Undorító látvány volt ez s a hazafiak felviharzó keserősége jogosult. Voltak, kik a küldöttség elnökének, ki a helyett, hogy az egyház jogainak őre lett volna, e jogokat megtámadni maga segített, perbefogatását kívánták. — A felviharzott fölháborodás némi lecsillapulása után végre meghallgatták az elnöklő püspök ez ügyre vonatkozó fölvilágosító jelentését. A püspök szépíteni igyekezett ez ügyet. Nem sikerült neki. A szerecsent fehérre mosni lehetetlen. Sőt úgy látszik, hogy noha eleintén az egész eljárást helyteleníteni látszott, annak később maga is megnyeretett.

A végzés méltó volt e kerületi gyűléshez. — Ez így hangzik:

„Az egyházkerületi gyűlés azt tapasztalván, hogy egy oly folyamodás, mely két superintendensnek s egy pár száz lelkésznek aláírása mellett, ismét az evangélikus egyházi személyek köréből e superintendensnek vezérlete alatt alakult küldöttség által nyújtatik be s egyházi dolgokat tárgyz magán folyamodásnak semmi esetre sem tekintethetik, s ilyenek nem tekintethetvén, a folyamodók azon tettét, minélfogva az egyházunkat egyedül képviselhető törvényes testületek mellőzésével folyamodásokat készíteni, felküldésére nem törvényes tanácskozási helyen és módon, hanem akár magán értekezési,

akár levelezési összebeszélés útján magokat egyházunk végzései s törvényes hatósága ellen felvetni merészlették, annival inkább el nem szívelhetvén, mivel, a mint a tótság érdekeit az ev. egyház dolgaival összekevertetni nem engedheti, úgy a magyar törvény oltalma alatt álló egyházunkra azon szint, mintha ez a magyar nemzetiség ellenes mozgalmakkal ugyanazoníthatatnék, egyáltalában el nem vállalhatja, az elnöklő püspök úr nyilatkozásából a bepanaszlott tettet az egybegyűlt kerület annyival inkább sajnosan értette, mivel a múlt évi egyetemes gyűlés óta, melyből az ottani engesztelő nyilatkozatok után kiki azzal a reménnyel tért haza, hogy kölcsönös barátságos kibékülés történnén, a nemzeti nyelv elleni merények többé ismételtetni nem fognak, a testületek részéről semmi ok nem szolgáltatott, mi a folyamodókat ezen lépésre ingerelhetette volna, mert a hírlapok s röpiratok által netán elkövetett megbántásuk és gyanúsításuk a sajtó útján kiadandó cáfoló s mentő hasonló röpirattal lettek volna legcélszerűbben visszatorlandók, vagy pedig, ha csakugyan jogaikban korlátoztattak s megsértettek volna is, annak orvoslása a kerületi vagy egyetemes gyűlés köréhez lett volna tartozandó; mint-hogy tehát a folyamodók, mellőzvéen saját törvényes hatóságukat, a magyarországi tót papok nevében, holott ezek közül is sokan ezen folyamodásba be nem folytak, nemcsak maguk mentése végett járultak ő Felségéhez, hanem oly sérelmeket is terjesztettek elő, a melyeknek elintézése az egyetemes közgyűlést illetné, vagy a melyek épen már a folyamodók tetteleges befolyásával itten hozott végzések s intézkedések ellen irányozvák és így az 1791:XXVI. tvc. által engedett azon jogunkat, miszerint egyházi beligazgatási jogunkat magunk intézhetjük el, készakarva kockáztatták, elfeledvén azon elvet is, miszerint minden vallás csak úgy igényelhet oltalmat a státustól, ha annak törvényeivel s lételének föltételeivel magát ellenzésbe nem helyezi, folyamodásukat a fennálló pol-

gári törvények szelleme és iránya, mint szinte az országos kívánatok ellenére is szerkeszték; ugyanazért, miután ezen mozgalmakban három kerületi papok vettek részt, s így a fennforgó tett megvizsgálására s a tapasztalandók szerint netalán megfenyítése is az egyetemes conventet illetné, a most tartandó egyetemes gyűlésre küldendő követeknek meghagyatik, hogy ezeket az egyetemes gyűlésen előterjesztvén, a törtéteknek mindenoldali kinyomozására egy nyomozó választmánynak kinevezését, egyszersmind pedig egy consistoriumnak is a végetti alakítását eszközöljék, hogy ez a vizsgálatok nyomán, törvény, igazság s a protestantizmus és egyházi szerkezetünk szellemében bíraskodjék.

A kerület tehát az izgató papok szigorú megfenyítését kívánta. Az egyetemes gyűlésre kiküldött követeinek kettőt hagyott meg. Az első az vala, hogy a történt izgatások kifürkészése és megvizsgálása végett egy nyomozó bizottság kiküldését sürgessék s eszközöljék; a másik pedig, hogy azonnal egy egyházi törvényszék is neveztessek ki, mely az illető izgatókat törvényszéke elé idézze és felettök szigorúan bíraskodjék.

Hogy mit tett e tekintetben az egyetem, azt annak helyén látni fogjuk.

De, a mennyiben ezen izgatások a bányai kerületben is léteztek, s itt úgyszólván külön hatáskörrel, de az egyetemes izgatással összeköttetésben léptek fel és működtek, e tekintetben külön határozatot hozott a kerület. Az izgatók feje és központja itt a bácsi esperes vala. Különös jelenség, hogy valamint jelenleg, úgy az akkori korban is a panszláv izgatások kiinduló pontja, nem a felföld, de épen az alföld vala.

Erre vonatkozik a ker. gyűlés jegyzőkönyvének IV-ik pontja, mely így hangzik:

„IV. Minthogy a fentebbi mozgalmakkal szoros kapcsolatban látszik lenni a bácsi tótok által ő Felségéhez intézett

folyamodás, mint szinte a bácsi esperes Sztchlo János úr által a fentebbi pontban felhívott levelében többek nevében kifejezett ama törvényellenes nyilatkozata, miszerint a kerületi s egyetemes konventek jegyzőkönyvei szerkesztésében a latin nyelvet követelik behozatni, mivel úgymond a magyar jegyzőkönyveknek sem hasznát, sem szükségét el nem ismerik, s a magyar nyelvvel élni nem akarnak, ugyanazért:

Ezen levél is, mint fentebbi mozgalmak kinyomozásában világosságot nyújtó adat az egyetemes konventre utasítatik oly végre, hogy az ottan kinevezendő nyomozó válaszmánynak megvizsgálás és szükséges használás végett kiadassék. Hogy pedig már valahára azon panaszok, melyeket a tótok elnyomásáról némely lelkészek által sok időtől fogva felhozni hallunk, megszüntetessenek, mint szinte azon panszlávizmusi vádak mibenléte is kinyomoztassék s a netalán bűnösöknek találandók érdemlett büntetésüket elvehessék, ugyanazon vizsgáló válaszmányt az iránt is kérjék követeink megbízatni, hogy ez egyúttal mindannyiszor felhozott elnyomatásokról gyűjtsön adatokat, mint szinte a panszlávizmusi vádak a vádlók s vádlottak mind két részről ki hallgatása mellett szoroson nyomozza ki, s tegyen róla tudósítást.“

Az alföldi panszláv irányú tótság tehát Sztchlo János, akkori bácsi esperes köré csoportosult. A fentebbiekből világos, hogy a bácsi tótok is külön szintén ő Felsőségéhez folyamodtak. De folyamodtak a kerülethez is, tulajdonképen fenyegetődztek.

Ugyan erre vonatkozik, ugyancsak azon ker. gyűlés jegyzőkönyvének XXX-ik pontja, mely így szól:

„XXX. Olvastatott a bácsi esperesnek Sztchlo Jánosnak a kerületi gyűléshez intézett abbeli folyamodása, melyben nyilvános és közügyeink tárgyalásában és elintézésében a törvényesen bevett magyar nyelv helyett a fennálló hazai

törvények, kerületi végzések s már több évi gyakorlat ellenére a latin nyelvet kívánja behozatni, ellenkező esetben a konventre nem jövessel és segedelemadás megtagadásával fenyegetőzvé.

A ker. gyűlés törvényes tekintete s méltósága azt, hogy a hazai törvények rendelete következtében hozott törvényes és igazságos végzései bármely, hatósága által rendelt tagtól megvetéssel és gúnynyal fogadtassanak s azoktól a tartozó engedelmesség megtagadtassék, nem szívelhetvén és fenytés nélkül el nem nézhetvén, minthogy a folyamodó esperes, úgy mint egy egész testnek főnöke, ki saját jó példájával tartoznék az alája rendeltek is a törvények s felsőbb végzések megtartására buzdítani a közügyek igazgatásában, behozott magyar nyelvet gyűlöletesnek, a magyar szerkezetű jegyzőkönyveket pedig a gyülekezetekben botránynak, igazságtalannak s törvényellenesnek nevezé, s ezen, folyamodásában több ehhez hasonló sértő kifejezésével, nemzetellenes célzattainak s merész fenyegetőzéseivel a kerületi gyűlést méltatlanul megbántotta, ezen fenytésre méltó tettének teljes mértékbeni rosszalása mellett püspök úr által komolyan és keményen megdorgáltatni s a törvények s felsőbb végzések tiszteletben tartására megintetni határozatott.“

De a kemény megdorgálás elrendelése mellett a kerület még egy előrelátást is tanúsított, midőn ugyanazon jegyzőkönyv XXXIV-ik pontjában a nevezett izgató és engedetlen esperesnek az hagyatik meg, hogy, miután a magyar nyelv iránt ellenséges gyűlölettel telt indulatot árult el, s így nem lehet neki hinni, hogy a kerületnek a magyarosodást illető végzéseit esperességében foganatosítja-e? ez ügyben a jövő kerületi gyűlésnek kimerítő s körülményes jelentést tenni s a dékáni évi jelentéseket is fölterjeszteni köteleztetett.

A bányai kerületnek fentebb egész terjedelemben közölt végzései fölmentek az egyetemre.

Az egyetemes gyűlés 1842. szept. 5-én és következő napjain Pesten tartatott meg. A fentebbi kérdésben a harc itt is éles és heves vala.

Mint az egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének második pontja bizonyítja, Jozefy tiszamelléki kerület püspöke, ki a Bécsben volt szláv papok küldöttségének élén állott, kérdőre vonatik s felszólíttatik, hogy mint a kérdéses küldöttség feje, nyilatkozzék.

Jozefy Pál majdnem egészen azon értelemben nyilatkozott, mint Szeberényi bányakerületi püspök a kerületen. A panaszsláv lelkészek sérelmekkel léptek fel, elnyomatásról panaszkodtak, s míg egyrésztől hű hazafiaknak nyilatkoztatták ki magokat, az ellen, hogy a tót nyelvű egyházakba a magyar isteni tisztelet behozassék, erősen tiltakoztak.

Az egyetemes gyűlés, a superintendensek sajnosan tapasztalt eljárását rosszalta, az elkövetett törvényellenes lépések elbírálása, valamint a panaszslók állítólagos sérelmei megvizsgálása, s a mennyire lehet, ezen gyűlöletes és keserű ügynek békés és szeretetteljes elintézése céljából pedig egy küldöttség neveztetett ki, melynek elnöke Tihanyi Ferenc, tagjai pedig a következő egyháziak és világiak valának: Schedius Lajos, Kossuth Lajos, Benyovszky Péter, Matkovich István, Horváth Dániel, Major Pál, Draskócy Samú, Szentiványi Károly, Pulszky Ferenc, Engel Sándor, B. Jeszenák János, Prónay Gábor, Justh József, Bajcsy József, Makónyi Pál, Válka János, Melcer János, Székács József, Kis János superint., Perlaky Dávid, Wimmer Ágost, Szedenits György, Szloboda Pál, Spisjak György, Raysz Samú, Witchen Mihály, Vandrák András, Kolbenbeyer Mihály, Sztromszky Sámuel superint., Kanka Sámuel, Grajlich Andor, Roy János és Simko Vilmos.

Az egyetemes gyűlés tehát a bányakerületi határozatoknak csak egyikét fogadta el s a nyomozó bizottságot küldötte, de a törvényszékre vonatkozó indítványt mellőzte.

Részben ugyan határozottan lépett fel, de a mennyiben a panszlávok által pengetett sérelmeket meghallgatta s azok tekintetbe vételével küldötte ki a küldöttséget, már nem a bányakerület részéről örömmel tapasztalt erélyt, hanem bizonyos gyöngeséget árult el.

Jobban viselte ismét magát a bányakerület, melynek lelke Kossuth és Székács vala. A bácsi esperesség és tótjai még mindig kísértettek és hánykolódtak. A létező viszonyokba bele nyugodni nem tudtak, nem akartak. A már közlöttem kerületi gyűlési határozatok dacára az 1843-ik évi szept. hó 1-én tartott kerületi gyűlésen a bácsi esperességi ügyelnök ugyanis ismét azon okból, „mivel vannak még némely lelkészek, kik a magyar szerkezetet nem értve, jegyzőkönyveinknek kellő hasznát nem vehetik, de a deák szerkezetet még néhány évig megtartani indítványozá.“ De a kerület V-ik pontban ezt határozta: „már ezelőtt két évvel a többség által a magyar szerkezet lévén végzésileg elfogadva, mind ezt, mind országos törvényeink rendeleteit szem előtt tartván, e tárgy már valahára gyűléseinken befejezettnek tekintetni, s az e részben hozott végzések épségben tartani rendeltetnek.“

Most már tehát ezen ügy a kerületnek hatásköréből kivétetvén, az az egyetem asztalára tétetett le. De az egyetem ez ügybeni eljárása lassú és lanya vala. Nem a szigor, hanem a békülékenység elvéből indult ki. Tapasztalván ugyanis azt, hogy a panszlávok magyar nyelv iránti dühe csillapulni, s a rakoncátlankodók lassan-lassan az elkerülhetlenbe bele törödni kezdenek, nem a bírói, de a kibékítő szerepet vitte. Az 1843-ik évi szept. hó 3-án tartott egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének 3-ik pontjában „a tót ajkú lelkészek által ő Felségéhez intézett folyamodás s nyelv mozgalmak, mint szinte a tótnyelvűek panaszainak és sérelmeinek megvizsgálására választmány kiküldését illetőleg“ az határozott, hogy „miután a küldöttség a f. évi március 20-án és

június hó 2-án tartott üléseiben ez ügyet még teljesen be nem fejezhette, „ennélfogva az érintett jegyzőkönyv olyannak, mely e gyűlés elibe terjesztethetnék nem vétethetvén, annak felvétele ezúttal elmellőztetik, s ámbár a kiküldetés két első pontjára azon óhajtást is fejezték ki az egybegyűlt kerületek, hogy a kölcsönös kiengeisztelés szempontjából ezen egész tárgy megszüntetendő volna; de most e küldetés harmadik feladata, t. i. a sérelmek megvizsgálása is célul volna kitűzve, és csak ezeknek valódi megismerése és gyökeres orvoslása eszközölné legsikeresebben a kibékülést: a választmány tudósítása a legközelebbi közgyűlésre bevéáratik.“

Így tehát az igazgató s a magyar nyelv iránt gyűlöletet tanúsító személyek ellen az eljárás beszüntetve lett, de a képzelt s ráfögött sérelmek tekintetbe vétettek.

A panszlávok kerekedtek felül.

Az 1844-ik évi szept. hó 2-án tartott egyetemes gyűlés jegyzőkönyvének 4-ik pontja a kérdéses ügyre nézve azt mondotta ki, hogy „a nyelvbeli kérdéseket az egyetemes gyűlés már megszüntetteknek tekintvén, a küldöttség minden további eljárása feleslegesnek nyilvánítottatott.“

Ezen ügy tehát békés szellemben fejeztetett be. Értsd: a magyar párt engedett, s a panszlávok a megérdemlett büntetést elkerülték. Egészen úgy, mint a pátens utáni időkben.

A nemzet rohamosan haladott kitűzött célja felé s a panszláv atyafiak is, ha menni nem akartak, menesztettek, s hova tovább, habár keblökben forrt is a düh, gyűlölet és szenvedély, az elkerülhetlenbe bele nyugodni látszottak.

De csak látszottak, mert folyvást résen állottak, s lesték az alkalmat, hogy elnyomott harcukat a magyarság ellen újból megindíthassák.

Sajnos, hogy nem soká kellett várniok.

Jött a szabadságharc. Az ellenséges hatalom a már akkor forrongó szláv elemet saját céljaira és a magyar nemzet ellen ügyesen használta fel. Tudjuk, hogy Hurbán, nem annyira magyarországi tótokkal, mint inkább cseh- és morva csőcselékkel, tolvajok és rablókkal a felvidéken a magyar haza s a magyar nemzetiség ellen lázított s a védteleneken nemtelen és undorító rablásokat követett el. Ekkor egész dühhel arra izgatott, arról szónokolt, hogy a magyarokat egytől egyig ki kell irtani. De midőn hallotta, hogy Benyicky Lajos az ő önkényteseivel közelben van, azonnal kereket oldott s futott oly helyre, hol ismét szabadon gyűjtogathatott és rabolhatott.

Különös jelenség, hogy midőn a szabadságharc csillaga hanyatlani kezdett, akkor oly egyének, kik ez előtt a dühös magyart játszották, mint például Kuzmányi, a későbbi paten-tális superintendens, az ellentáborba mentek által s panszlávokká lettek. A szabadságharc szomorú vége után hazánkat a sok cseh- és morva bachhuszár árasztotta el s a panszláv elem, ezekben édes testvéreit üdvözölve, örömeiben újongott és hozzájuk csatlakozott.

A superintendensek letétettek s panszláv érzelmű adminisztrátorok neveztetek ki, kik az absolutismus engedékeny eszközei valának. — Ezek alatt e szomorú évtizedben a panszláv lelkészek mindent elkövettek, hogy a panszláv eszmét terjeszszék, megszilárdítsák s a hol csak e széles Magyarországon panszláv lelkész volt az egyház vezetője, 1852-től kezdve az anyakönyveket tót nyelven kezdték vezetni.

Az absolutismus az evang. egyház önkormányzati jogát megfojtotta. A „semmit rólunk, nélkülünk“ elvét az „így akarom, így parancsolom“ féle tétel váltotta fel. A törvények által biztosított jog helyét a zsarnoki önkény foglalta el. A hazafiság bűnnek nyilvánított, ostoroztatott.

Csakugyan olyan volt az akkori idők jelleme és gyászos képe, mint a minőnek azt koszorús költőnk Tompa egy, fájdalom által kisajtolt költeményében rajzolja, hogy:

„A sebzett vad a rengetegben
Kínjának hangott ad,
S magát az eltiprott magyarnak
Kisírni sem szabad.“

S hogy a költő hasonlatával éljek, hol a nyílt röptű sólyom is csak nagy félve járt elébb, csipongva ütött ott tanyát a szemtelen veréb.

Mikor a gyűlések tartása is betiltatott, s így a világi hazafias elem is tétlenségre vala kárhoytatva, a semmiféle hazafias ellenőrzés alatt nem álló szemtelen verebek, a panszlávok, csakugyan elfoglalni és hódítani kezdték a nekik hagyott üres tért. — Miután a panszlávok az absolutisztikus kormány eszközeivé alacsonyultak le, a hazafiak részéről gyűlölet tárgyaivá lettek, minek következése ismét az vala, hogy a magyar érzelmű szülők gyermekei, látván, hogy leginkább a panszláv papok a legnagyobb magyarfalók s a társadalom által útáltatnak, megvettetnek, megútták a papi pályát is s inkább bármely világi pályára képezték ki magokat, mintsem hogy lelkészekké lettek volna.

És ez nagy hiba és mulasztás vala ugyan, de az akkori idők jelleméből kifolyó és indokolható. Annál nagyobb terök nyílt azonban a panszláv érzelmű papok, tanítók és világiak gyermekeinek, s ezek nagyobbbrészt a papi pályára léptek.

Ezen időszakba esik a tiszai kerületben a nagy-rőcei gymnásium és tanítóképezde felállítása, mely tanintézetekből a magyar nemzetet szívök mélyéből gyűlölő növendékek kerültek ki s lettek tanítókká és lelkészekké. Ezen évtizedben lett a túróc-sz.-mártoni — az alapítók által magyar iskolának tervezett — iskola teljesen panszláv iskolává, s ezért tanúi voltunk azon szomorú jelenségnek, hogy e hazában a pan-

szlávok száma e két évtized alatt megháromszorosodott, sőt megnégyszereződött.

E szomorú időszakban az ev. egyház a panszlávok ellen mitsem tehetett. Ők voltak az urak, a hazafiak csak zsellérek e hazában. Jött 1859-ben a hírhedt pátens. A panszlávok örömjongással fogadták azt. A bányakerületből a barsi, békési, budapesti, nógrádi és pestmegyei esperességi hazafias lelkészek és világiak 1859 december 15-én Budapestre kerületi gyűlésbe gyűltek egybe. Céljuk az vala, hogy a pátens visszavétele és a prot. autonomia visszaállítása tárgyában ő Feliségéhez folyamodvány intéztessék. Midőn a gyűlés megnyitottatott, a cs. kir. rendőrhatóság egy főbiztosa a gyűlés termében megjelent, hogy a gyűlést feloszlassa. Felállt ekkor az ország papja Székács, s egy, szívet megható s lelket emelő megrendítő imával, mely a főbiztost is könnyekre fakasztá, bezárja a gyűlést.

Ezen hatalmas imáról s annak előzményeiről röviden meg kell emlékeznünk.

E gyűlést megelőzőleg ugyanis december 13-án a budapest-városi esperesség tartott gyűlést, melyen Székács hatalmas felszólalása folytán a pátens el nem fogadtatott s azon határozattal oszlott el, hogy a december 15-én tartandó kerületi gyűlésre kiküldött követei a pátens ellen nyilatkozzanak.

A két közbeneső napon báró Prónay Gábor pesti magán házában tartattak a folytonos tanácskozmányok — Itt a felett folyt a vitta, hogy a bányakerületi összejövétel kerületi gyűlésnek vagy csak kerületi tanácskozmánynak címeztessek-e? Fájdalom, különösen a világi urak közül sokan voltak, kik ez utóbbi mellett szavaztak s Székács azon nyilatkozattal, hogy ő csak kerületi gyűlésben és nem kerületi tanácskozmányban hajlandó részt venni, a tanácskozmányt elhagyta.

December 15-én korrán reggel megjelent azonban Szentiványi Károly és báró Podmanicky Frigyes Székácsnál s arról értesítették őt, hogy az értekezletben nem a ker. tanácskozmány, hanem kerületi gyűlés megtartását határozták el. Ezt Székács örömmel fogadta. A gyűlést a templomban akarták megtartani, de Lang Mihály német lelkész, nehogy rendőrséggel jöjjön összeütközésbe a templom kulcsait magához vette s azokkal együtt hazúlról eltávozott. Így a küldöttek csakis a gyűlésterembe vonúlhattak, de a templomba úgy sem mehettek volna, mert az absolutisztikus kormány neszét vevén annak, hogy a protestánsok gyűlést tartani akarnak, a templomot kora reggeltől nagy számú rendőrökkel állatta körül.

A követek egybegyűltek, s miután sem superintendes, sem ker. felügyelő nem volt, az elnökségre a jelenlévő legidősb esperes, az éltes Esztergályi Mihály pestmegyei esperes és Dessewffy Ottó kérettek fel.

A hosszú zöld asztal végén, az elnökséggel szemben Székács József, mellette b. Prónay Gábor s balról Szontágh Pál és Szentiványi Károly foglaltak helyet. Ezek voltak a közgyűlés irányadói.

„Még most is élénken él lelkemben ezen nevezetes gyűlés képe, írja Zsilinszky Mihály, mint ifjú szemtanú, melyen a két sápadt arcú, de határozott lelkű elnök körül az egyház bajnokai tömött sorokban ültek, környezve roppant számú kíváncsi hallgatóságtól. A világi elnök síri csendben nyitotta meg a gyűlést, mi alatt a rendőrök útat próbáltak magoknak törni a közönségen át. Csakis annyi idő volt, hogy a képviselők egyértelműleg kijelentették, hogy ő Felsége megkérendő: „miszerint a szept. 1-jéről kelt nyílt parancsot és a szept. 2-ki miniszteri rendelet, mint egyházi autonomiánkat veszélyeztetőket, felfüggeszteni, a gyűlések tarthatása elleni tilalmak visszavétele mellett, az egyházat az 1849-ik év

előtti állapotába visszahelyezni és ennek alapján a zsinat megtarthatását megengedni, végre pedig némely hitsorsosaink ellen foganatba vett vizsgálatokat és kereseteket kegyelmesen megszüntetni méltóztassék.“

„Még nem hangzott el a határozat, midőn a rendőrtiszt az elnökség előtt megjelenve, kijelentette, hogy az a gyűlést vagy azonnal oszlassa szét, vagy kövesse őt fogoly gyanánt.“

„Ez erőhatalom, ez ellen nincs más fegyverünk, mondá Székács, mint legföljebb az imádság.“

„Erre aztán átalánossá lett a jelszó: Imádkozunk és oszoljunk el! Az imát ekkor az egyházi elnöknek kellett volna mondania. Esztergályi azonban felkérőleg Székácsra tekintte. És e komolyan ünnepélyes pillanatban Székács imádkozni kezdett. Soha ilyen rögtönzött imát nem hallottam, mely annyira megrázta volna a szívet és lelket egyiránt; melynek hallatára maga a kormány kiküldött embere is ott állott tehetetlenül, könnyes szemekkel és remegő karokkal, míg a vallásos és hazafias lelkesültség legszentebb tüzetől ihletett egyháztagok égbekiáltó némasággal oszlottak el.“

E kép igaz és hű. Az ima rögtönzött vala. A vallásos mély ihletből fakadt az. S a mint már maga az ima velős tartalma megragadó, szívhez s észhez egyiránt szóló, úgy, ha hozzá képzeljük a rendkívüli körülményeket a melyek között, s a helyet a melyen ez ima elmondattott, továbbá a tisztességes imponáló alakot s annak érces s vallásosságot és áhítatot szülő hangját és ihlettségét, nem fogunk csodálkozni azon, hogy ez imának hatása leírhatlan s rendkívüli vala.

A gyűlés után Székács fölkéretett, hogy ez imát papírra vesse, s ez azt készséggel megtevé. Így maradt az fel iratban s így jutott a ker. gyűlés jegyzőkönyvébe is. Méltó ez ima arra, hogy a tisztelt olvasók is megismerjék, s ezért szórúl szóra ide igatattjuk:

„Kegyelemnek Istene szent atyánk! Hozzád emeljük fel lelkeinket, hozzád kiáltunk fel erőnek és vigasztalásnak mindenható Istene! Mert tudjuk, hogy kedves előtted, ha gyermekeid ragaszkodó bizalommal jelennek meg könyörgéseikben a te színed előtt; mert hiszszük, hogy te meghallgatod szívből fakadó, a te országod diadaláért esdeklő fohászkodásainkat.

„Kérünk tégedet, közöljed velünk a te szent lelked ajándékait; ajándékát az igazságnak, hogy se jobbra se balra el ne térjünk a te ösvényedről; ajándékát a békességnek, mely minden értelemnek fölötte van, melyet nem a világ ad, hanem a te fiad hagyott minékünk; ajándékát az állhatatosságnak, hogy se halál, se élet, se fejedelemségek, se hatalmasságok, se jelenvalók, se következendők, se magasság, se mélység el ne szakaszson minket a te szeretetedtől, mely a Krisztusban vagyon; ajándékát a közösség és egyetértésnek, hogy mint a te szent fiad testének az anyaszentegyháznak tagjai csak egyet akarjunk: felépíteni a te templomoddá és építeni a te templomodat, melyben lakozó légyen a te dicsőséged.

„Juttasd eszünkbe hivatásunkat, hogy mi a te fiad megváltottai, a te követeid vagyunk, hogy elmenvén mind e világba tanítsunk minden népeket s a hit és keresztség által az újjászülemlés nagy munkáját műveljük, s azon gondolatból, hogy te, óh Krisztus! velünk maradsz a világ végezetéig, országod építéséhez új erőt, az akadályok közt kitartást, a küzdelmek közt bátorságot merítsünk, tudván, hogy ha tusakodik is valaki, azért még nem koronáztatik meg, hanem ha igazán tusakodik.

„Ki azt ígérted, hogy velünk maradsz: mutassd meg magadat, óh üdvözítő Krisztus! mert nagy szükségünk van te reád. Ne fordúlj el tőlünk, mivel hogy mi elfordultunk tőled, sőt légy irgalmas bűneinknek s töröljed el azokat szent véreddel, melyet kiontottál éretünk, s buzdíts, hogy mint te:

hívek maradjunk mind a keresztnek haláláig. A siralom völgyéből kiáltunk hozzád, közbenjárónk, királyunk, főpapunk, segítsed meg a te népedet: öntsed ki reánk, mint az első pünköszt napján a te szent lelkedet, hogy, mint a te apostolaid a te nevedért szenvedni készek legyünk; ébreszszed fel az apák szent emlékezetét a fiakban, hogy mint ők, a te evangéliumodat s annak üdvezítő igazságait befogadjuk, terjeszszük, védelmezzük, inkább engedelmeskedők néked, hogysen az embereknek.

„Te parancsoltad meg Istenünk, hogy minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen. Ime Urunk! mi engedelmeskedünk és a te igédnek hódolunk. De megemlékezünk szent fiadnak ama parancsolatáról is: „adjatok meg Istennek a mi Istené és a császárnak a mi a császáré.“ — Megadjuk mi a császárnak, a te szolgáltnak, a mi földi urunknak a legjobbat, a te áldásodat, melyet lekönyörgünk fejére, kérvén tégedet a minden jó adomány és tökéletes ajándéknak atyját, hogy fedező szárnyaiddal vegyed őt körül és császári családja minden tagjait. Úgy áldj meg mindnyájunkat egyenként és egyetemben, a mint készek vagyunk az igéd parancsolta szent kötetmeket iránta őszintén s lelkiismeretesen teljesíteni. Óh atyánk! ki lakozól hozzáférhetetlen világosságban, mennyei világossággal hódítsad meg nekünk hazánk atyjának szívét, hogy a midőn lábaihoz borúl egyházunk és szól Jákobbal a te prófétáddal: „el nem bocsátlak, míg meg nem áldsz!“ meghallgassa könyörgéseinket s mi áldhassuk őt s áldhassunk tégedet, hogy lelkiismeretünk megmentett szabadságával megadhassuk néked is, óh Isten! azt, a mi a tied, az Istené! És kérjük óh Atyánk! te látod szíveinket, te légy tanúbizonyságunk, hogy tiszta lélekkel kérjük ezt.

„Légy áldott óh Isten, a mi Krisztusunknak Atyja, ki a te nagy igralmadból újjá szültél minket az élő remény-

ségre, s azon örökségre, mely el nem veszhet, meg sem hervadhat: mely számunkra a mennyben tartatik. Őh add, hogy ezen örökséget, lelkünk üdvösségét elvehessük. Hallgass meg minket, a te szent fiad nevéért. Amen.“

E hatalmas ima volt a tavaszi pacsírtá dal. Nem sokára megjött a tavaszi verőfény. 1860 május 15-én a pátens visszavonatott s a kerületek megválaszthatták püspökeiket. — Mind határozott hazafiak emeltettek a közbizalom folytán a püspöki állásokra. Hazafiak kezébe ment át tehát az evang. egyház kormányzata; de ezek kezdetben a közigazgatási ügyekkel és az egyház belrendezésével lévén elfoglalva, a panszláv áramlat ellen mitsem tehettek. S mi működésüket még nehezítette, ez azon körülmény vala, hogy a pátens visszavonatott ugyan, de a pátentst elfogadó, s így épen panszláv-egyházak, illetőleg azok lelkészei Kuzmányiban külön patentális superintendenst kaptak s ennek köpenye alatt annál inkább rakoncátlankodtak.

A panszlávok a pátens sáncai mögött hozzáférhetetlenek valának.

De az evang. egyház vezérférfiai ezen kívül még két okból nem akartak és nem mertek a panszlávok ellen érelyesen föllépni. Az első ok az volt, hogy e férfiak nem ösmervén közelebbről a panszlávok jellemét és célját, mert velök nem érintkeztek s köztök nem éltek, az egész panszlávizmust csekélylették s azon meggyőződésben éltek, hogy szelidséggel és szép szerrel ezeket is meg fogják nyerni s így a panszlávizmus önmagától fog megszűnni. Nem akarták hinni, hogy a panszlávok a róka vad természetével bírnak, melyet bármily hosszú időn keresztül szelidítenek is, kedvező alkalommal a vad természet még is csak kitör belőle.

A másik hatalmasabb ok pedig az volt, hogy félték tőlük. Ekkor már a panszlávok, kik a nép nevében memorandumokkal is föllépni merészelték, nagy hatalommá lettek.

Igen, mert a panszlávok értettek ahhoz, hogy megfélemlítsék az embereket. Semmiféle ocsmány ráfogás- és rágalomtól, semmiféle aljas eszköztől vissza nem riadtak s válogatóság épen nem voltak, csakhogy céljokat elérjék. Látván azt, hogy a hatalom kisiklani kezd kezeik közül, azon nemtelen váddal illették a superintendenseket, hogy szent háromság tagadók, hogy a tót népet magyarosítani és hitőket elvenni akarják.

Megindúlt tehát a szentháromsági hajsza s a nép nem egy helyütt elhitte papjainak, hogy ez csakugyan tény és zúgolódni kezdett. Nem csoda, hogy az ily ármányszülte tények a különben bátor és erélyes Székácsra is hatottak, s a különben is jánosi szelídséggel s Pál hitével ékeskedő férfit még nagyobb szelídségre és elnézésre indították.

Tény, hogy midőn mint superintendens a nógrádi egyházakat látogatta, egy egyházban a lelkész nem fogadta, mert superintendensének el nem ismerte s elfogadni nem akarta. Azon kérdésére, hogy hol van a lelkész, azt hazudták neki, hogy beteg. „Úgy — mondá Székács — beteg testvéremet meglátogatni kötelességem.“ Elment a paplakra, de a helyett, hogy a lelkészt betegen találta volna, a paplak üres volt s a pap, superintendense elől szőlejébe szökött meg. S ezt Székács is elnézte, elhallgatta.

Tény továbbá, hogy midőn megtudta, miszerint Nógrád némely egyházaiban, mint Turopolya, Szenna stb., melyeket épen meglátogatni készült, a panszláv lelkészek híveiket fölbújtatták, hogy sz. háromságot tagadó püspököt kebelébe ne fogadjon, s a nép csakugyan forrongott, a világi urak tanácsára hallgatva, ezen egyházakban az egyházi látogatást megtartani nem merte, s csakis akkori erélyes és körültekintő esperes Svehla Pál dobrocsi lelkész bírta őt arra, hogy ezen egyházakban is megjelenjen. Természetes, hogy az esperesnek ezen egyházakba előre kellett mennie s az izgatást elsími-

tania. Székács megjelent s a nép, noha sz. háromsági üdvözletekkel fogadta mindenütt, de, látván és meggyőződven arról, hogy Székácsban valódi szerető atyát lát kebelében, gondolkodni kezdett s megszerette igazán szeretni való püspökét. De az izgatók ép bőrrel menekültek meg s izgató működésüket tovább folytatták.

Ime! az akkori körülmények között ily nyomást tudtak gyakorolni a panszlávok még oly nagy férfúra is, mint a minő volt a mi nagy és feledhetetlen Székácsunk. . . .

A tiszai kerület hazafias és erélyes superintendensének szemeláttára, sőt az egyház védpajzsa alatt a nagy-rőcei gymnásium és tanítóképezde a panszlávizmus érdekében ugyancsak hatalmasan működött. Ott mindent, mi magyar volt, meggyűlöltettek a növendékekkel. Szláv színű lobogók alatt tartattak a majálisok. A tanárok szájukat öblítették ki, ha magyar szót találtak kimondani, s a tót nyersség és durvaságban nevelték fel növendékeiket, kik később nagyobbbrészt tanítókká és lelkészekké lettek.

Itt tervszerű volt a működés. Ez intézetből, hacsak előbb nem bírta a magyar nyelvet, egy egyén sem került ki, ki a magyar nyelvet beszélte volna. A panszlávizmus romboló szelleme behatolt itt már a családi élet kötelékébe is, s azt két ellenséges táborra osztotta. A családi békét aláásta, pokollá tette. S mindez a superintendens szemeláttára, sőt hallgatag beleegyezésével történt. Idegen megyének, Zólyomnak kellett föllépnie, hogy a hazafiak szeme fölnyitassék. Ekkor ocsúdtak csak fel a hazafiak mély álmukból s a vizsgálatot megindították. A megejtett vizsgálat derítette ki, hogy az egyház, mint anya, mily mérges, veszedelmes skorpiót táplált s nevelt föl emlőjén. Ha nemis dicséret, mert csak kötelességét teljesítette, de legalább elismerés illeti a tiszai kerületet, hogy, midőn távoli szomszédja fülébe kiáltá, miszerint háza ég, fölserkent és sietett a tüzet eloltani. A nagy-rőcei gym-

násium és tanítóképezde ellen a vizsgálatot megejtette s felette a kárhoztató ítéletet kimondotta és foganatosította.

Hát a dunamelléki kerület?

Zólyom megye törvényhatóságának azon súlyos vádja folytán, hogy a tanárok által a túrócz-sz.-mártoni gymnásiumban is hazaellenes szellem ápoltatik, a vallás- s közoktatási miniszterium egy leiratában a dunamelléki püspök urat is megkereste az iránt, hogy ott a vizsgálatot ejtse meg s jelentését az eredményről fölterjessze. A püspök úr azonban a leiratot félre tette s a vizsgálatot meg nem ejtette.

Az 1874-ki egyetemes gyűlésen mulasztását következőleg védte: „hogy ő neki sem ideje nem volt a kivánt vizsgálatra, sem superintendensi minőségben arra hivatva nem érezte magát; nem voltak továbbá concret adatok, melyekre vizsgálatot alapíthatott volna, és egy gymnásium ellen, melynél legközelebbi visitatiója alkalmával semmi olyat nem tapasztalt, miről a vád alaposságára lehetne következtetni, nem akart oly eljárást követni, mely a nehezen helyreállított béke zavarására vezethetne, kerülete pedig helyeselte eljárását, melyet öntudata követendőnek jelelt ki“.

A dunamelléki kerület, 1874-ik évi augusztus hó 12-én Alsó-Kubinban tartott kerületi gyűlésen, mi nagyon természetes, superintendensének eljárását helyeselte s következő végzést hozott:

„A ker. gyűlés a nm. kir. vallás- és közoktatási miniszter úrnak ngs és főtit. superintendens által közlött ezen átiratból értesülvén arról, hogy a magas kormány a kerülettől azt kívánja, miszerint evang. sz.-mártoni algymnásium ellen vizsgálati bizottságot küldjön ki, oda nyilatkozik: miszerint, minthogy ngs és főtit. superintendens úr ez ügybeni eljárását, miután ő a magas kormány által kivánt vizsgálat keresztülvitelének lehetőségéhez szükséges concret adatokkal nem bírt, helyeseljük és magunkénak vallottuk, és miután mi is

ily concret adatok teljes hiányában vagyunk, következetesen mi sem látjuk ilyféle vizsgálat keresztülvitelének lehetőségét“ stb.

A dunamelléki kerület tehát a miniszteri rendeletre nem is hederített, s igazán nevetséges úgy a superintendens, valamint a kerület abbeli intézkedése, hogy nem voltak concret adatok, melyekre a vizsgálat alapítható lett volna. Hiszen a vizsgálat azért vala megejtendő, hogy az adatok a helyszínén egybegyűjtessenek s így a vád alapossága avagy alaptalansága kitűnjék. S nem volt-e hatalmas ama concret adat, hogy a túróc-sz.-mártoni algyrnásiumban a tanárok által hazaelleenes szellem ápoltatik? . . . A kerület bűne és szennyfoltja maradt az, hogy ily iszonyú váddal szemben szemet húnyni tudott. Elismerés illeti azonban az egyetemes gyűlést, hogy ezzel meg nem elégedett, hanem jegyzőkönyvének 5-ik pontja alatt a vizsgálat megejtését határozatilag kimondotta s kebeléből a vizsgáló bizottságot kiküldötte.

Az eredmény ösmeretes. A túróc-szent-mártoni algyrnásium bezáratott.

De, lehet-e azon csodálkoznunk, hogy a dunamelléki kerület így járt el? Hiszen esztelen lett volna az itt élő és működő panszlávok nagy tömege, ha a gyilkos fegyvert ön-maga, s hozzá még, önszívébe meríti. A superintendens csak a nagy többség óhaját teljesítette. A panszlávok ezért egekig magasztalták őt.

A dunamelléki kerület hasonló egy méhkashoz, melyet gazdája nem gondoz, nem tisztogat. A molypillék behatolnak a kasba, a molyok elhatalmasodnak s a kasba mindig beljebb és beljebb hatolnak, a sejtet behálózzák, a méhcsaládot mindig kisebb és kisebb térre szorítják s vagy megfojtják, vagy mint éhrajt kivándorlásra s a kas elhagyására kényszerítik. — A panszlávok, mint veszedelmes molyok behálózták már ezen egyházkerületet s a magyar érzelműek min-

dig kisebb és kisebb helyre szoríttatnak általok s megfojtással fenyegetik azokat.

És vajjon miért? Azért, mert a gazda birtokával nem gondol. Jellemzi ez is a magyart. S kicsoda e gondolatlan gazda? ... Magok a világi urak.

Óh nagy! igen nagy mulasztás vádja terheli s terhelheti is közülök soknak, igen soknak a lelkiismeretét. A világi urak, kik pedig befolyásuk és állásuknál fogva legtöbbit tehetnének, kik arra hivatvák, hogy a népet vezessék, mélyen alusznak, vagy hátat fordítottak az egyháznak. Nem sejtik, tudni nem akarják, hogy mily nagy erő rejlik az egyházban. A Révayak, Justhok, Szentiványiak, Zayak, Zmeskalok, Benyickyék, Kubinyiak, Velicsek stb. az egyház és a haza érdekében működési elhatározásukkal hol késnek az éji homályban, hogy az egyházi téren nem akarják elfogadni és elfoglalni az őket megillető helyeket, hanem átengedik azokat Dohnány, Dula s más hasonló hírhedt panszláv agitátoroknak s veszni hagyják az egyházat s így közvetve veszni a hazát is? Itt is áll: „pernicies tua ex te Izrael.“ Szomorú e kép, fájdalmas e tény, de igaz. Higyje el a tisztelt olvasó, hogy ha a világi urak egy szívvel és lélekkel, egy értelemmel és akarattal a küzdőterre nem lépnek s kötelességüket meg nem teszik, úgy is, mint evangélikusok, úgy is, mint hazafiak, akkor ma-holnap a magyarság, e kis méhcsoport, e kerületben a panszlávok által megfojtatik s e kerület a magyarságra nézve egészen és visszahozhatlanul elveszett.

Az egyetemes gyűlés tehát a hazaellenes szellemű iskolák bezárását helyeselte. De kérdés: vajjon eleget tett-e ez által kötelességének? Fájdalom nem. Egy nagy hiba követtetett el.

Ugyanis, az iskolákat, tehát a pusztá falakat, melyek semmit sem vétettek, bezárattak, de azokat, kik e falaknak jelentőséget és életet adtak, kik e falak között tervszerűleg gyűlöletet hir-

dettek, terjesztettek s a jövő nemzedék szívében a magyar nemzet elleni gyűlöletet élészítették, ápolták és megszilárdították, futni engedték.

Ezeket sajnosan tapasztalva, ugyancsak ezen 1874-ki egyetemes gyűlésen egy pestmegyei küldött azon indítvánnyal lépett fel, hogy azon tanárok, kik ezen hazaellenes szellemű gimnáziumokban működtek, sem tanítók, sem lelkészek ne lehessenek s lelkészekké föl ne avatassanak. E sorok írója ezen indítványt melegen pártolta a panszlávok nagy mozgása dacára, de fájdalmas csak kimondani is, hogy ezen indítvány jóformán meg sem hallgattatott, sőt megbukott, s reá a vezérférfiak azt kiáltották közbe: „ne bántsuk, ne bántsuk“, s így történt, hogy e fanatikus egyének majdnem kivétel nélkül mind fölszenteltettek, lelkészekké lettek s az előzmények folytán, még nagyobb gyűlölettel szívekben a magyar nemzet iránt, államellenes működésüket az egyházi téren most is egész csöndben és biztonságban folytatják.

Elismerést érdemel a tiszamelléki püspök, ki ismert erélyével ellensúlyozza a panszláv törekvéseket s kerületét a panszlávoktól megtisztítani törekszik. A lelkészi pályára készülő egyénekről névjegyzéket vezet, azokat osztályozza s az olyan egyént, kiről alaposan meg van győződve, hogy panszláv, kerületébe be nem fogad. De azért megtörtént azon eset, hogy midőn egy panszláv s a papi pályára épen nem alkalmas egyéntől, mert a vizsgán megbukott, a fölszentelést megtagadta, ugyanezen egyént nyomban a dunamelléki superintendens mégis fölszentelte.

Hát a bányai kerület tett-e valamit? Tett, de az utóbbi időben csak azóta, midőn báró Radvánszky Antal lett a kerület felügyelője.

Bár sok ily férfja lenne e hazának. Ő fiatal kora óta ösmeri a panszlávokat. Ismeri kívül s belül. Ismeri alattomoságukat és vadságukat, gonoszságukat, érzelmöket és jel-

lemöket s igen finomúl, játszva tud velök elbánni. Tudja, hol és miként kell őket megtámadni és ártalmatlanokká tenni. Az éles gúny fegyverével vágja őket. Ezért gyűlölik is, de rettegik is.

A mi feledhetlen Székácsunk 1871-ben püspöki állásáról, melyre olyannyira születve volt, hogy párja nem volt s oly hamar nem is lesz, leköszönt. Az 1872-ik év folyamában új választás eszközöltetett. A határozott magyar párt egy szavazattal legyőzetett. A jelenlegi püspök, kinek személye iránt bár a legnagyobb tisztelettel viseltessem is, az igazságot ki kell mondanom, hogy ő mindig inkább a tótok, mint a magyarok barátja vala s az is marad.

A magyar nemzetiség emelése tárgyában ő önmagától nem tett semmit.¹⁾ De báró Radvánszky Antal személyes kormányzata új szellemet és irányt adott a kerületnek. Ezen új szellem és erély olykor egyházi elnöktársára is hatott. Újjá szülte azt. Mert a sokszor ok nélkül, de bizony vajmi gyakran alapos okoknál fogva megtámadott és gyanúsított superintendensnek érdemül tudom be azt, hogy a ker. gyűlések tót és német szövegű jegyzőkönyveit, melyek minden cél s haszon nélkül csak tömérdek költségbe kerültek, de melyekre szükség épen nem volt, önmagától, saját felelőségére beszüntette s a ker. gyűlések jegyzőkönyveit csakis magyar nyelven rendelte nyomatni.

¹⁾ Hogy ez tény, bizonyítja saját egyháza. A b.-csabai magyarajkú ev. hívek évek óta azon működtek, hogy külön és a tót egyháztól egészen független magyar egyházat alakítsanak, de a mint ezt egy ízben a lapok is szellőztették, a mostani superintendens volt az, ki ezt megakadályoztatta. Van ugyan B.-Csabán magyar lelkész és magyar egyház, de csak névleg. Névleg mondom, mert a kis templomban magyar isteni tisztelet és magyar szónoklat tartatik ugyan s a superintendens a kerületen e lelkész számára a szavazat érvényességét is kieszközlte, de, mert e lelkész külön anyakönyvet nem vezet, hanem a magyar functiók is az egyház régi anyakönyvébe iratnak, itt külön önálló magyar egyházzól szó sincsen s az illető csak magyar hitszónok, de nem önálló magyar lelkész, mert csak a rendes lelkészek kötelességeiben, de nem egyszersmind azok jogaiban is részesül.

Ez már nagy haladás volt. Többen aggódtak, hogy a panszlávok ez ellen tüntetni és tiltakozni fognak, de biz azok szépen meglapultak és elhallgattak.

De az anyakönyvek vezetése körül ezentúl is a legnagyobb szabadosság és tarkaság uralkodott. Vezették azt latin, magyar, német és, hol az egyházban panszláv volt a lelkész, mindenütt, tót nyelven. Ha egy egyházba panszláv lelkész választatott meg, ez az elébb magyar vagy német nyelven vezetett anyakönyvet azonnal szláv nyelven kezdette vezetni.

Midőn a bányakerületi püspök, megválasztatása után 1873-ban a zólyomi esperesség azon egyházait, melyek Székács által nem látogatattak meg, meglátogatta, a zólyomi esperesség akkori jegyzője az anyakönyvek vezetésében észlelt nagy tarkaságra figyelmeztetvén őt, azon kérdést vetette föl: nem volna-e célszerű a ker. gyűlés által kimondatni azt, hogy az anyakönyvek ezentúl az állam nyelvén, tehát tisztán magyarul vezetessenek? A püspök azonban azt felelte, hogy hiszen a magyar kormány bármily nyelven kiállított anyakönyvi kivonatokat elfogad s miért legyünk mi akkor szigorúbbak és követelőbbek magánál a kormánynál?

Az érintett lelkész az 1874-ki ker. gyűlésen ezen püspöki nyilatkozat és felfogás dacára fellépett ama indítványával: határozza el a kerület, hogy az anyakönyvek ezentúl kötelezőleg mindenütt csakis magyar nyelven vezettesenek. Indítványa azonban kiáltó szó maradt a pusztában. Elejtetett. Az ily végzés kimondásától félt még a kerület. De az illető nem nyugodott s indítványának többeket, többek között a kerületi felügyelő urat is megnyervén, azt az 1875-ki ker. gyűlésen ismételte s örömeire ezen indítványa ekkor egyhangúlag elfogadtatott s végzésileg kimondatott, hogy az anyakönyvek 1876-ik év január hó 1-től az egész bányai kerületben csakis magyarul vezetessenek.

A panszlávok morogtak, duzzogtak, de ellenszegülni nem mertek s azóta csakugyan a bányai kerületben mindenütt magyar nyelven vezetettek. Világos tanúsága ez annak, hogy a panszlávok az erélyes és határozott föllépés előtt mindenütt fejet hajtanak és meghátrálnak.

Az anyakönyvek tehát 1876 óta magyarul vezetettek ugyan, de a pecsétnyomókra és az újonnan készült önbélyegzőkre vonatkozólag a mai napig is a régi tarkaság uralkodik, s igazi komikum, midőn az ember egy magyar nyelvű anyakönyvi kivonatot lát, melyen a szláv szövegű hivatalos pecsét díszlik. Pedig erre nézve kerületi gyűlési végzés sem kellene, hanem a superintendens ezt egy körlevele által is elintézhethné, rendezhethné s meghagyhatná, hogy miután az anyakönyvek vezetése magyar, ebből kifolyólag a hivatalos pecsétek is az állami nyelv, tehát magyar körirattal legyenek ellátva.

Itt önkénytelenül azon kérdés tölul fel: vajjon a nemzeti nyelv élesztése és terjesztése tekintetében tett-e valamit az ev. egyház? Erre fájdalommal bár, de azt kell felelnünk, hogy — semmit. Sőt vérző szívvel be kell vallanunk azt, hogy sok, az előtt magyar egyház egészen eltótosodott, tehát a magyar nemzetiségre nézve egészen elveszett.

A dunamelléki kerületben körülbelöl egy század leforgása alatt számos község, mely az előtt tiszta magyar volt, most egészen tót, s vannak esetek, hogy a panszláv lelkészek és tanítók vezetése mellett ezen, magyarokból tótokká lett hívek ellenséges érülettel viseltetnek minden iránt, a mi magyar, azaz: panszlávokká lettek.

Grünwald e községek számát 36-ra teszi, melyeknek magyar lakosait nem a török pusztította el, sem a föld el nem nyelte, hanem egyszerűen eltótosodtak.

Igaz, hogy ennek oroszánrészre nem volt protestáns, hanem katolikus, s így a vád súlya is nagyobb mértékben a katolikusokat terheli, de tény, hogy itt az ev. magyar

hívek is ki lettek vetköztetve nyelvükből és nemzeti érzületekből. — Az egész dunamelléki kerületben tisztán magyar evang. egyház jelenleg, mintegy három ezernyi hívvel csak kettő van.

Grünwald „Felvidék“-jének 112. lapján ezt írja: „azonban e jelenség nemcsak itt fordul elő. Pozsonymegyének egész vidéke, mely N.-Szombattól kezdve a Vág s az úgynevezett érsekújvári vagy kis Duna közt terül el, egykor teljesen magyar volt, ma pedig tiszta tót. Sárosmegye nagyobb része szintén magyar volt egykor s az is tóttá lett. Vannak községek, melyekben az eltótosodás processusa ép most a jelenleg élő nemzedék szeme előtt megy végbe. Ugyanezek a jelenségek tapasztalhatók az egész vonalon, a hol a magyar elem a tóttal érintkezik.“

Ez mind igaz. Én még csak azt teszem hozzá, hogy az ily jelenségek és szomorú tények a bányai kerületben is találhatóak.

Kedves olvasó! Ha nem egy, hanem számos, már jelenleg tótajkú evang. egyház anyakönyvébe bele tekintenél, ott majdnem minden lapon ily nevekkal fognál találkozni, mint: Török, Sárkány, Magyar, Kurta, Ország, Ferenc, Kovács, Mihály, István, Szalay, Kis, Fekete, Barna, Nagy, Horváth, Tóth, Mesgye, Szálka, Sánta, Kőrösy stb. stb., s midőn az illető lelkésztől vagy tanítótól azt kérdezed: tehát itt magyarok is vannak? ezek azt adják neked válaszul, hogy bizony a fenti magyar nevet viselők egyike sem, egyetlen egy szót sem tud magyarul, hanem csakis tótul.

Kérded a község nevét, magyar az. Kérded, hogy hívják azt a dűlőt, rétet, hegyet, szőlőt, erdőt, s mind magyar nevetet, sok helyütt már kisebb-nagyobb ferdítéssel, fognak neked előszámolni. Vajjon mi ebből a tanúság? Az, hogy itt okvetlenül magyaroknak kellett lakniok, kik azonban időközben egészen eltótosodtak s a nép még csak emlékével

és tudatával sem bír már annak, hogy elei magyarok valának.

Csakugyan vannak egyházak, melyekben az eltótosodás épen a jelen korban van folyamatban. Így vegyük csak a barsi esperességet, Nemes-Kosztolány, Nagy-Szelecsény, Fakó-Vezekény, tehát magyar nevű községek, a magyarságtól körülvéve, és mégis ezen egyházakban jelenleg is az isteni tisztelet túlnyomólag tót nyelven tartatik s a lakosság lassankint eltótosíttatik. — Ha ez továbbra is így marad s különösen, ha az iskolákban, mint jelenleg a tannelv a tót, akkor ezen egyházak ma-holnap egészen tótokká lesznek.

És nem sajátságos-e, hogy a felvidéken csak egy városi ev. egyházat nevezhetni meg, a losoncit, mely idők folytán úgyszólván már majdnem egészen megmagyarosodott. Zólyom megye évtized óta, különösen, mióta iskolái községiekké lettek s abba tannelvül a magyar hozatott be, a magyarosodás terén szintén nagy haladást tett s erősen magyarosodik; de B.-Gyarmat, mely pedig a megye székhelye, Szűgy, Surány, Guta, Aszód, Szirák, Irsa, Alberti, Ácsa, Csomád, Keresztúr, Cinkota, Csalomja stb., melyek egészen magyarokkal vannak körülvéve, melyekben alig található oly lakos, mely magyarul nem beszélne, és mégis ezen egyházakban, ha nemis kizárólag, de legalább túlnyomólag tót nyelven vezettetik az iskolákban a tanítás, tót nyelven tartatik az isteni tisztelet.

Hát ahoz mit szólnunk, hogy e hazának úgyszólván szíven nyugvó alföldi legnagyobb ev. egyházak, mint Békés-Csaba, mely 1718-ban keletkezett, 27,000 lakosával, s jelenleg épen az ott lelkészkedő superintendens közreműködésével, Szarvas, Tót-Komlós, Nagylak, Mezőberény, Bánhegyes lakosai, melyeknek érzelmük és gondolkozásuk magyar, viseletök, sőt már némileg külső jellegök is magyar, majd több, majd kevesebb, mint egy század leforgása alatt nem lettek nyelvre is ma-

gyarokká, hanem, noha a magyar nyelvet tisztán beszélik, mégis tótoknak megmaradtak?

És itt, valljuk be őszintén, a magyarosodás érdekében mai napig sem történt semmi. Sőt, álljon be a haza kormányzatában a magyar nemzetre az eddiginél kedvezőtlenebb viszony, az eltótosodás processusa itt is folytattatni fog. Áll ez tehát, különösen az ev. egyházra vonatkozólag is, hogy, hol a magyarok a tótokkal érintkeztek és érintkeznek, ott nem a míveltebb magyar elem veszi fel magába és emeli fel magához a míveletlenebb s alacsonyabb fokon álló tótot, hanem épen megfordítva történik. A nemesebb magyar faj a tótbá olvad bele. Hogy ez veszteség nemcsak a magyar nemzetre, hanem egyszersmind az emberiségre nézve is, azt elvitatni nem lehet.

S vajjon mi lehet ennek az oka? Grünwald ezen okot megmondani nem tudja. Én sokat észleltem, sokat gondoltam e felett s úgy hiszem, hogy nem csalódom, ha ennek okát a következőkben találom:

Az első ok a múltban rejlik, a második a magyar nemzet jellemének bizonyos sajátságában fekszik. Tudjuk ugyanis, hogy valamint másutt, úgy hazánkban is az irodalom és a míveltebb társalgási nyelve a holt latin vala. Tény, hogy nemcsak a magasabb rangú hölgyeink között számosan, hanem még a tanultabb mesteremberek, sőt némely parasztemberek is e nyelvet folyékonyan beszélték. Latin vala a nevelés, latin a nyilvános élet, a közgyűlések, sőt a katolikusoknál még az egyház és az országgyűlés nyelve is, mi természetesebb tehát, mint az, hogy a míveltebb magyar elem legcsekélyebb érzékkel sem bírt saját nemzeti nyelve iránt, sőt megvetette azt. Arisztokraciánk a cselédség, a parasztság nyelvének nevezte azt.

És csakugyan a magyar nyelvet csakis a magyar pórnép és középosztály tartotta fenn. A magyar földes úr csakis magyar jobbágyával beszélt magyarul, családjá tagjaival úgyszólván

soha. Sőt a népesedési áramlat felülről lefelé terjedvén, ha a földes urak birtokán több felvidéki tót család telepedett le, a földes úr, vagy ennek tisztjei ezek kedvéért inkább a tót nyelvet tanulták el tőlük s velök tótul társalogtak a helyett, hogy azokat inkább a magyar nyelv megtanulására szorították volna. Állítottak nekik tót iskolát s ha többen gyülekeztek össze, még templomot is, melyben tót isteni tisztelet tartatott. Miután tehát a magyar nemzet míveltebb osztálya, mely hivatva lett volna arra, hogy a nemzeti nyelv iránti szeretetet éleszsze, ápolja és megszilárdítsa, nemcsak hogy ezt nem tette, hanem nemzeti nyelvét inkább lenézte, ennek természetes következése az vala, hogy oly községek, melyekben bevándorlás folytán a lakosságnak alig egy harmada volt tót, vagy külön tót egyházat alapítottak, mint Mezőberény, vagy pedig idők folytán egészen eltótosodtak.

A második és nagyobb ok a magyar nemzet jellemének bizonyos sajátosságában rejlik. E sajátosságát az idegen ajkúak iránti határtalan előzékenységének lehet nevezni. Előzékenysége, hűsége és igazságérzete jellemének legszebb vonásai. A történet bizonyítja, hogy egyenlő mértékkel mért mindenkinek, magyarnak, németnek, tótnak, oláhnak stb. Nyelve és nemzetiségeért nem üldözött soha senkit. Csak ebből magyarázható az ki, hogy hazánkban századokon keresztül oly nyelvek tartották fel a mai napig magokat, melyek másutt egy század alatt elenyésztek. Ha a magyar, más nemzetek példáját követve, a beolvasztási politikát űzi, akkor Magyarországon jelenleg alig lett volna más nyelvű nép a magyarnál. De nemcsak hogy ezt nem tette, hanem az idegeneket még ki is tüntette. A magyar ember csupa előzékenységből mindenkor kész az idegen ajkúval, habár törve is, annak nyelvén társalogni.

Nem egyszer észleltem, de észlelheti bárki is, hogy ha magyar ember egy tóttal jön össze s a tót törve bár, de mégis

meglehetősen beszéli a magyar nyelvet, s a magyar ember szintén törve kezeli a tótot, ez utóbbi, nemhogy magához emelné fel a tótot, hanem megfordítva történik, ő ereszkedik le hozzá s kedveért az ő nyelvén társalog vele. Így történt azután, hogy számos községben, melyben a magyarok a tótokkal vegyest laktak, a magyar elem csupa előzékenységből, megtanulva tót lakótársainak nyelvét, a helyett, hogy azokat magába olvasztotta volna, az olvadt beléjük s idővel egészen tóttá lett.

E processus oly egyházban, melynek lelkésze vagy tanítója panszláv vala, annál gyorsabban ment végbe, mert mindent elkövetett, hogy a tót elemet necsak fenntartsa, hanem egyszersmind a más ajkúak beolvasztása által gyarapítsa is.

Ezen előzékenység az ev. egyházban is, még pedig igen nagy mértékben tapasztalható. Arra ugyanis számos az eset, hogy ha különben egy majdnem egészen magyar ajkú egyházba, bevándorlás folytán több tót család telepedett le, a lelkész, ha csak bírja a tót nyelvet, mindenkoron kész ezek kedveért az isteni tiszteletet tót nyelven is megtartani s azt az egyházba behozni, mi által a tótosodási processus kezdetét veszi; de arra, hogy ha egy különben tótajkú egyházba magyar családok vándorolnak be, ezek kedveért az isteni tisztelet, különösen a panszláv lelkész által, magyar nyelven is megtartassék, egy-két kivétellel alig van eset; minek következtében a magyar családok rövid idő alatt eltótosodni kénytelenek. Így azután igaza van a költőnek:

..... „hogy pusztulunk, veszünk,
S mint oldott kéve széthull nemzetünk.“

Ebből kifolyólag tehát kettő áll. Az első az, hogy a magyarhoni evang. egyház a nemzeti nyelv terjesztésében önmagától úgyszólván semmit sem tett eddig, s a hol mégis valami történt, ez egyrészt egyes hazafias lelkészek kezde-

ményezése, másrészt pedig a külről jövő nyomás folytán történt.

A második pedig az, hogy az ev. egyház azon sajátságos helyzeténél fogva, hogy az ev. egyházak nagy többségében a lelkeszi és tanítói állásokat a nemzeti érdek iránt ellenséges érzülettel bíró egyének töltik be; az állami nyelv ápolása és terjesztése tekintetében nem is fog tenni semmit mindaddig, míg erre a törvényhozás útján egész komolysággal és szigorral nem fog szoríttatni.

III.

A magyar állam, állami érdekének megóvását csakis az államtól várhatjuk. Ez az ő legszentebb kötelessége.

Én ugyan csakis az ev. egyházban létező viszonyokat vázoltam, de ne higgye a tisztelt olvasó, hogy a fent rajzolt baj egyedül itt észlelhető. Meg van ez úgy a protestantizmusban, valamint a katholicizmusban is. Sőt, a mennyiben ez utóbbi számra nézve erősebb, ebben az még nagyobb mértékben észlelhető.

A tótság, hol ez a német elemmel érintkezett, ép úgy eltótosította a németeket, mint a magyarokat. Tehát mindennütt hódított. A panszlávok ebből nagyon természetesen a tót nép életrevalóságát és a többieknek élehetlenségét akarják bebizonyítani s fennen hirdetik, hogy ime, a tót nép áramlatának misem állhat ellen. De a higgadtan ítélő előtt tudva van, hogy a hol akár a német, akár a magyar elemnek eltótosodása ment végbe, ott az illetőknek műveltsége is nem emelkedett, hanem sülyedett.

Hogy a tót a felvidéken a német elemből is mennyit eltótosított, ezt bizonyítják leginkább azon városok, melyek egy-két század előtt tisztán német lakossággal bírtak s jelenleg már vagy tisztán tótok, vagy pedig jelenleg tótosodnak. Selmecebánya, Hodrusbánya, Bélabánya, Breznóbánya, Libetbánya, tehát bányavárosok, továbbá Németi, Szászi, Bath

(Frauenmarkt), Prandorf, Szélakna (Windschacht), melyeknek neve is német, lakossága is tiszta német vala, jelenleg már egészen tót. Itt csakis a míveltebb osztály beszéli már a német nyelvet, de a lakosság zöme többé már tudatával és emlékével sem bír annak, hogy ősei egykoron németek valának.

Besztercebánya, Körmöcbánya, melyeknek lakosai szintén egészen németek valának, jelenleg nagy mértékben tótosodnak, s a mennyiben bennök már a tót ellem a németnél sokkal túlnyomóbb, e két város eltótosodása is csak az idő kérdése.

Legsajnosabb még e körülmények között azon tapasztalat, hogy hol az idegen ajkúak eltótosodnak, ezek idővel még panszlávokká is lesznek. Nem szomorú tény-e az, hogy az e hazában később letelepedett németajkú elem, a szintén itt csak később letelepedő s alacsonyabb műveltségi fokon álló tót elem által elnyeletett? S vajjon nem volna-e bűnös azon hazai kormány, mely abbeli szent kötelességét elmulasztaná, hogy necsak az idegen ajkú népelem általi beolvasztási processust megakadályozza, hanem megfordítva, az idegen ajkúakat a nemzeti, tehát a magyar elembe felvegye s ebbe való beolvasztását necsak előmozdítsa, hanem egyszersmind rendelkezésére álló minden hatalmi erejével célozza és akarja is.

És tett-e e tekintetben a hazai kormány valamit? és ha igen, mit?

Lássuk.

A szerencsétlen eredményű olasz háború után a szabadság tavaszi fuvalma vonúlt e hazán végig. 1860-ban a Bach által behelyezett s nagyobb részt panszlávokból álló hivatalnokok, mint a magyar nemzet elnyomásának kész és lelketlen eszközei, hivatalaikról letétettek. Mi természetesebb tehát annál, hogy e panszlávok, kik hivataloskodásuk ideje alatt a legdühösebb germanizátoroknak bizonyultak be, midőn hi-

vatalaikat elvesztették, a magyarság dühös és kérlelhetlen ellenségeivé lettek. A tót népnek, melyet pedig egy egész évtized alatt megtagadtak, szószólóivá tolták fel magokat. Izgatni kezdtek a magyar nemzet ellen. Túróc-Sz.-Márton lett központukká s székhelyükké. A panszláv papok, tanítók, ügyvédek, orvosok, korcsmárosok, hentesek, sőt a panszláv Judithok, a nők is ide gyűlekeztek, itt gyűléseztek és tanácskoztak. A tót párthás Judithok, kik fejkötőhöz jutni szerencsések nem valának, nagy tüntetésekkel itt koszorúztattak meg, mely koszorú azután életök büszkeségét és diadalát képezte.

A kolomposok agyában ekkor s itt fogamzott meg ama merész gondolat, hogy a magyar nemzettel szemben túl-hajtott követelésekkel lépjenek fel, s itt született meg a hírheft túróc-sz.-mártoni memorandum, mely szerint a felvidéket tótországgá átalakítani s a benne lakó magyarokat is eltótosítani akarták, s melyet a magyar országgyűlésnek, mint az összes magyarországi tótság követelését benyújtani elég vakmerőek valának.

És hallatlan s az ember el sem hinné, ha ezt nem láttuk s a történet föl nem jegyezte volna, hogy az országgyűlést vezető férfiak ezen nemzetiségi vakmerő követelést, mely csak egynéhány fanatizált ember korlátolt agyában fogamzott meg, de mely követelést a tót nép magáévé soha el nem ismert, sőt ellene ünnepélyesen tiltakozott, hajlandók voltak tárgyalni s a megfontolás tárgyává tenni. . . . Hogy ezt nem tették, ennek egyedüli oka csak az vala, hogy az 1861-ki országgyűlés, Deáknak hatalmas feliratát augusztus 8-án egyhangúlag elfogadván, feloszlattatott.

A tavaszi verőfény után ismét téli ború nehezedett a nemzetre. Ekkor Schmerling kezébe ment át a hatalom. Négy évi uralma alatt a panszlávok aranykorukat élték. Mint alkotmánykor a denevérek, úgy ők is tömegesen bújtak elő ronda

odvaikból. Schmerling a magyarok elszigetelését, megtörését célozta. Hogy ezt elérhesse, a panszlávokkal szövetségbe, s ezek elég aljasak és nyomorúttak valának, magukat általa vak eszközül felhasználtatni. E 4 év alatt a panszlávok, mint meleg nyári eső után a gomba, nagy mértékben felsaporodtak. Ezen időszakba esik a nagy-rőcei, a túróc-szentmártoni és zniói gimnásiumok részint alapítása, részint átalakítása.

Bekövetkezett az 1867-ki kiegyezés. Határtalan öröm tölté be e hon hű gyermekeinek szívét, midőn Szt. István koronája június 8-án felséges királyunk fejére illesztett. A hazafiak részéről örömradióval üdvözlötetett a kinevezett felelős miniszterium s e tény országszerte hála isteni tisztelet által ünnepeztetett meg. Voltak esetek, hogy hol a panszláv lelkészek ezt megtenni nem akarták, erre a hívek által kényszerítették. A panszlávok azonban megrettentek, aggódva néztek a jövőbe, váró helyzetben maradtak és szépen meglapultak.

A magyar hazának s a magyar nemzetnek sorsa s jövője tehát magyar államférfiak kezébe tétetett le. Mindenki bizalommal tekintett föl a kormányra s reménnyel a jövőbe. Mindenki kebelében erős volt ama hit, hogy a magyar kormány önértetes s nagyszabású politikát fog folytatni. A nemzet józanabb része egész odaadással a nagy Deák köré csoportosult s pártjához csatlakozott. A hazafiak nagy tömegét a remény, bizalom és türelem jellemezte.

Reméltek a Deákpártból kiemelkedő, akár hazafiság, akár tudomány, akár pedig tapasztalat tekintetében igazán jeles s önzetlen férfiakból megalakult kormányban, hogy az öntudatos, erélyes és határozott irányban fog haladni, s így bíztak a jövőben, s midőn reményök azonnal nem teljesült, türelmet tanúsítottak iránta. Türelmet, mert nagyon jól tudták, hogy az a kezdet nehézségeivel küzdeni kénytelen. Tudták, hogy a kormány eleintén a szervezkedéssel van elfoglalva, hogy az

absolutistikus s nehéz irányú közigazgatás s a lassú és drága igazságszolgáltatás helyett, mely gyűlöltté lett, jobbat és a nemzet érzületével megegyezőbbet kell létesíteni; hogy az absolutistikus adósság-csináló pénzügyi politikát meg kell változtatni s a germanizáló közoktatást minden íziben magyarrá tenni.

De, mi a hazafiakat, még türelmesebbekké és elnézőbbekké tette, ez igazán azon fájdalmas és szomorú tapasztalat vala, *hogy az akkori ellenzék, baloldal, a helyett, hogy a reform terére lépett volna, a közjogi alapot támadta meg s így a kormány tevékenységét s tetterejét megbénította.* A Deák pártja erős küzdelemben a közalapot, mint az egyedülit, melyen állva e hazának jövőjét biztosíthatja, erősen védeni vala kénytelen. A akkori baloldal, s különösen annak akkori teljhatalmú vezére Tisza Kálmán, ügyvédi sophistikus érveivel és metsző, de üres dialektikájával erősen ostromolta a közjogi alapot, *s e közjogi harc által nyolc hosszú éven keresztül meddőségre kárhóztatta a magyar parlamentarismust.* E közjogi harc által nem engedte, hogy a kormánypárt a programjába felvett s célzott reformokat létesíthesse.

Valóban a belátóbb hazafiak tiszta meggyőződése az s a történet által is ilyennek fog az megállapíttatni, hogy légyen bár Tiszának e haza körül érdeme, mely századokra fog kihatni, ez mind csekélylyé fog törpülni azon nagy vétkével szemben, hogy önző közjogi harcával 8 hosszú éven át oly meddővé tette a magyar törvényhozást, s hogy midőn a közjogi alap várát meg nem vívhatta, a fegyvert letette, e várba szépen bekéredzett, hogy az összes hatalmat kezében összpontosíthassa.

A közigazgatási és közoktatási szervezkedés által lehetett kellett volna a törvényhozásnak a magyarság érdekeit és jövőjét

biztosítani. Megsérteném az akkori időben kormányzó férfiakat, ha föltenném rólok, hogy ezt tenni nem akarták volna. De valljuk meg, hogy ebbeli törekvésöket és akaratukat is az akkori ellenzék, melynek soraiban a panszláv képviselők öntelt nyugalommal sütkéreztek, tette lehetlenné. Az állam egységét fölbontani törekvő nemzetiségi képviselő által támogatott akkori összetákoltt ellenzék vala meggyőződése szerint oka a nemzetiségi törvény meghozatalának is.

E nemzetiségi törvény egyik sötét foltja a magyar törvényhozásnak. Szégyenpir borítja el a magyar ember arcát, hogy a magyar törvényhozás oly korlátolt vala s e törvény meghozatala által önmaga s a haza államisága ellen két élű fegyvert adott ellenségeinek kezébe; s a mi e szégyenpirt még izzóbbá teszi, ez ama szomorú tapasztalat, hogy e törvény több, mint egy évtized óta még mindig szentesített törvényeink között foglal helyet.

Valóban megfoghatatlan, hogy a magyar nemzet törvényhozása akkor, midőn a haza sorsa és jövője saját kezébe tétetett le, a helyett, hogy a magyarság fölényét századokra kihatólag biztosította s ellenségeit megsemmisítette volna, önmaga ellen gyilkos fegyvert kovácsol s azt önmellének szegezi.

„E törvény“, úgymond Grünwald, „legsötétebb bizonyítéka államférfiaink tájékozatlanságának s gyöngeségének. E szerencsétlen törvény kifejezése volt már annak a szerencsétlen politikának, mely nem a küzdelemben, nem az ellenség megsemmisítésében kereste a dicsőséget, hanem az egyezkedésekben, az engedményekben a magyar nemzet érdekeinek rovására. Ez a politika azon a fictión alapúlt, hogy az országban vannak nemzetiségek, melyek ellenséges indulattal viseltetnek a magyar iránt s melyeket engedményekkel meg kell nyerni. A való pedig az volt, hogy voltak a különböző nem-magyar ajkú lakosok között egyesek, a kik elég szemtelenek voltak, egy úgynevezett nemzetiség nevében minden megbízás nélkül nem-

zetiségi igényeket formulázni, melyről az illető nemzetiség többsége vagy nem tudott semmit, vagy ha tudott, tiltakozott a nevében formulázott nemzetiségi igények ellen s maga sújtotta ez igények szóvivőit, a mi a mint láttuk, a tótok között valóban történt. A nemzetiségi törvényt például a tótok nagy tömege nem kívánta, sőt a vármegyék útján felírt ellene; a törpe kisebbséget pedig ki nem elégítette, mert ennek céljai olyanok voltak, melyek csak Magyarország bukásával valósíthatók meg.“

A jó s a nemzet szellemének megfelelő közigazgatási szervezet lett volna hivatva arra, hogy a magyar nemzet érdekei megóvassanak. Mert, ha a közigazgatás nemzeti alapon nyugszik, ha a közigazgatás összes szálai oly tisztviselők kezeiben vannak összpontosítva, kik e haza állami érdekét mindig szemök előtt tartják s az ellentőrekvések megfékezésére nemcsak hatalommal, hanem egyszersmind akarattal is bírnak, ott e hon ellenségei tétlenségre vannak kárhóztatva s rövid idő alatt megsemmisülnek.

De a jelenlegi közigazgatás a lehető legrosszabb. Nehézesebb, mint a Bach alatti. A mostani közigazgatási rendszer mellett a választott tisztviselők az őket megválasztott pártokra lévén kénytelenek támaszkodni, nagyon természetes, hogy ezekről függnék, mi által erélyök és működésök megbénítatik.

Igaza van Grünwaldnak, midőn a jelenlegi közigazgatási szervezetet művének 78-ik lapján következőleg jellemzi: „A közigazgatás szervezete, melyet megállapított, nem lehet hatalmas eszköze a magyar nemzet érdekei megvalósításának, e szervezet lehetlenné teszi a nagyszabású tervszerű nemzeti politikát; e szervezettel nem lehet fenntartani a rendet, nem lehet kielégíteni a honpolgárok érdekeit; e szervezet megsemmisíti az egyéni szabadságot a nélkül, hogy az állam hatalmát növelné; e szervezet az állam kormányát megbénítja s tehetetlenségre kárhóztatja s lehetőségessé teszi azt, hogy ép a magyar

állam legveszélyeztetettebb pontjain a haza ellenségei választhatnak meg tisztviselőkké, hol ép a leghívebb emberekre volna szükség, hogy az állam érdekeit megóvják.“

De, ha egy ország közigazgatási szervezete a nemzeti fejlődésnek hatalmas emeltyűjét képezi, úgy e tekintetben még nagyobb horderejű annak közoktatásügyi szervezete.

Az öntudatos, tervszerű és határozott irányú közoktatási szervezet megdönthet, vagy újjá teremthet egy nemzetet.

Hiszen tudjuk, hogy a középkor közoktatási rendszere latinná tevé úgyszólván az egész világot s csakis az ébredés korszaka dönté meg a holt latin nyelvet s emelé helyére a nemzeti nyelveket. S tudjuk azt is, hogy a német birodalom öntudatos közoktatási szervezete által olvasztá magába a több milliónyi számot tevő szlovent s azt nyelvre és érzületre nézve egészen németté alakította által.

Ennek tudata vezérlé hazánk törvényhozását, midőn alkotmányunk visszaállításának második évében a közoktatási ügygel behatóbban foglalkozni kezdett s 1868-ban a 38. törvény-cikket, a népnevelési törvényt, megalkotá. De, ki az akkori idők vajúadását figyelemmel kísérte s visszaemlékezik azon dühös támadásokra, melyekkel a benyújtott törvényjavaslat az akkori ellenzék által fogadtatott, ismét csak az akkori ellenzék bűne, hogy a különben nem helyes alapból kiinduló népnevelési törvény, a törvényhozás gépezetéből megnyomorítva, mint törpe nyomorék került ki.

A ki e népnevelési törvényvel behatóbban foglalkozott, az benne csakis két irányt fog feltalálni. Az egyik a humanistikus, a második pedig a művelődési irány.

A népnevelés ügye, különösen pedig az elemi oktatás hazánkban, illetve úgy a tanítókat, valamint az iskolai helyiségeket, a legszárandóbb vala. A haladás legmagasabb fokán állottak még a protestáns iskolai viszonyok. De egyáltalában a tanítók egy tetemesebb része, mert kevés kivétellel egész

évi fizetésök alig vala arra elegendő, hogy éhököt csillapítsa, mesteremberekből állott. Az iskolai helyiségek kicsinyek, szűkek, alacsonyak, sötétek s többnyire rondák valának, melyekben a feljáró növendékek csak elcsenevészültek; s oly helyiségbe, melybe legfeljebb 60—70 növendék vétethetett volna fel, egy tanító alatt vajmi gyakran 150 sőt 200 növendék is szorítottatott. Hiszen e testet s lelket kínzó rendszeren magam is keresztül mentem, s túl lévén tömve az iskola, míg az egyik rész írt, a másik, télnék idején a pitvarban vala kénytelen egy óra hosszisg is dideregisg tanulni föladványát.

A törvény humánus gondoskodása az, hogy a tanítók minősítését kimondotta, fizetésök minimumát megállapította, hogy az iskolai helyiségnek térmértékét, magasságát, világosságát, a padok alakját és elhelyezését, valamint azt is meghatározta, hogy egy tanító kezelése alatt s egy teremben 80 növendéknél több nem lehet s ez által egyszersmind a tanulók testi kifejlődésének hátrányait is beszűntette.

Másik vala a művelődési irány. Tudjuk, hogy különösen faluhelyeken a tanítási idő novemberben kezdődött s ápril havában már bevégeztetett. S ezen rövid idő tartama alatt a tanítás olvasás, írás, számolás, vallás és ének tanításából állott. A törvény megszabta a tanítás időtartamát, meghatározta a tanítandó tantárgyak mennyiségét, mi által a növendékek s így a jövő nemzedék értelmi látkörét kitágította s így a művelődést mindenesetre fokozta.

Haladásnak, még pedig igen nagy haladásnak mondható ez is. De sajnos, hogy a törvény ennél megállapodott. De még sajnosabb, hogy 13 év óta még csak a törvényben kimondott követelések sem hajtottak végre.

A tanfelügyelők kineveztettek.

A legfonákabb intézmények egyike ez. És még hagyján, ha a kormány a nevelés terén mozgó, a nevelés ügyével foglalkozó egyénekkal,

egyszóval szakférfiakkal töltötte volna be az illető helyeket. De szomorú csak ki is mondani, hogy az e téren működő szakférfiakat újjainkon könnyen lehet megszámlálni, míg egy tetemes rész oly egyénekből áll, kik a népneveléshez teljességgel nem értenek, sőt fájdalom, vannak olyanok is, kik még helyesírásilag írni és fogalmazni sem képesek. — És, míg a szakférfiakból kinevezett tanfelügyelők tehetségök szerint a népnevelés ügyén mégis csak lendítettek valamit, addig ez utóbbiak, nemcsak hogy nem építettek, de rontottak.

De legyen bár valamely intézkedés még oly fonák, rosszságát ha nem is egészen, de legalább igen nagy részben ellensúlyozni és elsimítani lehet az által, ha a behozott intézkedések keresztülvitelével az ahoz igazán értő egyének, tehát szakférfiak bizatnak meg. Jó színészek a rossz darabot is megmentik a bukástól. Bátran merem tehát állítani azt, hogy a magyarországi viszonyaink közé épen nem illő népnevelési intézkedés s különösen az ebből kifolyó tanfelügyelői rendszer nem lett volna oly kirívó, ha a kormány a tanfelügyelők kinevezésénél a szakértelmet vette volna tekintetbe. E tanfelügyelők kinevezésénél s alkalmazásánál akként kellett volna a kormánynak intézkednie, hogy ezen igen fontos állásokra csakis oly egyéneket alkalmazzon, kik akár a tanügyi irodalom, akár pedig a tanügy terén már kitűntek s nevet vívtak ki magoknak.

Büszkén állíthatjuk, hogy e tekintetben szegények nem vagyunk. Vannak tanférfiaink, kik csakis belső hivatásukat követve adták magokat e pályára s díszeül szolgálnak hazánknak. Vannak különösen a protestánsoknál igen számosan, kik a legcsekélyebb mérvű anyagi támogatás és díjazás mellett, egész öpfeláldozással és a legbensőbb ügyszeretettel vég-

zik évek hosszú során keresztül nemes és áldásos kötelességeket, s kik tanári állásukat a nagyobb anyagi támogatással egybekötött tanfelügyelői állással igen szívesen cserélték volna fel.

De sajnos csak ki is mondani azt, hogy a magyar kormány e tekintetben a legnagyobb s úgyszólván szántszándékos tapintatlansággal járt el. Ha a jelenleg működő tanfelügyelők hosszú során végig tekintünk, újjainkon igen könnyen megszámlálhatjuk azokat, kik a népneveléssel foglalkoztak s így igazi szakértelemmel bírnak.

A kinevezett tanfelügyelők túlnyomó többsége földbirtokosokból, megyei tisztviselőkből és országos képviselőkből került ki. De felesleges csak megemlítenem is azt, hogy valaki jó gazda, ügyes tisztviselő és ékesszóló törvényhozó lehet, de a lehető legrosszabb tanfelügyelő. A kormány azt gondolta, hogy ez által a tanfelügyelői intézménynek nagyobb tekintélyt fog adni, pedig ennek épen ellenkezője történt. A tanfelügyelői állást ez által minden tekintélytől és tisztelettől megfosztotta. Megfosztotta pedig az által, hogy az alkalmazott tanfelügyelők között olyanok is vannak, kik hivataloskodásuk alatt világos tanúbizonyságát adták annak, hogy a népnevelésről még csak a legprimitív fogalommal sem bírnak. Ezen állításunk bebizonyítására példákkal szolgálhatnánk, de a példák gyűlöletesek s elég legyen útalnunk az „Egyetértés“ című napi lapnak egy tanfelügyelő által legújabbban megjelent művéről mondott ama bírálatára, melyet azon szavakkal zár be, hogy kinek a kormány hivatalt adott, annak nem adott még az Isten hozzá tehetséget is.

A legnagyobb hibát tehát, melynek következtében a már eredetileg nem helyes népnevelési intézkedés még rosszabbá tétetett, maga a kormány követte el. Elkövette pedig s elköveti jelenleg is az által, hogy a tanfelügyelői állásokat nem szakférfiakkal töltötte és tölti be. Ez által az is, mi a nép-

nevelési törvényben jó és helyes vala, elrontatott és hatálytalanná tétetett.

E tanfelügyelők eleintén, mert végrehajtó hatalommal nem bírtak, csak pictus masculusok voltak. A kormány tudatára jött ennek, s hogy a bajon segítsen, az új alkotású közigazgatási bizottság keretébe szorította őket. E szerint közvetve már végrehajtó hatalommal is bírnak s a közigazgatási bizottság védpajzsa alatt többet tehetnének, mint annak előtte. És tesznek is, a kik tesznek és tehetnek. De, mit szól ahoz a kormány, ha megtudja, hogy oly tanfelügyelői is vannak, kik az állám pénztárából csak a megszabott fizetést húzzák, de hivataloskodásuk egész ideje alatt alig egy-két iskolát, látogattak meg s a hamis adatok fölterjesztésével csak félre vezetik a miniszteriumot?

Mit szól továbbá ahoz, ha megtudja, hogy a közigazgatási bizottság üléseiben havi jelentéseket, de sőt félévi s egész évi jelentéseket sem adnak, s ha ilyenek beadására fölszólíttatnak, vagy azt felelik, hogy nincs mit jelenteniök, vagy, a mi megtörtént, ha erre szigorúbb modorban sarkaltatnak, még gorombáskodnak is?

És mit szól végre ahoz, ha megmondjuk, hogy van oly tanfelügyelő is, kinek mint tanügyi előadónak, az általa előadott tárgyakra vonatkozó határozatait a közigazgatási bizottság elnöke alá nem írhatja, hanem azokat új szövegezés végett visszaadni kénytelen? De ekkor sem boldogúlhat s végre is a tanügyi tárgyakra vonatkozó végzéseket a főjegyzőnek kell fogalmaznia. Van eset arra is, hogy midőn a tanfelügyelőnek megyei iskoláinak állásáról a miniszteriumhoz évi jelentését kellett a közigazgatási bizottság útján fölterjesztenie, ezt nem ő, hanem amúgy találomra a megyei főjegyző vala kénytelen elkészíteni.

Tizenhárom éve, hogy a törvény meghozatott. E törvény meghatározta a szorgalmi időtartamát s az egy tantercmre

eső növendékek maximumát. De csak kívánja be a kormány a hű jelentéseket, s most 13 év után meg fog győződni arról, hogy tanfelügyelői intézménye dacára még több megye és esperesség van, melyben a szorgalmi idő novemberben kezdődik és ápril hóban végződik, és sok egyház iskoláiban, különösen a népesebb alföldi egyházakban, egy tanító alatt és egy teremben még mai napig is 120—150 gyermek taníttatik.

Azután, e népnevelési törvény megalkotásánál nem pusztán az iskola lebegett a törvényhozók szeme előtt, hanem itt is, valamint a kormány egész működésében és elhatározásaiban a „ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes“-féle politikát követte. Az ember nem tudja, szomorkodjék vagy boszankodjék-e, hogy a törvényhozás egész működését az ingadozás és határozatlanság jellemzi.

E törvény megalkotásánál is ingadozott s a közép útát követte. Megalkotta a községi és felekezeti iskolákat s a községi iskolák által harcot üzent a felekezeti iskoláknak, mi által a törvény hatása és eredménye semmivé lett.

Tiszta meggyőződésem szerint a törvényhozásnak vagy azt kellett volna kimondania, hogy az állam valamennyi iskolája községi; vagy, miután erre nézve elegendő anyagi eszközökkel nem rendelkezhetett, azt határoznia, hogy az iskolák ideiglenesen az államnak fennhatósága alatt felekezeti mederben meghagyatnak, s a hol égető a szükség, azok az állam pénztárából segélyeztetnek.

Tekintve az állam akkori és jelenlegi anyagi helyzetét, ez utóbbi lett volna a célnak megfelelő eljárás. És a „do ut des, facio ut facias“ elvénél fogva, tekintve azt, hogy midőn az állam a felekezeti iskolákat az adott körülményekhez képest segélyben részesíti, ott a tanításra és felügyeletre vonatkozólag a maga befolyását is érvényesíti, ez lett volna egyszersmind a leghatalmasabb eszköz is a panszláviztikus szellem és irány elfojtására.

Mert, nem nevetséges-e, hogy a törvény szerint községi vagy állami iskola csak ott állítható fel, hol legalább 30 tanköteles gyermek található? Így vannak szegény községek, melyekben a tanoncok száma csak 20—25, de a község a törvénynek megfelelő iskolát szegénysége miatt felépíteni nem képes, tisztességes fizetésű tanítót nem tarthat, s így a tanító mesterember, sőt a panszláv lelkész befolyása folytán panszláv is s e szellemben neveli a rábízott jövő nemzedéket is; míg, ha az állam évente csak 100 vagy 200 frtot áldoz az ily iskolára, befolyása folytán ott a népnevelés ügye hazafias irányú lenne és virágoznék.

Tény, hogy ha e 13 év leforgása alatt az állam azon összeget, melyet ez az állami és községi iskolák fenntartására fordított, a felekezeti iskolák jobb karba helyezése fordítja, még pedig ott, hol a szükség égető, kétségtelen, hogy a népnevelés ügye s a nemzeti érzület háromszorosan nagyobb haladást tett volna, mind eddig.

Az állam tehát az állami és községi iskoláinak életbe léptetésével harcot üzent a felekezeti iskoláknak. És ez még nem lenne baj, mert, ha létezményről van szó, harcot kell üzennem a létezésemet fenyegető elem ellen. De, ha harcba megyek, ekkor oly fegyverrel kell ellátnom magamat, mely biztosítja győzelmemet. Ki ezt nem teszi, oktalan az s legyőzete bizonyos.

Az állam a népnevelési törvény megalkotása alkalmával azonban nemcsak hogy a győzelemhez szükséges fegyverrel nem látta el magát, de, midőn a minden ok nélküli háborút megindította, még elleneink táborát erős védbástyákkal is övezte körül. A felekezeti iskolákat ugyanis ne nyúlj hozzám virággá tette. Mert az állam közegének a felekezeti iskolák feletti felügyelete ki van mondva ugyan s ez a felekezeti iskolákat meglátogathatja, a szorgalom időről, a tankötelesek feljárásáról, a törvénykövetelte tantárgyak tanításáról tudomást szerezhet

ugyan magának, de, hogy az a felekezeti iskolákban uralkodó szellemre és irányra kiterjeszthesse a maga figyelmét, s ha az gyanús, rossz vagy államellenes, ehez hozzászólnia, ebbe avatkoznia nem szabad. S ha mégis találkozik oly tanfelügyelő, ki ezt saját szakállára megtenni merészli s a miniszteriumnak erről jelentést tesz, az oda fent nem kedves személylyé lesz, sőt egyenesen meg is hagyatik neki, hogy az ilyen ügyekbe ezentúl avatkozni ne merészkedjék.

Tény, hogy a kormánynak azon tanfelügyelő a legkedvesebb, ki azt semmiféle följelentésekkel nem zaklatja s legföljebb azt jelenti, hogy tankerületében minden a legszebb rendben van. De sőt még az is megtörtént, hogy a kormány azt sem szereti, ha a felekezeti iskolák községiékké akarnak lenni. Tény, hogy midőn Somogy megye felekezeti iskoláinak nagyobb része községiékké akart lenni, a kormány az akkori tanfelügyelőnek meghagyta, hogy az Isten szerelméért, akadályoztassa meg ezt a törekvést s bírja rá a nyilatkozó felekezeteket, hogy felekezeti iskoláikat ezentúlra is tartsák meg.

A népnevelési törvényben tehát a törvényhozás a humanitási és a műveltségi irányt tartotta csak szeme előtt, de a mi a legfőbb, a nemzeti irányt hiába keressük benne. A törvény megszabta a tananyagot, kimondotta: ezt fogjátok tanítani, de a mikéntet meghatározni elmulasztotta. Egyszóval az iskolát, mely pedig egy nemzetnek legfontosabb tényezője, a magyar nemzet nemzeti-ségi tényezőjévé nem tette, mert azt, hogy minden iskolában a tanítás hazafias érzelmű és irányú legyen, e törvény által nem követelte.

Félt a nyelvi kérdést még csak meg is pendíteni. Hiszen tudjuk, hogy a törvény meghozatala után még hét egész évig javában virágoztak a nyilvános panszláv — tehát tisztán szláv nyelven oktató — gymnásiumok, s csakis a tótajkú megyék, tehát tótajkú honpolgárok erélyes föllépése folytán,

noha az akkori közoktatási miniszter Grünwaldnak megüzente, hogy bizony őt a gimnáziumok bezáratásába „bele nem hecceli,” látván és tapasztalván azt, hogy azok bezáratását maga a felekezeti is erősen követeli, lettek azok a kormány által beszüntetve.

Egyszóval, valamint sok más törvény, úgy ezen törvény is élő tanúbizonysága annak, hogy a haza sorsát intéző férfiak azóta, mióta e haza sorsa és jövője kezökbe tétetett le, határozott programmal nem bírtak, hanem minden működésüket határozatlanság, erélytelenség, ingadozás és öntudatlanság jellemzi. Időről időre, máról holnapra való politikát űztek és űznek. Nincsen a kormánynak politikai eszménye, mely nélkül pedig lejárja magát minden kormány, lejárja magát a párt, de fájdalom, ily iránytalanság mellett utóvégre lejárja magát a haza is.

A népnevelési törvényben az állami, tehát a magyar nyelv fokozatos tanításának kötelezettségét a haza valamenyi iskolájára vonatkozólag, határozottan kellett volna kimondani.

Ezt várta a nemzet. Ettől remegtek a panszlávok. S midőn ezt a törvény nem tette, nagyot nevettek a markukba, mert, hogy hasonlattal éljek, olyan helyzetbe jutottak, mint az éléstár egerei, melyekre a macska csak a jól elrostélyozott ablakon keresztül bámúlhat, de közéjük nem ugorhatván, szét nem riaszthatja s meg nem fojthatja.

A magyar nyelv tanításának kötelezettségét a törvény ki nem mondotta. — Az intéző körök a tótajkú honpolgároktól tartottak, kik pedig a panszlávok legnagyobb ellenségei, s kik még csak tótokká sem, hanem magyarokká lenni akarnak.

Ezen állításom bebizonyítására éltem tapasztalatából azon tényre hozhatom fel, hogy egy tót egyház tisztán tótajkú leánygyülekezeteiben a tanítói állások megürülvén, e tótajkú

hívek engem azon kérelemmel kerestek fel: ajánljak számukra oly tanítókat, kik gyermekeiket a magyar nyelvben is oktathassák, s csakugyan ajánlatom folytán ily tanítókat választottak is. Sőt nagyon gyakoriak az olyan esetek is, hogy az egészen tótajkú módosabb parasztszülők, gyermekeiket a magyar nyelv elsajátítása végett egy-két évre magyar falukba vagy városokba küldik.

Vajjon mit lehet ebből egész határozottsággal következtetni? Azt, hogy a tótajkú honpolgárok zöme szeretettel csügg a magyar hazán s annak állami nyelvén s csak alkalmat kell neki nyújtani, s örömmel sajátítja el a magyar nyelvet és magyarrá lesz nemcsak érzületére de nyelvére nézve is. De éppen ezen alkalom nem nyújtatott nekik, minek folytán a törvény ily fonák intézkedéséből eredett az, hogy a felekezeti iskolák azon része, melyek panszláv lelkészek és tanítók vezetése alatt állottak, a panszlávizmus terjesztőivé lettek.

Érezte ezt a kormány. Akart volna ugyan e bajon némileg segíteni, de nem mert.

1875-ben Tisza Kálmán kezébe ment a haza kormányszata.

Soha ember, tán még Kossuthot sem véve ki, nem örvendett oly nagymérvű népszerűségnek, mint ő.

Soha nagyobb országgyűlési párt nem támogattott egy kormányférfit, mint őt.

Ellenzék úgyszólván alig volt.

A hazafiak újongva sokat reméltek tőle, a panszlávok pedig rettegték.

A hazafiak bizton hitték, hogy a nemzet geniusának megfelelő nemzeti irányú politikát fog életbe léptetni.

Ettől tartottak a haza ellenségei is, földig görnyedve meglapúltak s várták a megérdemlett ostorcsapásokat.

És mi történt?

Történt az, hogy az elsők a szív legmélyebb bánatával, az utóbbiak pedig lelkek legnagyobb megnyugvásával csalódtak benne.

A közoktatás ügye a maga régi kerékvágásában csak tovább változatlanul döcögött. A nemzeti érzület fejlesztése, a magyar nyelv kötelező tanítása tárgyában nem történt semmi.

Hiszen nevetséges például az 1877-ki augusztus hó 26-ról kelt s 21,678. sz. a. kiadott közoktatásügyi miniszteriumnak egy rendelete, mely szerint a rendes és ismétlő tanfolyam szigorúan szorgalmaztatik, az iskolai tananyag hat osztályba való beosztása elrendeltetik, de a magyar nyelv tanítására nézve kimondatik, hogy az csak kívánatos, s csakis a polgári iskolákra nézve tétetik az kötelezővé.

Tehát csak kívánatos, hol parancsolni kellett volna.

Egész tizenegy hosszú évig tartott e szomorú állapot. S ismét a tótajkú megyék voltak azok, melyek fölterjesztéseikben azt követelték a kormánytól, hogy a magyar nyelv az elemi iskolákban kötelező tantárggyá tétessék. A helyett tehát, hogy a fölényben lévő magyarság s ennek képviselője a kormány, maga lett volna a kezdeményező, a tótajkú honpolgárok által kényszerítették egy oly törvény megalkotására, mely hivatva van arra, hogy a nemzeti érzületet fejlessze és megszilárdítsa.

1879-ik évben a magyar nyelv tanítására vonatkozó törvény meghozatott. E szerint a magyar nyelv tanítása az elemi iskolákban is kötelező tantárggyá lett. — De valóban szomorúan csalódik az, ki azt hiszi, hogy ennek valami nagy eredménye lesz. — A jelenlegi tehetetlen tanfelügyelői rendszer, a felekezeteknek a népnevelési törvényadta jogok és a merev felekezetiiség folytán ez teljesen lehetetlen.

E törvénynek ugyanis egész határozottsággal akként kellett volna intézkedni, hogy a magyar nyelv tanítása valamennyi nem magyarajkú elemi iskola első 4 osztályán keresztül fokozatosan oly mérvben eszközöltessék, hogy az V. és VI. elemi osztályban valamennyi tantárgy már magyarul magyaráztassék, magyarul taníttassék.

El fog-e ez éretni? Oly helyeken, hol a lelkész, de még inkább a tanító szívvel s lélekkel magyar, igen; de, különösen fent a tót megyékben, hol úgy az egyházi, valamint a világi tért a haza ellenségei tartják elfoglalva, hol panszláv a lelkész, egyházi felügyelő és tanító; panszláv a főesperes, esperességi felügyelő és körnök, mint eddig, úgy ezentúl sem fog történni semmi. Legfeljebb behozzák az elemi iskolákba a magyar olvasó táblákat s a felekezetek által összetákolt 5—10 kron elárúsított magyar kis abc-és könyvecskéket, s ezekből fogják hat éven keresztül a gyermekeket jól-rosszul magyar olvasásra tanítani, hogy az elemi iskolát kijárt gyermekek néhány szót magyarul el fognak tudni olvasni, de többre nem viszik s mégis azt mondják: ime! a magyar nyelvet tanítjuk, s ezzel port hintenek majd a kormány és a magyar nemzet szemébe.

És ha lesznek, a mint hogy lesznek, oly iskolák is, melyekben még csak az olvasást sem fogják tanítani, vajjon mit fog tenni az ilyenekkel szemben a kormány? ... Semmit sem. Legfeljebb meginti őket.

És kérdés: a mostani béna tanfelügyelet mellett, midőn már a törvény életbe lépett, szoríttatnak-e az iskolák vezetői arra, hogy a törvénynek elég tétessék? Meggyőződnek-e a tanfelügyelők lelkiismeretesen és alaposan arról, hogy a tanítók a rájuk rótt kötelezettségöknek eleget tesznek-e? Oly megyékben vagy tanfelügyelői kerületekben, melyeknek élén erélyes, buzgó, hazafias és munkaszerető tanfelügyelő áll, ez

ugyan meg fog történni, de épen a felvidéken a tótság között, hol ily férfiakra a legnagyobb szükség lenne, azok épen hiányoznak. Mert léteznek oly tanfelügyelők is, kik a helyett, hogy az ügy állásáról személyesen a helyszínen győződnének meg, átírnak a felekezeti hatóságokhoz s azoktól kérdik, hogy iskoláikban a magyar nyelvet tanítják-e? A felekezeti hatóság, mely legalább az olvasó táblákat függeszteti ki iskoláiban, természetesen azt feleli, hogy igen, a tanfelügyelő ezt hűségesen elhiszi s a miniszteriumnak jelenti, hogy a magyar nyelvet tankerületének minden iskolájában nagyban tanítják. Ily vizszás rendszer mellett el lehetünk készülvé arra, hogy egy év múlva a közoktatási miniszter úr nagy hűhóval fogja jelentésében előadni azt, hogy a magyar nyelv tanítása a legszébb eredménynyel Magyarország összes iskoláiba behozatott.

Valóban nevetséges állapot, ha szomorú nem lenne.

Az eddig elmondottakat összegezve, úgy a közigazgatási, valamint a közoktatási szervezet által megtette-e kormány abbéli köteleességét, hogy a hazánkban felburjánzott panszlávizmust kiírta s a nemzeti érzületet fejlesztse és megszilárdítsa? . . . A válasz csak tagadó lehet. Közigazgatási szervezete az ő választott tisztviselőivel a lehető legrosszabb, közoktatási politikája a legfonákabb.

Grünwald ez utóbbiról ezeket mondja: „A népoktatás szervezetében ép oly kevés nyoma van a nagy politikai alapeszmének és semmi sem árúlja el, hogy államférfiaink az elemi iskolát nemzeti céljainkra akarják fölhasználni, vagy hogy lehetetlenné akarják tenni, hogy az iskola az államellenes tényezők eszközévé lehessen. A népiskolai törvény bármely országba illett inkább, csak a mienkbe nem, s az eredmény valóban az lett, hogy a népiskolák többsége az államellenes izgatás eszközévé lett, de sőt a magyarság eltótosítására is szolgál.“ 78. l.

Szomorú, de való, igaz. . . .

IV.

De hát jól van-e ez így?.. Nincsen. S ha nincs, kinek legfőbb kötelessége az, hogy e haza államegysége ellen irányzott törekvések elfojtassanak s kiirtassanak?

A kormánynak, a törvényhozásnak.

Hogy a panszlávizmus sok helyütt az egész espereségeket magába be nem olvasztatta, ez csak az ott működő hazafias párt óriási küzdelmének köszönhető. De ma-holnap ezek is kimerülnek, ha a felsőbb hatalom által nem támogattnak. Ha a kormány és a törvényhozás még továbbra is a határozatlanság ösvényét tapodja, megéri azt, hogy ma-holnap a hazafias szellemű egyének a papi pályától elfordúlnak s így mentül tovább, annál inkább panszláv egyének foglalják el a tért s terjesztik a panszlávizmust.

Itt az ideje tehát, hogy a kormány és törvényhozás egész határozottsággal bizonyítsa be azt, hogy a hazafias téren küzdőket támogatni, ügyöket s így a haza ügyét diadalra segíteni akarja.

De föllépése és elhatározása legyen öntudatos, erélyes és következetes.

A törvényhozás első és legfőbb teendője, sőt nyiltan kimondom, a haza és nemzet iránti legszentebb kötelessége az, hogy a panszlávok alól

a gyékényt kihúzza, hogy egyszóval a nemzeti-ségi törvényt eltörölje.

A panszlávok a nemzetiségi törvény alapjára helyezkedtek s azon állanak ma is. Midőn tehát a magyar haza államegysége elleni törekvéseiket tovább is folytatják, ebbeli cselekvényeiknek még a törvényszerűség látszatát és jogosultságát is megadni képesek, a mennyiben e törvényre rámutatnak és reá egész joggal hivatkozhatnak.

A nemzeti egyenjogúság tárgyában hozott 44. tvc. 1868-ik évben alkottatott. Tehát azon időben, midőn a magyar nemzet hosszú szenvedőleges harca után önsorsának ura lett, midőn e haza és a magyar nemzet jövője kezébe tétetett le.

E törvénnyel a panszlávokat akarták megnyerni és elcsitítani. Hiába való törekvés. Hisz a panszlávok farkas természettel bírnak, melynek éhét egy jó konccal s rövid időre kielégíteni lehet, de, ha megéhült, a tapasztalt engedékenység folytán még rakoncátlanabb, követelőbb és vadabb lesz.

E törvény a Magyarországon létező különféle nyelvek hivatalos használatát a következőleg szabályozta:

Kimondja ugyan e törvény, hogy az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágában ezentúl is a magyar, de a 4-ik szakasz szerint a törvényhatóságoknak az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvén kívül meg van engedve azon nyelvek bármelyikének is hasábos használata, melyet jegyzőkönyveikben használnak.

Az 5-ik § szerint a belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használni kötelesek ugyan, *de csak akkor, ha ez az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve nehézséggel nem jár.* Ha ez nehézséggel jár, azaz más szavakkal: ha az illető tisztviselő vagy törvényhatóság az állam nyelvét használni nem akarja, a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét *szabadon* használhatja.

A 12. § szerint a felebbezett perek nem magyar nyelven is vitethetnek s nem magyar okmányokkal is lehetnek ellátva, mely utóbbi esetben a felebbviteli bíróság mind a pert, mind pedig az okmányokat a felebbviteli bíróságoknál államköltségen alkalmazott hiteles fordítók által magyarra fordíttatja.

Nem az örültséggel határos-e ez? Mert, e törvény szerint, noha annak elején a magyar nyelv kormányzati használatának kötelezettsége kimondatik, a magyar nyelvnek, mint állami nyelvnek használata úgy a törvényhatóságoknál, valamint a felebbviteli perekben is egészen illuzoriussá van téve. Az állam nyelvét csak az használja, a ki épen használni akarja, s bizonyos, hogy a panszlávok e törvényadta jogokra támaszkodva, az állam nyelvét tekintetbe venni nem kötelesek, mert úgy a kormány, valamint a felebbviteli forumok, a hazában beszélt bármely nyelvi felterjesztéseket nemcsak elfogadni kénytelenek, de sőt államköltségen még hiteles fordítókat is tartani kötelesek.

De, ha e törvény úgy a közigazgatási, valamint a bírászkodó közegekkel szemben ily nagy jogokat adott a nyelv-kérdésben az egyes honpolgároknak, úgy e tekintetben még nagyobb előjogokkal ruházta fel a különféle vallási felekezeteket.

A törvény 14. §-a ugyanis ezt mondja: „Az egyház-községek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nem különben, az országos iskolai törvény korlátai között, iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.“

Hallatlan és páratlan ez a nemzetek történetében. Egyes egyházközségeknek, egyes testületeknek adatik jog arra, hogy anyakönyveik, egyházi ügyeik intézésének és oktatási nyelvét tetszés szerint önmagok határozzák meg. Az ember el sem hinné, ha írva és nyomtatva nem lenne.

A 15. § szerint a felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmagok állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az

ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. A nyelv használata itt tehát egészen korlátlan. Sőt az állam a 19. § szerint arra is kötelezi magát, hogy az országos egyetemen az országban divatozó nyelvek és azok irodalma számára tanszékek fognak felállíttatni.

A legnagyobb jogot biztosítja a nemzetiségeknek a törvény 26-ik szakasza. E szerint jogában áll bármely nemzetiségű honpolgárnak, vagy egyházaknak, községeknek vagy társulatoknak, alsó-, közép- és felső-tanodákat felállítani. S ez eddig helyes lenne. De a magyar törvényhozás a magyar nemzet testébe mártotta a gyilkos fegyvert, midőn kimondotta azt, hogy *„a magán-intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.“*

Végre a 28. § kimondja azt, hogy *„a korábbi törvényeknek a fennebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.“*

E néhány sorral eltörültetett tehát az 1840:VI. tvc. is, melynek 7-ik és 8-ik szakaszai határozottan mondták ki azt, hogy az anyakönyvek mindenütt magyarul vezetessenek s lelkészekül olyanok, kik magyarul nem tudnak, ne alkalmazassanak.

Ha ez nem visszaesés, úgy e világon semmit se lehet annak nevezni.

E törvény minden egyes izgatónak, minden egyes testületnek törvényes jogot ad arra, hogy a magyar állam egysége ellen izgasson s e hazát megbuktatni törekedjék. S ha valaki, úgy épen az ev. egyház kebelében élő és működő panszláv sereg azt hatalmasan kiaknázza és folytonosan kiaknázza most is. A lelkész a szószéken és a társas életben a panszlávizmusként propagandát csinálni igyekszik; a tanító a jövő nemzedék idomítható szívébe és lelkébe a panszláv eszméket oltja be, az izgatók szervezett serege pedig azt a népet, mely nem is sejtette azt, hogy lehet más politikai érzület is, mint

a magyar hazához való hű és tántoríthatlan ragaszkodás, egy, e hazán kívül létező, tehát idegen s e haza íránti ellenséges elemnek szolgájává tette.

Ha sorsunk felett egy más, nálunk hatalmasabb ellen intézkednék, úgy az ily törvényt békés, vagyis inkább szenvedőleges megadással tűrnünk kellene, de, hogy egy hatalmas nemzet, melynek ezer éves és pedig dicső múltja van, egy ilyen törvényt nemcsak megalkot, hanem azt több, mint tizenkét éven át tűri is, s a kormány férfiai, valamint a törvényhozók között egyetlen egy sem találkozik, ki a törvény ily szégyenletes intézkedésére rámutatva, már egyszer idejét látná annak, hogy e törvény egyszerűen eltörültessek, s helyette egy más, a nemzet érzületének megfelelő s e hon magyar államiságát biztosító törvény megalkottassék, ez megvallom, valamint egyrészt a legnagyobb fájdalommal tölti el szívünket, úgy másrészt a szégyen pírját kergeti arcunkba.

Ha e törvényt egy más állam kormányférfiainak bemutatnók, azok ennek elolvasása után minden bizonynyal összecsapnák kezeiket s csak azt mondhatnák, hogy egy oly nemzet, mely ily, fejlődését lehetlenítő, működését megbénító s így öngyilkos törvényt alkotott, az, érzett gyöngeségében vagy nagyon félénk, vagy túlhajtott loyálisában nagy bolond lehet.

Ne higgye a kormány és a törvényhozás, hogy e törvény eltörlése által a szláv és más idegen ajkú népet maga ellen zúdítaná. Sőt megfordítva: e hon idegen ajkú népe örömmel üdvözléne azt. Felzúdulnának csakis azon egyes panszláv izgatók, kik a nép vezéreiül tölték fel magukat s kik lassan ugyan, de annál biztosabban megmételyezni törekszenek a különben jó érzelmű tótok szívét, lelkét és érzületét.

E nemzetiségi törvénynek tehát mentül előbb eltörültetnie kell. Ezt követeli e hazának állami érdeke.

De ez még nem elég.

Egy új törvénynek kell alkottatnia, mely a magyar állam magyar jellegéről tanúskodjék, mely e hazában más, mint magyar nemzetet nem ismer s mely büntető ostora legyen mindazoknak, kik a magyar haza állami egysége ellen tüntetni s izgatni merészelnek.

Gr. Zay Károly volt egyetemes felügyelő már 1840-ben tisztán fölfogta, hogy e magyar hazának jövő nagysága és létele csakis annak megmagyarosításától függ. Ő a célt megjelölte; e célt tehát mentül előbb létesíteni kell. E haza minden polgárának megmagyarosodnia kell, hogy legyen az magyar necsak érzületére, hanem egyszersmind nyelvére nézve is.

Ebből kifolyólag tehát e nemzetnek és a törvényhozásnak nem szabad túrnie azt, hogy úgy az állami közigazgatás és bírászkodás, valamint a felekezeti hatóságok terén az állammal szemben más, mint a magyar nyelv jogosultnak elismertessék.

Pedig ezt túri a nemzet és a törvényhozás mostanáig. Túri az 1840: VI. törvényczikk világos intézkedései ellenére.

A felekezetek által vezetett anyakönyvek az állam első könyvévé lettek. Hogyan túrheti tehát a kormány és törvényhozás azt, hogy ezen anyakönyvek jelenleg is a legkülönbözőbb nyelveken vezettetnek s a kivonatok belőlök hasonlólag ily tarkaságban szolgáltatnak ki? És, miként túrheti azt, hogy az ily vegyes nyelvű anyakönyvi kivonatokon ott díszlenek a szintén különféle nyelvű, magyar, szerb, tót, német, latin stb., hivatalos pecsétek?

1842—1852-ig egész Magyarországon az anyakönyvek a törvény értelmében magyarul vezettettek. Mondja ki tehát a törvényhozás azt, hogy az anyakönyvek csakis az állami, tehát magyar nyelven vezettessenek, a kivonatok csakis magyar nyelven állíttassanak ki s

magyar szövegű hivatalos pecséttel láttassanak el, mert különben az állam és a hatóságok által hiteleseknek elismertetni nem fognak.

De a kormánynak, ha öntudatos és nemzeti politikát folytatni akar, még tovább kell mennie.

Minden állam állami nyelvét az állami élet és működés minden terén érvényesíti. Csak nálunk nem történik ez. Az angol kereskedelme angol, a franciáé francia stb., csak a magyaré jelenleg is nem magyar, hanem majdnem kizárólag német. Német a könyvvitel, németek a cégek, német a levelezés. Tisztelet-becsület azoknak, kik a legutóbbi időkben e téren is a mozgalmat, hogy magyar legyen az, megindították. De ez a kormány öntudatlan és nemzetietlen politikájáról tanúskodik, hogy csakis egyesek kezdeményeznek ott; hol a kormánynak határozólag és következőleg kellene föllépnie. Nálunk, ha a magyarosodás érdekében történik valami, ez soha a kormány, hanem csak egyesek kezdeményezése folytán történik, s így természetes, hogy olyan eredménye sem lehet, mint lenne akkor, ha e tekintetben maga a törvényhozás intézkednék.

Hiszen tudjuk, hogy a Bach korszak alatt, nem tekintve azt, hogy itt magyarok laknak, minden németesített. Németek voltak az útmutatók, németek a hivatalos helyiségek és a vasúti állomások címfeliratai. És azt túrnünk kellett. Túrt ezt a magyar, szerb, oláh és tót egyiránt. De túrni kellett még azt is, hogy az ügyvédek védenceiket a bíróságok előtt csakis német nyelven védheték, hogy németül kellett gondolkoznok, beszélniök és dolgozniök. És ezt úgy a magyarnak, mint a tótnak. És a panszlávoknak akkor nem jutott eszökbe, hogy ez ellen óvást tegyenek, vagy ellene szegüljenek. Megtették azt, a mit tőlök követeltek, mert tudták és érezték, hogy oly hatalommal állanak szemben, mely nem tréfál, de a mit egyszer kimondott, ahöz szigorúan és kérlelhetlenül ragaszkodott

is. De, midőn a magyar állam tőlök a magyar állami nyelv iránti tiszteletet követeli, ez ellen már igenis fölszólalni merészelnek, mert tudják, hogy a magyar nemzet és kormány mindig gyöngre arra, hogy kimondott akaratának egyszersmind érvényt is szerezzen. Türték azt is, hogy az egyetem növendékei még az állami vizsgát is német nyelven voltak kénytelenek letenni, és a panszláv atyafiak ezt sem tekintették sérelemnek, de sőt a német hivatalokba vágyódtak, s ha e vágyok teljesülésbe ment, mint száz reá a példa, a legdühösebb germanizátoroknak bizonyultak be.

Ilyen volt akkor a világ. És most? . . .

Alkotmányos életünk 14-ik évében állunk. A magyar nemzet, ügyeinek öntetőzője. És úgy intézi-e ügyeit, hogy e széles Magyarországon bármerre fordul, bármerre lép, mindennütt érzi és látja-e azt, hogy Magyarországon van, s hogy e föld, ez ország a magyar nemzetnek birtoka?

Szó sincs róla. Mert sajnos, vannak e hazának oly vidékei s oly helyei, a melyeken ha az ember megfordul, megesküdnék rá, hogy nincsen Magyarországon. Tótok vagy németek az útmutatók, a hivatalok és a vasúti állomások címfeliratai. A magyar kormány azonban nemcsak a feliratokban, de még a vasúti utazó jegyeken is a dualismust követi, a mennyiben e jegyeken ott van nemcsak a magyar, hanem egyszersmind a német szöveg is. A magyar szöveg pedig sokszor a németnek rossz fordítása, mint például Altsohlt Ó-Zólyomnak fordította, s úgy díszleg ott az utazó jegyeken, mintha bizony Új-Zólyom is léteznék valahol.

És még egyet. Bírósági közegeinkhez hol német, hol olasz, hol más nyelvű külföldi megkeresések érkeznek, és a miniszterium meghagyta itt rendeletileg a bírósági közegeknek azt, hogy különösen a német nyelvű megkeresésekre ők is németül válaszoljanak, a ki pedig ezt tenni nem képes, az magyar fogalmazványát a miniszteriumnak küldje be, hol az

hűségesen németre lefordíttatik s úgy küldetik el a megke- reső hatóságnak. De hát kérdem: önérzetes, nemzeti politikai eljárás-e ez? Mások mindent követelhetnek és tehetnek ve- lünk szemben és mi semmit? Mi csak oda tartjuk hátunkat, hogy mások kényök-kedvök szerint táncoljanak rajta?

Tegyen e tekintetben a kormányunk határozott lépést előre. A magyar nyelv jogát érvényesítse úgy a külsőségekben, valamint a külfölddel szemben is.

De a kormány és törvényhozás nemcsak hogy ily, előtte csekélységnek látszó külsőségekre nem terjeszti ki figyelmét, hanem törvényhozásilag eddig arról sem gondos- kodott, hogy a panszlávok által az államegység és a magyar nemzetiség ellen elkövetett izgatá- sok szigorúan megbüntettessenek.

Hogy a panszlávok részéről oly izgatások elkövetettek és ily izgatások most is léteznek, azt csak a vak nem látja. Ezeket elvitázni nem lehet. Csakhogy most eszélyesebbek. Sem az alattomoságot és a ravaszságot, sem a tettetést és kétszínűséget, sem a cselt és óvatosságot meg nem vetik. A panszlávok, úgy az egyháziak, mint a világiak, s különö- sen az előbbiek, tehát a panszláv lelkészek és tanítók, gyermekeiket már kis koruk óta a magyar nemzet iránti gyűlöletben nevelik s azoknak szívökre kötik, hogy a hason- érzelműekkel már a tanodákban társuljanak, érintkezzenek s a nyilvános életben is a szláv nemzetiség érdekében mű- ködjenek.

Igy keletkeznek és léteznek az egyes ev. középiskolák- ban az úgynevezett tót társulatok, melyek már a negyvenes években is léteztek, s melyek emezeknek csak folytatását képezik. E társulatok a legnagyobb titokban állanak fel. Egyről, a pozsonyiról már e munka folyamában megemlékez- tem. De csak minap esett tudomásomra, hogy a beszterce- bányai ev. öt osztályú gymnásiumban, tehát úgyszólván még

csak gyerekek között is ily társulat áll fenn, melynek csak a minapában jöttek nyomára. Ezen tanulók meghatározott napokban egy bizonyos magánházban gyűléseztek s itt titokban a panszláv célok és érdekekről tanakodtak. Vallatták őket, hogy ki befolyásolta őket, mert hogy ezt önmaguktól nem tették az világos, de konokul hallgattak s el nem árultak semmit.

Ebből látszik, hogy a panszlávizmus nem agyré, nem koholmány, mint ezt némelyek hiszik és állítják s a panszlávok, mindent tagadva, kürtölik, hanem valóságos tény. És mit várhatni oly, már gyermekkorukban konok és megrögzött egyénektől, ha egyszer az élet terére lépve, hivatalnokokká, vagy lelkészekké és tanítókká lesznek.

Mert a panszláv lelkészek és tanítók, a dühösöket és megrögzötteket kivéve, az adott körülményekhez alkalmazták magokat. Külsőleg még magyar hazafiságot is színlelnek, de adott viszonyok között alkalmilag kimutatják azt, hogy mely elv vezérli tetteiket s mily cél képezi törekvéseiket.

Erre a sok közül csak egy példát hozok föl.

A bányai kerület s Magyarország fővárosának ev. tót lelkésze B. D. külsőleg hazafinak mutatja magát, ki egyszermind budapesti főesperes és a Kisfaludy-társaságnak is tagja, szívében mégis a panszláv eszménynek hódol s a panszláv érdekeket szolgálja.

Hogy ez tény, bizonyítja az illetőnek 1872-ik évben a lipóczy-szent-miklósi volt állomásáról elmozdított és Teschenben meghalt lelkésznek Hodzsa Mihálynak Teschenben sírköve leleplezése alkalmával, számos magyarországi panszláv jelenlétében, elmondott s nyomtatásban is megjelent hosszabb költeménye, melynek címe: „Hodzsa utáni merengés“, mely megérdemelné ugyan, hogy egész terjedelmében közöltessék, de, miután ezt terem nem engedi, álljon itt hű fordításban legalább néhány vers belőle.

Első verse ez:

„Idegen földön, messze Tátrától:
Kedves szülőföldtől messze,
Üdvözlök téged dicső-gazdag hős:
Tótság mártyrja, vezérje.
Üdvözlök Hodzsánk! — valál állandó
Midőn fiainkat a forgandó
Kor ide s tova hányta. . . .
Üdvözlök! . . . de im bút s bőrzalmat
Érzek, — üdvözölhetni csak sírodat
S a sírkőt, mely ragyog rajta.“

A negyedik vers:

„De hát mit is tudtál te szeretni
Eme elbukott tót népen,
Mely magamagát kezdi veszteni,
Mely csak a nyomor tüköre? . . .
A tótságon parancsol idegen,
A tótság elhagyatott egészen,
Idegen nyelv kiszorítja. . . .
Divatból változik ruha és szokás,
Híveidnek rossz a dolguk s gonoszság
Kardnál őket jobban irtja.“

De, ha már e két vers elárúlja a szerző szívének érzületét és lelkének vágyát, mit szóljunk a 7-ik versről, melyben a tót nemzetet ébredésre s tettere hívja fel? Mit a 8-ikről, melyben mintegy esküre emelt kézzel együttes fogadást tesz, hogy a harcban állandó lesz? S mit végre a 9-ik versről, melyben fájdalmát fejezi ki a felett, hogy a tót nép nem az ő zenéjük szerinti táncot járja?

De álljanak itt a fentemlített versek:

7.

Az egész nemzetet ide hívnám
S megmutatnám a te sírod,
Melyben az ő dicsősége rejtve van,
Melyben álmodat aluszod,
S bekiáltanék süket fülébe
S bedörögnék eltompult lelkébe,

Őt nyugalmából fölrázva
 E szóval: *Te holt nép immár kelj fel.*
Itt fekszik, — nézzed s immár eszmélj fel,
Itt fekszik sérelmed halva.

8.

S te hallgattál, midőn sértegették,
 Megnémúlva nézted te azt,
 Hallgattál a midőn Hodzsát verték,
A te bünyöddel történt az.
 De elég! — Ime a sirján állunk
 S a szegény nép halájából látunk
 Rajta sírkövet állani. . . .
Itt vagyunk s az egész nemzet velünk,
És — hogy szilárdan, bátran — igérjük
Akarunk mint ő harcolni.

9.

„Hisz te dicsőség hőse megkezdted
Nekünk a nemzet nagy harcát,
 Melyre, ha sérelem a nemzetet
 Nyomja, — buzdítja szabadság.
Hej! e nemzeti harcban csak az fáj,
Hogy midőn mi vérezünk a nép áll
Holtan és némán mint a kő.
Hej csak az fáj, hogy minden időben
Te és mi, benne helyzett reményünkben,
Ah! — még mindig csalatkozánk.“

Ehez magyarázat felesleges.

A panszlávok fölhasználnak minden adott körülményt arra, hogy kitűzött céljok érdekében izgassanak. A lelkészek és tanítók ezt vajmi gyakran úgy a szószéken és iskolában, valamint a társas összejövetelek alkalmával is tették s teszik mostanáig.

És erre nincs büntetés szabva. — A tér, a működés szabad.

Midőn 1878-ban a büntető törvény volt tárgyalás alatt, itt lett volna helye annak, hogy egy külön szakaszban megállapított volna ama büntetés, mely sújtja különösen azon lelkészeket és tanítókat, kik akár a szószéken, akár a nyil-

vános helyeken az államegység és a magyar nemzetiség ellen izgatni merészelnék.

Az alsó házban keresztül ment a törvény a nélkül, hogy a törvényhozók közül csak egyetlenegy is találkozott volna, ki a házat arra teszi figyelmessé, hogy a büntető törvény büntető intézkedéseinek a panszlávok által az állam egysége és a magyar nemzetiség ellen intézett s tényleg elkövetett izgatásaira is ki kell terjesztetnie.

De midőn e törvényjavaslat a felső házhoz tétetett által, találkozott itt egy, a panszlávok elleni küzdelemben megöszült s azok minden ármányait és törekvéseit jól ismerő férfiú, egy férfiú, kinek szíve minden dobbanása, lelkének minden gondolata a hazáé; kinek tetteiben gazdag múltja csak egy szent eszmétől vala áthatva, egy magasztos cél elérésére törekedett s ez az vala, hogy e haza nagyságát és jövőjét biztosítsa, találkozott mondom egy férfiú, ki e büntető törvénykönyv nagy hiányára rámutatott s azt kívánta, hogy a tárgyalás alatt lévő javaslatban a lelkészek nemzeti izgatásai és a tiltott iskolai könyveknek használatára vonatkozólag különös fenyítő intézkedés történjék.

Ezen igazán nagy férfiú a felvidék egyik kitűnő főispánja báró Radvánszky Antal vala.

Az érintett törvényjavaslat általánosságban a felsőházban 1878-ik év febr. hó 18-án tárgyalatott. Ez alkalommal felszólalt b. Radvánszky, s fényt derítve azon nemzeti izgatásokra, melyek különösen a felföldön felekezeti különbség nélkül a lelkészek és tanítók által elkövetetnek, azt indítványozta, hogy ennek szigorú megfenyítéséről egy külön szakasz intézkedjék.

Beszédét kivonatban érdeemesnek tartom ide igtatni, mely következőleg szól:

„A javaslatot elfogadja. Azt hiszi, hogy az államra azon izgatások a legveszélyesebbek, melyek a vallás és a nemzeti-

ség álarca alatt üzetnek. A vallásbeli izgatásokat immár mérsékli a korszellem. Szónok azután így folytatja:

„De nem így van a nemzetiségi izgatásokkal, melyek fájdalom feldűlják most hazánkban a polgári békét és nyugalmat. Ezen nemzetiségi izgatások még csak egy pár évtized előtt egészen ismeretlen tényezők valának, s ime ezen nemzetiségi izgatások jelenleg már annyira fejlődtek, hogy az államnak gondoskodását méltán s annál inkább ébresztik fel, mennél bizonyosabb az, hogy ezen izgatások által a magyar államiságnak alapeszméje gyökereiben van megtámadva. Elmulasztott azon alkalom, midőn a fejlődő mirigy csírájában még könnyen lett volna elfojtható.

„A nemzetiségi agitációk fejlődésökben semmi akadályal nem találkozáván, villámsebeséggel nőttön nőtték az állam kárával. A még nem régen alig figyelmet ébresztő panszlávizmusnak embryója óriássá nőtte ki magát, ezt pedig növelték és ápolták, legalább a felföldön nagyobb részben, kevés kivétellel a lelkészek, konfessiók különbsége nélkül, növelték és ápolták az által, hogy élére állottak a panszláv mozgalomnak s fölhasználták államellenes törekvéseik kivételére lelkeszi állásukat, melynélfogva különben is tágasabb téren gyakorolhatják a népre való befolyásukat és így mint lelkészek agitáltak az egyház körén kívül és belül, sőt a mint ezt példák igazolják, még az Isten házában, pedig a szent székről is.

„Nem szükséges megjegyeznem, hogy a műveltség s a polgári állás alsóbb fokozatain álló egyéniségnek profanus helyen tett izgatásai nem lehetnek oly nagy horderejűek s oly veszedelmesek, mintha egyházi hivatásánál fogva, a szentesség nimbusával körülvelt lelkész az áhitat által előkészített hívők lelkeibe csepegtetett izgatásai, azért a lelkészeknek illetően izgatási bűncselekvényeit sokkal nagyobb beszámítasuaknak tartom, mintha azok nem lelkésztől erednek.

„Miután tehát a nemzetiségi agitációk nemcsak nem fogynak, sőt inkább tovább és tovább terjeszkednek, tények igazolása szerint pedig ezen agitációkban legalább a felföldön főleg a lelkészek szerepeltek és szerepelnek most is, hiánynak tartom, hogy a lelkészeknek ezen államellenes agitációira vonatkozó külön szakasz nem foglaltatik a törvényjavaslatban. Tudom, lehet erre megjegyezni azt, hogy az izgatások ellen van általánosságban a törvényjavaslatban provisió téve, véleményem szerint azonban a bűncselekvények beszámításának mérlegét a bűntények fokozata, de egyszersmind a személynek minémúsége is képezi, s én azért nagy különbséget látok abban, ha profanus ember profanus helyen lázítgat, mintha a lelkész állásánál fogva éppen Isten házában izgat.

„Szónok azután idézi a külföldi törvénykönyvek ide vágó határozatait s azt hiszi, hogy ha például Belgium is szükségesnek látta e téren e részletes intézkedést, úgy az hazánkban még kívánatosabb.

„Egy másik hiánya a javaslatnak, hogy nem terjeszkedett ki az iskolára s nem fenyegeti a panszláv tanítók visszaéléseit a tiltott tankönyvek használata körül. E hiányok pótlását a részletes tárgyalásból várja s általánosságban elfogadja a különben kitűnőnek tartott javaslatot.“

E beszéd élénk helyesléssel fogadtatott. Csak Csemegi államtitkár ellenezte az indítványozott módosítást és pedig először azért, mert az egyházi férfiak által elkövetett bűntények külön szakaszban való fölvétele által a delictum specialék útjára lépne a törvényhozás, és másodsor azért, mert a Radvánszky által felhozott bűntények ellen a javaslat elegendő óvszert nyújt s így úgymond „külön kanzel-paragraph nálunk nem szükséges“.

A felsőház tagjainak tetemesebb része azonban a tett indítvány helyességéről meggyőződött s mellette volt. Később azonban, nem tudni honnét, ezen indítvány elfogadása ellen

az izgatás megkezdődött. És különös, hogy a felsőházban ülő kath. püspökök leginkább ellenezték azt. Magán úton felszólították Radvánszkyt, hogy indítványát vonja vissza, s midőn ezt tenni nem akarta, a püspöki kar minden követ megmozdított, hogy ez indítványt megbuktassa. Az akkor még gyöngéledő s betegségéből lábadozó és közkedveltségű tudós főpapot Ipolyit azzal vezették félre, hogy ha ez indítvány törvényerőre emelkedik, akkor Radvánszky kénye s tetszése szerint bármikor, kerületének papjai legnagyobb részét elfogathatja s becsukathatja, és ezt elhivén, még lábadozó állapotában is részt vett a felsőház e törvényjavaslat feletti részletes tárgyalásában s az indítványt elvetették.

Radvánszky ugyan védte a részletes vita alkalmával is indítványát, s így különösen a 171. §-nál, mely az alkotmány, törvény és hatóságok elleni izgatásról szól, kimondatni kívánja, hogy a ki Magyarország nemzeti államisága és ez által politikai egységének fenntartása ellen izgat, szintén e szabály rendelkezése alá foglaltassék, de mind hiába. Pártolták ugyan többen, így Majthényi László és Prónay Dezső is, de a többség megbuktatta, elvetette.

E nagy hibának kijavíttatnia, e nagy mulasztásnak pótolttatnia kell, mert hitem és hosszú évek tapasztalataiból merített meggyőződésem az, hogy hazánkban a panszlávizmus mindaddig kiírtatni s elfojtatni nem fog, míg az e szellemben izgatók ellen a legszigorúbb törvények nem hozatnak s azok a legkérlelhetlenebbül rájuk nem alkalmaztatnak.

Ha e hazát igazán Magyarországgá, igazán nagygyá tenni s jövőjét biztosítani akarjuk, akkor kicsinynek és nagynak, öregnek és ifjúnak, kormánynak és törvényhozásnak csak egy eszmétől kell vezéreltetve lennie, egy elvet kell követnie, mely Kölcsey e szavaiban összpontosúl: „a haza minden előtt“. Magyarrá kell azt tenni szívbén,

lélekben és nyelvben egyiránt. Eddig tótosodtunk, eloláhosodtunk, ezentúl megfordítva kell ennek lennie.

A tótok, oláhok, görög vallásuak százezrekkel fogyasztották a magyar nemzetet. Ezt tudja, látja a kormány és törvényhozás és még sem tesz erélyes intézkedéseket arra nézve, hogy ez ne csak ne folytattassék, hanem hogy az elvesztett visszahódíttassék. Önmagától a kormány nem tesz e tekintetben semmit. Nógatni, kényszeríteni kell őt erre. Hiszen a magyar ajkú görög vallásúak a kormányt már többször fölkérték egy magyar püspökség felállítására, hogy így nemzetiségöket megőrizhessék s mások példája szerint ők is idegen ajkúakká s így hazafiakból e haza ellenségeivé ne legyenek, de eddig eredménytelenül.

Kormány és törvényhozás előre azon az úton, mely ahoz vezet, hogy e haza ne conglomeratum, hanem igazán Magyarország legyen. Erre minden alkalmat, minden eszközt becsületesen, erélyesen és igaz határozottsággal használjon fel, hogy a nemzetet a biztos diadalhoz, egy biztos és szebb jövőhöz vezérelje.

Tudom, hogy itt a legfőbb és a kitűzött célhoz legbiztosabban vezető eszköz az iskola. Kinek kezében van az iskola, azé a jövő, s milyen egy ország népnevelése, olyan annak a jövője is.

Magyarország összes iskoláiban a népnevelésnek magyar-nak kell lennie. Ha a latin világban a latin, mint holt nyelvet tanították, jelenleg a magyart, mint hazai nyelvet minden iskolában kötelezőleg és eredménynyel kell tanítani.

Ezt nem merte és nem meri tenni a kormány.

Tagadhatlan, hogy a törvényhozása a népnevelésről gondoskodott s megalkotta az 1868:38. és az 1876:28. törvény-cikket. De soha fonákabb népnevelési törvény mint ez. Tán minden más országba beillett volna az, csak a mi viszonyaink közé nem. Az egész törvény egy betűvel sem árulja el azt,

hogy Magyarországra vonatkozik, hogy itt magyar népnevelésről van a szó. A magyar nyelv egészen mellőztetett.

Hol van itt nemzeti öntudat? Egész 11 évig volt ez így, míg végre ismét a sok nógatás és a megyék általi sokszoros felszólítás folytán a kormány neki bátorodott s meghozta az 1879-ik évi 18. törvénycikket. A magyar nyelv tanítását elrendelte ugyan, de hogyan? Vajúdnak a hegyek s születik nyomorúlt egérke. Mi a fő, hogy ki kellett volna mondani e törvényben azt, miszerint a magyar nyelv tanítása úgy eszközöltessék, hogy az V. és VI-ik elemi osztályokban a tantárgyak már nagyobb részt magyarul taníttassanak és magyaráztassanak s így a hat elemi osztályt bevégzett tanoncok már valahogy magyarul értsenek és beszéljenek is, csak az lett kimondva, hogy a magyar nyelv az elemi iskolákban is taníttassék.

De, miután erről véleményemet más helyen már bővebben elmondottam, itt erre többé kiterjeszkedni nem akarok, csak azt érintem meg, hogy a magyarosodás procesussa csak akkor fog nagyobb mérveket ölteni, ha a törvény e tekintetben is a fentérintett értelemben fog módosíttatni.

A népnevelési törvényen kívül azonban van a kormánynak és törvényhozásnak egy más és igen hálás mezeje, melyet ha művelése alá vesz, e hazának idegen ajkú lakóit a leg-rövidebb idő alatt s legbiztosabban megmagyarosítani fogja.

Ez a még eddig föl nem használt mező, a kisdédóvódák mezeje.

Nincsen oly más hatalmas eszköz, mely által a még zsenge szívekbe a magyar hazafias érzületet beleoltani s az idegen ajkú nemzedéket biztosan megmagyarosítani lehetne, mint épen a magyar szellemű és magyar nyelvű óvódák és gyermekkertek felállítása által.

Az óvódák és a gyermekkertek az iskolai nevelésnek is alapját képezik. A tapasztalat mutatja, hogy a mely községek-

ben óvódák léteznek s a gyermekek hat éves korukban ezekből mennek által az iskolákba, ott a tanító könnyű munkával, úgyszólván játszva, kétszeres eredményt képes felmutatni. És ez nagyon természetes. Mert hiszen, mennyit kell a tanítónak kinlódnia, míg a minden felügyeletet és sokszor jó példát nélkülöző gyermekeket az első évben még csak rendszeren ülni és figyelni megtanítja, míg az óvódákból kikerültek nemcsak az elsajátított rendszeretettel, de már bizonyos, bár kis mérvű képzettséggel is lépnek az iskolába.

De, az óvódák nyelve tisztán magyar lévén, 3—6 éves korig minden gyermek annyit sajátít el e nyelvből, hogy az elemi iskola első osztályában a magyar nyelv rendszeres tanítása már kezdetét veheti.

Budapestre nézve, minden átmenet nélkül, rögtön mondtotta ki a törvényhozás azt, hogy nemcsak a közigazgatás, de még az iskolai oktatás is kivétel nélkül csakis magyar. — Ennek kimondása és lelkiismeretes végrehajtása által e néhány év óta a haladás, melyet a fővárosban észlelni lehet, óriási. — Nem telik be fél század, s a főváros tisztán magyar leend.

De hát, a mit a vegyes ajkú Budapestre, hol több volt az idegen ajkú, ki lehetett mondani s végrehajtani, nem lehetett volna-e azt megtenni az egész országra nézve is? Minden bizonynyal meg, habár némi módosítással is, ha erély, határozottság és magyar nemzeti öntudat és politika vezérelné a kormányt és a törvényhozást

Vagy mitől fél a kormány? Hogy kígyót-békát fognak rá kiáltani s illoyalitással vádolni? Mikor volt loyálisabb, mint a múltban, és mégis mi volt a köszönet?.. Szidás, átkozódás, rágalmazás. Nincs a történelemben nemzet, mely az idegen ajkúakat annyira respektálta volna, mint a magyar. Nincs nemzet, mely önmagát annyira engedte volna fogyasztatni és saját fiait más idegen ajkú népbe beol-

vasztatni, mint a magyar, és mégis ráfogták, hogy az idegen ajkúakat elnyomja.

Ez volt a köszönet s ez lesz mindig. Nézzük a németet, franciát, angolt és orosz, az mind erőszakkal s következetesen részint már beolvasztotta, részint pedig most olvasztja be az idegen ajkúakat saját nemzetiségébe, és mindezért vannak-e oly támadásoknak és nemtelen vádakra kitéve, mint a magyarok? Akár ezt teszi, akár amazt, az mindegy, a feszítőd meg folyton hangzik az ajkáról. Nem okult még ezen a kormány?.. Ne hallgasson tehát a szitkok és üres panaszokra, de nemzeti politikát követve, haladjon határozottan és erélyesen a kitűzött úton a kitűzött cél felé.

Léptesse mentül előbb a magyar óvodákat és gyermekkereteket életbe.

Tudom és elismerem, még pedig hálásan az országos kisdedóvó egyesület áldásos működését. Sokat lendített az a kisdedóvódák létrehozása által úgy a nevelés, valamint a magyarosodás terén is. De ez csak egy nagy csepp a tengerben. A kisdedóvódák terjesztésére az egyes szövetkezetek és egyletek elégtelenek. Ezt országos ügygké kell tenni. Mi a népnevelési törvény által el van mulasztva, azt a kisdedóvódák törvényhozás útoni behozatala és rendezése által még helyreütni lehet. E tekintetben a törvényhozásnak akként kell intézkednie, hogy valamint minden községben iskolának, úgy egyszersmind minden községben kisdedóvódának is kell lennie.

E kisdedóvódákat minden egyes községben, ha ezt másként létesíteni nem lehet, állami segélylyel kell életbe léptetni és fenntartani. Életbe léptetni és fenntartani első sorban azon községekben, melyeknek lakosai nem magyar, hanem idegen ajkúak.

És ehez valami mesés nagy összegek nem is kívánatnak.

Magyarország kerekszámmal körülbelül 15,000 községgel bír. Ha már most ezeket nyelv szerint osztályozzuk, tegyük fel, mi a valót megközelíti, hogy ezekből körülbelül kilenc ezer magyar, hat ezer pedig idegen ajkú.

A kiseddóvodai törvény, azon indokolásból indúlván ki, hogy az 1879:18. törvényczikk a nem magyar ajkú iskolákban a magyar nyelv tanítását kötelezővé tette, hogy ezt a nem magyar ajkúak annál könnyebb és gyorsabban sajátíthassák el, ily községekben az óvodák azonnali felállítását elrendelné. Elrendelné azon kötelezettséggel, hogy a hol ez csak némileg is elérhető, a községek az óvodára szükséges helyiségekről gondoskodjanak s a szülők 3—6 éves gyermekeiket e kiseddóvodába járatni kötelesek legyenek. Hol a község oly szegény lenne, hogy az óvodai helyiséget sem adhatná, erről is a kormány gondoskodnék. Ily községekbe azután a kormány nevezné ki a kiseddnevelésre képzettséggel bíró tanítókat vagy tanítónőket, s még célszerűbb lenne ez utóbbiakat, a helyi viszonyokhoz mérten 3, 4, 500 frtos évi fizetéssel.

Fölvéve, mint fentebb említettem hat ezer nem magyar ajkú községet, első sorban ennyi kiseddóvoda életbeléptetéséről s ennyi tanító vagy tanítónőről kellene gondoskodni. Ha már most az óvodákat vezető személyek fokozatos fizetését középáránnyal 400 frtra tesszük, mert tekintetbe veendő az is, hogy lehetnek s lesznek is oly községek is, melyek önmaguktól is állíthatnak s tarthatnak fel óvodákat, ez tenne harmadfél millió forintot, s számba véve azt is, hogy imitt-amott az óvoda helyiségéről is a kormánynak kellene gondoskodnia, erre a fentebbi számba száz ezer forintot vettünk fel, s így az óvodák fenntartásához a kormánynak a fentebbi harmadfél millió forinttal kellene évenként járúlnia.

Nem mondom, hogy hazánk zilált pénzügyi viszonyai között ez nem tekintélyes összeg. Igen is az; de, ha hazánk

idegen, s pedig ellenséges érzelmű országok megszállására milliőkat tudott és tud költeni, tekintve a célt, tekintve e hazának jövőjét és érdekeit, ez oly kötelező áldozat, melyet e hazának megtenni kötelessége. S ha ezt megteszi, valamint egy részről a népnevelés hatalmas lendületet nyerne, úgy más részről a magyarosodás oly gyorsan és oly nagy mértékben mozdíthatnák elő, mint semmiféle más eszköz által e világon.

Nem tudom, hogy kivihető-e, mert tán ez is bizonyos pénzáldozattal járna, s hiába, kormányunk azon politikát követi, hogy míg idegen s hazánk javát épen elő nem mozdító célokra milliőkat tud és kénytelen költeni, hazánk művelődési és nemzeti céljaira alig képes néhány, csak ezerekre menő összegeket költségvetésébe felvenni, de ha kivihető lenne, hogy ez által is a nemzeti érdekeket hatalmasan előmozdítaná, ez áll. Ez pedig nem egyéb, mintha a felsőbb megyékből, tehát idegen ajkú lakosokból álló honvédezredek székhelyéül tisztán magyar nyelvű helyeket jelölne ki, és megfordítva, ha a magyar ajkú honvédezredek a felső megyék tót- vagy német ajkú helyein helyezné el. Valamint amazok a magyar nép között magyarosodnának, úgy emezek ismét az idegen ajkú lakosság magyarosodását hathatósan mozdítanák elő. Midőn a közös hadsereg hazánkfiait germanizálja, a honvédség által, legalább kis mértékben, a hon idegen ajkú lakosait lehetne magyarosítani.

De van a kormánynak egy biztos és igen gyönyörű tere, melyet ha bölcsen és okszerűen fölhasznál, ez által e hazának a legnagyobb szolgálatot tenné s a nemzeti politikát biztos eredménnyel érvényesíthetné.

Ez a telepítési tér és ügy.

Az államjóságek eladása törvényhozásilag kimondatott. Heylesen. Ez ellen józan gondolkozású embernek kifogása nem lehet. Nem lehet pedig azért, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a jelenlegi kincstári kezelés mellett, a mezőgazdaság nemcsak

hogy igen csekély vagy semmiféle haszonnal sem jár, hanem a legtöbb esetben még hiányt is mutat fel. A kincstárnak csak az erdőgazdaság jövedelmez, de a mezőgazdaság nem. Ha tehát az államjóságok eladatnak, ez által kettős haszon értek el. Az egyik az, hogy okszerűbb gazdálkodási rendszer fog az eladott birtokokon meghonosíttatni, a második pedig, hogy ebből kifolyólag, részletezve s több család között lévén megosztva a birtok, úgy a közvetlen valamint a közvetett adók által az állam is nagyobb jövedelemben részesülend.

De, ha valahol és valamikor, úgy épen itt és most kívántatik a kormánytól az, hogy ezen államjóságok eladása körül a legnagyobb eszélylyel és bölcseséggel járjon el. Szeme előtt kell tartania a nemzetiségi érdeket, hogy a birtokok eladása által is a magyar faj szaporodjék és erősödjék. Erre utal Kerkápoly az akadémiai nemzetgazdászati osztályban „államjavak eladása“ címe alatt fölolvastott kitűnő értekezésében, melyben a többek között azt mondja: „nekünk vigyáznunk kell, hogy oly kezekbe jusson az államvagyon is, melyek ellen nemcsak köz- és államgazdászati, de politikai szempontokból se lehessen tenni legkisebb kifogást“.

Kerkápoly az államjavak eladását a telepítéssel köti egybe. Igen helyesen. A telepítés fogalmából önkényt foly az, hogy az államjóságok ne egyes nagy birtokosoknak vagy bankároknak adassanak el, hanem hogy azok, bizonyos minimumot, például 30—40 holdat állapítván meg, részletezve egyes családok birtokába menjenek által.

Ezt követeli az állam érdeke is. Nem a nagy, de a közép- és kisbirtokokban rejlik az erő csírája. Nem a nagy, de a közép- és kisbirtokosok teszik a hazát nagygyá, gazdaggá és virágzóvá.

Hogy e telepítési rendszert úgy lehetne-e keresztül vinni, a mint azt Kerkápoly tervezi, hogy t. i. alakuljon egy bankcsoport, mely az államtól a jóságokat megvegye, s ez azokat

részletezve az egyeseknek részlettörlesztésre ismét eladja; vagy valamely más helyesebb és könnyebben kivihető módszer szerint történjék-e az, annak fejtegetésébe bocsátkozni nem akarok, mert erre az illetékes férfiak hivatvák; csak arra fektetem a súlyt, hogy bármily módon és úton, bármily eszközökkel és föltételekkel a telepítési rendszert az eladandó államjóságokon meghonosítani és keresztül vinni kell.

De, mint fentebb említém s a mint ez magától értetődik, keresztül kell azt vinni úgy, hogy ez által a magyar faj erősödjék s ez által az idegen nemzetiségűek is a magyar elembe beolvadjanak.

Épen ezért nem helyeslem Kerkápoly azon tervét, hogy e kincstári jóságokra a felső megyékbeli tót lakosok telepíttessenek le. A magyar állam birtokain magyar, és pedig nagy magyar községeknek kell alakúlniok.

Mert hiszen hol fekszenek ezen államjóságok? Arad, Temes, Bács, Torontál megyékben és a királyhágón-túli kerületben vagyis Erdélyben. Nagyobb részt tehát szerbek, oláhok és németek között. Ha már most a német, oláh és szerb nép közé a tótokat telepítenék le, ezek vagy magok is szerbek-és oláhokká lesznek, vagy pedig a tótok és német elemet is eltótosítani fogják, de magyarokká semmi esetre sem lesznek. Hiszen példa rá, mint ezt már más helyen felhoztam, annyi tömérdek s úgyszólván a haza szívéen fekvő, nagy község, melyeknek lakói a múlt század elején a felsőbb tót megyékből vándorolván be, több mint másodfél század alatt sem tudtak megmagyarosodni, hanem máig is tótoknak megmaradtak. — S miután a tapasztalat is azt bizonyítja, hogy e hazában a magyar elemen kívül más hozzá hasonló kulturfaj nem létezik s ez nyújtja egyszermind a legnagyobb kilátást a sikerre, mért adnánk előnyt akkor épen a korlátolt és csekélyebb szellemi tehetségekkel felruházott szláv elemnek?

Nem mondom, hogy kisebb mértékben, a magyar elem közé célszerűen beosztva, a szláv ajkúak is föl fe használtassanak, de a magyar állam birtokán csakis egyedül és kizárólag magyar községeknek kell alakulniok, melyek nemcsak, hogy önmagokban fenállhassanak, hanem egyszersmind a magyarosodás terjesztésének is biztos és erős tényezőivé legyenek. Ott vannak Bukovinában és Oláhországban elzüllött s más idegen nép által elnyeletéssel fenyegetett véreink; nem lehetne-e ezeket ismét onnét e hazába vissza a kincstári birtokokra letelepíteni s így a magyar fajt növelni? Így vannak magyar megyéink, melyek szegényebb sorsú ugyan, de szorgalmas lakosai bizonyos biztosított föltételek mellett, a jobb jövőnek reményében, jelenlegi szülőföldjüket egy új, még csak megállapítandó otthonnal szívesen cserélnék föl. E megyék volnának tehát felhívandók, hogy azok kivándorolni és a kincstári birtokokon letelepedni kész lakosai bizonyos, ezzel megbízott, hatóságoknál jelentkezzenek s ezek azután, kívánatos lenne, a mennyire csak lehetséges a vallásfelekezetek tekintetbe vétetével is, az egyes helyeken elhelyeztetnének.

Megengedem, hogy e rendszer elfogadása és keresztülvitele mellett az országnak, vagyis tulajdonképen a danaidák hordajához hasonló sajátsággal bíró pénzügyi miniszteriumnak jelenleg oly nagy és rögtöni jövedelme nem lenne, mintha ez államjóságok egyszerre és készpénzfizetés mellett tán egyes bankároknak vagy társulatoknak adatnak el, de miután az államjavak bizonyos évekre megszabott részlettörlesztés föltétele mellett sokkal magasabb árakon kelnének el, ebből, eltekintve a nemzetiségi vívmánytól, az államnak is kettős haszna lenne. Az egyik lenne az, hogy nem ugyan egyszerre, de több éven keresztül folytatott részlettörlesztés mellett nagyobb összeget kapna be; a másik pedig és fontosabb lenne az, hogy ez összeget is nem nyelné el egyszerre a deficitnek feneketlen hordaja. Mert, ha e javak egyszerre s csakis

azonnali készpénzfizetés mellett fognak eladatni, 30—40 ember meg fog ugyan rajtok gazdagodhatni, de a pénz egy év leforgása alatt az állam pénztárából úgy kirepül, hogy az állam is el fogja mondhatni: sem pénz, sem posztó.

Ezen mezőgazdasági államjóságok körülbelül hetven négyszög mértföldnyi területet foglalnak el. Egy, még pedig tekintélyes megyének nagyságával vetekedik az. A törvényhozás ez idén az egész kiterjedésnek kisebb felét, vagy is 264,371 katasztrális holdat tett eladóvá. Nagyobb terület ez, mint Túróc és Tordamegyék együtt véve. E területen legalább harminc, és pedig igen tekintélyes magyar községet lehetne alapítani. S ha ehez hozzá vesszük a nagyobb s még eladásra most nem kerülő 371,361 katasztrális holdból álló területet, úgy ezen is idővel 40—45 tekintélyes községet lehetne megtelepíteni.

Ha e kormány ennek eszközlését már a legközelebbi jövőben s különösen már most az eladatni rendelt államjóságok értékesítésénél foganatosítja s ezt fokozatosan folytatni fogja, úgy 70—75 magyar községnek előállítását által e hazának s a nemzetiségi ügynek a legnagyobb szolgálatot fogja tenni. Ez nem máról-holnapra való politika leend, mely csak a pillanatnyi érdeket és hasznot tartja szeme előtt, de lesz öntudatos s a haza jövőjét biztosító politika. Magyarország ezer éves fennállását nagyszerűbben megünnepelni és áldásosabbá tenni nem lehet, mintha hazánk fennállásának ezredik évfordulója legalább 30—40 új magyar községet fog találni az eladásra bocsátott állami birtokokon.

De, valamint a kormánynak egyrésztől fő figyelmét arra kell fordítania, hogy ez ország idegen ajkú lakosai a fogamatba vett intézkedések folytán megmagyarosodjanak, s így nemcsak érzületre, hanem nyelvre nézve is magyarokká legyenek, úgy más részről mindent el kell követnie, hogy az idegen s hazaellenes érdekek szolgálá-

tában álló szláv lapok által a honpolgárok érzellete meg nem mértelyeztessék.

A kormány alig vesz magának tudomást arról, hogy a többnyire Túroc-Sz.-Mártonban, a legdühösebb panszlávok által szerkesztett lapok mily szellemben és irányban működnek. Magyarországon kívül nincs ország, melyben az idegen érdekek szolgálatában álló más ajkú izgatók az államegysége elleni támadásaikat oly szabadon és büntetlenül űzhetnék, mint épen minálunk. E munkában rá volt mutatva arra, hogy ezen államellenes tót lapok miként csinálnak propagandát eszméik és kitűzött céljok számára. Az egyes panszláv szellemű lapok nemcsak az előfizetők által a községekben lakó minden osztályú lakosokkal, különösen a polgári renddel, olvasás végett ingyen közöltetnek. Tapasztalásból tudjuk pedig azt, hogy mit az ember folyvást olvas, mivel úgyszólván minden nap foglalkozik, ha nincs egy ellenkező irányú közvetítő, mely őt az ellenkezőről felvilágosítaná, az olvasott vagy hallott dolgokat elhiszi, azokba magát beleképzelel s csak azon veszi magát észre, hogy eddig meggyőződése és irányával ellenkező meggyőződés és irány útjára tereltetett, vagy is egy szóval öntudatlanul panszlávva lett.

Igy terjed a panszláv propaganda.

Ezt csak is a tót sajtónak szigorú ellenőrzése, és egy, a kormány által hazafias s nemzeti érdekeket képviselő tót lapnak kiadása által lehetséges ellensúlyozni és elenyésztetni.

De egy oly tót lap által, melyben a politikai mozzanatoknak rövid egybefoglalása mellett úgy a köznép, valamint különösen a polgári rend szellemi élvezetet is találhasson, mely tehát ne csak a politikai eseményekre és helyi hírekre, hanem egyszersmind oly tárgyakra is kiterjeszkedjék, melyek úgy a köznép, valamint a polgári rend munkakörét felöleljék, őt oktassák, tanítsák, műveljék, tökéletesítsék. Ha a földmi-

velők e lapból azt tanulhatják, hogy mikép kezeljék haszonnal gazdaságukat, a mesteremberek pedig miképen tökéletesíthetik s nagyobb anyagi eredménnyel űzhetik mesterségeiket, úgy az ily lap, ha még hasznos és mulattató elbeszélések is fognak foglaltatni benne, a tót ajkú nép által örömet fog olvastatni s igen nagy hézagot fog pótolni, valamint hatása és eredménye biztos és áldásos leend. Így azután a „Národnie Noviny“, „Hlásnik“ és „Černokňazník“ és ehez hasonló panszláv lapok a közönség köréből egészen kiszoríttatni fognak.

Érezte ennek szükségét a kormány is, midőn évekket ezelőtt a „Koruna“ című tót lapot megindította volt, de rövid pályafutása után ez is fájdalom beszüntetve lett.

Létez ugyan most is egy hazafias és még Grünwald kezdeményezése folytán megindult s Besztercebányán megjelenő tót lap a „Svornost“, mely az egyetlen, mely a panszláv túlkapások ellen egész erélylyel és kitartással küzd, s megvalljuk hézagot pótol, de a célnak meg nem felel, meg nem felelhet. És pedig azért nem, mert e lapnak szerkesztése egyetlenegy férfinak vállán fekszik, kinek fáradozásait s jó törekvéseit becsülni tudom, de egy, fentebb jeleztem irányú és tartalmú lap szerkesztésére egymaga elégtelen.

Ide s ehez nem erő, de erők kellene. Még pedig szakavatott, tudományos, képzett erők.

Tisztességes díjazás mellett a kormánynak először ezekről kellene gondoskodnia s úgy azután a lapot megindítania.

És ez nem is követelne a kormánytól nagy és mesés áldozatokat.

Legyen e lap hetilap, mely a hétnek minden vasárnapján adatnék ki oly módon, hogy az már vasárnap az olvasók kezei között lehessen. Alakja lehet olyan, mint a mi kedves „Vasárnapi Újság“-unké a szövegbe nyomtatott képekkel illusztrálva. Képekkel azért, mert úgy a földműves, valamint a mesterember jobban szereti azt, ha az előadott tárgy szem-

lélhetővé tétetik előtte, mint ha az csak szárazan és elvontan tárgyalatik. Jobban vonzódik hozzá, melegebben érdeklődik iránta s mélyebben vésődik emlékezetébe. Az ily lapot úgy az alsó, valamint a közép osztály megszereti, s különösen vasárnap a pihenés és nyugalom óráiban örömet fogja azt olvasni. S valamint egy részről vissza tartja azt az időnek haszontalan s vajmi gyakran erkölcsére és vagyonára nézve káros elfecsérlésétől, úgy más részről művelődni s a mi legfőbb, e lap hazafias szelleme és iránya által a haza és ennek nemzeti érdekeinek teljesen megnyeretni fog.

Előfizetési ára lehetőleg mérsékelt legyen. Teszem egy egész évre hat forint.

Mondassék ki azután az, s ennek eszközzése igen könnyű lenne, hogy e lapot minden egyes tót ajkú község járattni s reá a községi pénztárból előfizetni köteles.

Tiszta meggyőződésem az, hogy alig találkoznék község, még ha legszegényebb lenne is az, hogy ezen összeget, minden megerőltetés nélkül, ha másból nem, tehát az előforduló különféle bírságokból nem fedezhetné. S ha mégis találkoznék oly szegény község, mit nem hiszek, hogy ez összeget előteremteni képes nem lenne, annak a lapot a szerkesztőség ingyen küldené meg.

Ha már most az egyes tót ajkú községek e lap előfizetésére köteleztetnének, hozzá véve még azt is, hogy az előfizetők számát úgy az egyes olvasó körök, valamint egyesek is szaporítanák, merem állítani, hogy e lap kiadási és díjazási költségei a begyűlt előfizetési pénzekből és a hirdetési összegekből majdnem egészen fedeztetnének s alig rúgna néhány ezerre azon összeg, melynek pótlásáról a kormánynak kellene gondoskodnia. De ha mindjárt több ezerre is rúgna az, áldozatul kellene azt hozni ama szent célnak, hogy a panszlávizmus, hazánk e ráksebje, kiirtassék s a tiszta hazafias érzület ápoltassék és megszilárdítassék.

Ez leginkább csak akkor fog megtörténni, ha a nép vezetői és oktatói nem idegen érdekek, hanem a haza szolgálatában állanak. Ezt pedig csakis a nevelés által lehet elérni. Az ember nevelés által lesz azzá a mi. A családi és a nyilvános nevelés által. A családi nevelést a kormány ellen nem őrizheti, mert azt ellenőrizni nem lehet. De a nyilvános intézetekben eszközölt nevelésre felügyelni egyik legfőbb állami kötelessége, még pedig kötelessége vallásfelekezeti különbség nélkül.

Felügyelnie kell különösen a leendő lelkészek és tanítók nevelésére s a rendelkezésére álló eszközökkel, magától értetődik, hogy alkotmányos törvények korlátai között, mindent elkövetnie arra nézve, hogy bármely felekezethez tartozó leendő lelkészek és tanítók hazafias szellem és irányban neveltessenek s így hazafias papokká és tanítókká legyenek.

De a kitűzött cél elérése tekintetében, valamint egy részről sok függ attól, hogy a leendő lelkészek és tanítók kik által neveltetnek, úgy más részről igen fontos e tekintetben az is, hogy hol neveltetnek? Úgy a személyi, valamint a helyi kérdés veendő itt tekintetbe.

Az ev. egyháznak Magyarországon négy tanítóképezdése és három theologiai intézete van. E három theologiai intézet az eperjesi, soproni és pozsonyi. Mi azon személyeket vagy is tanárokat illeti, kik ezen intézetekben a leendő lelkészeket nevelik, úgy azok egytől egyig a leghatározottabb és leghivebb hazafiakból állanak. Minden törekvésök egy célban összpontosul s ez az, hogy e hazának hű és hazafias polgárokat neveljenek.

Az eperjesi és soproni theologiai intézetekben ez sikerül. A soproni theologiai intézetből panszláv pap még nem került ki, az eperjesiből csak kivételképen ritka esetben. A legnagyobb kontingenst, a panszláv lelkészek zömét, a pozsonyi intézet szolgáltatja.

De hát mi ennek az oka? Tán a tanárok? Távol legyen. A pozsonyi gymnásiumi és theologiai tanárok, hogy úgy fejezzem ki magamat, a hazafias érzelem és irány tekintetében még az eperjesi és soproni tanároknál is túlzottabbak.

Az ok tehát nem a személyi, hanem a helyi viszonyokban keresendő.

Pozsony városának lakossága már maga ellenséges érzülettel viseltetik a magyar nemzet és annak érdekei iránt. Szíve nem Budapesthez, hanem Bécshez vonzódik.

E város továbbá a dunamelléki superintendentiának központja, székhelye. A dunamelléki kerület lelkészi és tanítói kara, mely majdnem egészen panszláv, itt nevelteti gyermekeit. De a panszláv lelkészek és tanítók gyermekei már ott-hon családi körben szívják magokba a panszláv szellemet s már ezzel áthatva mennek a pozsonyi iskolába. Az összes ev. lelkészek és tanítók itteni összege 373 lévén, ebből 288 panszláv. Ennyi családban tehát panszláv szellemben neveltetnek a gyermekek. A pozsonyi iskola növendékeinek legnagyobb kontingensét ezek teszik, s így természetes, hogy a pozsonyi iskola növendékeinek nagyobb része a panszláv táborhoz tartozik. Ezekből a tanári karnak a kevésbé megrögzötteket sikerül ugyan megnyerni a hazának s tagadhatlan, hogy a panszlávok nagy százaléka így a hazának megnyeretik, de a dühösebbek s különösen azok, kik a családi körhöz visszatérve, panszláviztikus érzelmöknek itt ismét bő tápot találnak, tántoríthatlanok maradnak.

Ezek már most a theologiai intézetbe lépven által, érzelmöket és irányukat nem változtatják, hanem határozott panszlávok, a magyar haza és nemzetiség ellenségei maradnak.

A theologiai intézet növendékei két kerületből: a bányaiából és a dunamellékiből kerülnek össze. Más két kerületből ritkán téved ide theologus. De, miután leginkább a

panszláv papok és tanítók gyermekei adják magokat e pályára s a bányai kerületben is elegenden lévén ilyenek, nagyon természetes, hogy a pozsonyi theologiai intézet növendékei nagyobb részben a panszláv táborhoz tartoznak s a magyar érzelmű hazafias theologusok kisebbségben vannak.

A helyi viszonyok tehát Pozsonyra nézve olyanok, hogy itt a panszláv theologusok mindig nagyobb többségben fognak maradni.

És mégis az egyetemes theologiai akadémiának felállítása Pozsonyban tervezetik, sőt úgyszólván, az már el is fogadtatott.

Egy ev. egyetemes theol. akadémiának felállítása még az 1869-ik évben Acsán tartott egyemes értekezleten határozott el, s miután akkoron az eperjesi theologiai intézet oszlófélben, s Sopron a tanítóképezde fenntartásával eléggé megterhelhetve vala, 1873-ban ezen akadémia felállítására Pozsony, mint legtöbb anyagi előnyt nyújtó város jelöltetett meg. 1874-ben az egyetemes gyűlés egy bizottságot küldött ki, oly utasítással: szerezne magának „beható“ tudomást arról, hogy minő és mennyi javadalmakat képes Pozsony nyújtani, s azonfelül mennyi kívántatnék még a kerületekből a kor igényeinek megfelelő akadémia fenntartásához!

Az ez ügyben többszörösen kiküldött bizottságok végre az 1878-ik év febr. hó 12-én Budapesten tartott bizottsági ülésben végmegállapodásra jutottak. E szerint különösen, midőn gr. Pálffy János a Pozsonyban felállítandó theologiai akadémiára 16,000 frtos alapítványt tett, a theol. akadémiának Pozsonyban való felállítása kimondatott. A bányai kerület évenként 600 s a többi kerületek egyenként 250, s így valamennyien összesen 1350 frtnyi évi segélyadásra magokat lekötelezték. A dunántúli azonban határozottan követelte azt, hogy „a pozsonyi gyülekezettel kötendő szerződésben külön cikk által tartassék fel az egye-

temes egyház azon joga, hogy az akadémiát kedvező viszonyok között Budapestre áttehesse“.

De 1879-ben a pozsonyi egyház újabb föltételekkel állott elő. Azt kívánta, hogy a Reischel által 20—22 ezer, helyhez nem kötött, de theol. akadémiára hagyományozott összegtől járó, körülbelül 1000 forintra rúgó kamat az ő javára irassék s így az a megígért 3100 frt helyett csak 2100 frttal járuljon az akadémia fenntartásához s a hiányzó helyiség egyetemes gyűjtésből építtessék föl.

Erre a múlt 1880-ik évben a tiszai kerület, nyomtatásban megjelent s az egyetemhez benyújtott fölterjesztésében, azon ajánlatot tette, hogy miután hét év óta az egyetem Pozsonynyal végmegállapodásra nem juthatott, a mennyiben azzal végmegállapodásra jutni nem lehetne, ő kész még előnyösebb föltételek mellett, de egyszersmind a kerületek segélyezése mellett is az egyetem és theol. akadémiát Eperjesen léptetni életbe.

Jelenleg tehát Pozsony és Eperjes között van a választás. Kérdés, hogy melyik város előnyösebb egy ev. theol. akadémia felállítására? A fentebb jeleztem helyi viszonyokra való tekintettel Eperjes nagyobb biztosítékot nyújt s részemről ennek adnám az elsőséget. De állami és nemzeti érdekek szempontjából egyik sem való és alkalmas egy ev. theol. akadémia felállítására. A dunántúli kerület a theol. akadémia felállítása ügyében fentebb érintett követelésével oda útalt, hogy ennek Budapesten kell felállíttatnia.

Helyesen. Egy oly intézetnek, melyből e haza népvezető közegei kerülnek ki, magában a központban vagy pedig egy oly helyen kell felállíttatnia, mely mindazon kellékekkel bír, melyek ily egyének tudományos és hazafias szellembeni kiképzetésére szükségesek. Hogy a központ az ő különféle képző intézeteivel és mívelt társasköreivel erre a legmegfelelőbb és

legelőnyösebb lenne, azt fejtegetnem felesleges. Valamint az itteni művelődési eszközök által az illető ifjak tudományosabb képzettségre tennének szert, úgy más részről a társas élet megfigyelése s az azzal való közvetlen vagy közvetett érintkezés folytán mindazon szögletességek és ügyetlen föllépések elenyésztetve lennének, mint a minőkkel a lelkeszi kar egyesinél az életben oly gyakran találkozunk.

De az ev. egyház arra, hogy ezen theologiai akadémiát önerejéből Budapesten felállítsa, ismert szegénysége folytán elégtelen. Fölkarolni és segélyezni kell azt. Ezt pedig magának a kormánynak kell tennie, sőt szoros kötelessége. Kötelessége, hogy lerójjá legalább részben tartozását e haza azon polgárai irányában, kiknek a múltban, még pedig igen bő mértékben, csak a szenvedések, és keserű elnyomatásban volt részök, s kik annak dacára, hogy mostoha gyermekként bántak velök, csak oly hű hazafiaknak bizonyultak be, mint e hon dédelgetett s előjogokkal fölruházott gyermekei.

Báró Eötvös József nemes szívében fogamzott meg azon gondolat, hogy Budapesten az egyetemes ev. vallásfelekezetek számára theologiai akadémiái tanszékek állíttassanak fel. Hogy az mért nem valósult, ezt most itt fejtegetni nem akarom, de csak azt jegyzem meg, hogy úgy látszik, mintha Eötvös fennkölt szelleme annak porhüvelyével együtt a sírba szállott volna. A mostani miniszteri ivadék között nem él már többé kitűnő elődjök nemes és igazságos szelleme? . Fájdalom, hogy nem. Más csillagok járnak, más nap süt már Magyarország alkotmányos formák közé bújtatott „hegymegetti“ kormányának egén.

Pedig a mi elmúlasztatott, annak helyrehozására itt az idő és az alkalom. Tegyük magokat az egyházkerületek elnökei érintkezésbe a kormánnyal és a kormány a vallásfeleke-

zeti elnökségekkel. És még célszerűbb és helyesebb lenne, hogy ha a kormánytól indulna ki a kezdeményezés. Nyilatkoztassa ki a kormány azt, hogy a budapesti egyetemen kész a vallás felekezetek számára a theologiai akadémiákat felállítani s tapasztalni fogja, hogy tán a dunamelléki kerületet kivéve a többiek a kormány e kezdeményezését örömmel fogják fogadni. Érintkezzék, tanácskozzék a kérdéses egyházzal, hogy az ev. egyház autonomikus, önkormányzati jogának biztosítása és fenntartása mellett, miként volna az legcélszerűbben s legkönnyebben kivihető, s hívja föl azt, hogy mivel képes és akar, anyagi segélyezés által, e cél helyesebb, biztosabb és protestáns szellembeni elérése s létesítéséhez hozzá járulni?

Mert sokat kell itt megfontolni. Legelső és legégetőbb az anyagi kérdés. Tudjuk, hogy theologusaink legnagyobb részt igen szegény szülők gyermekei, kik csakis úgy tarthatják fel magokat s végezhetik be tanulmányaikat, ha anyagiilag megfelelő segélyezésben részesülnek. Ha a theologiai ev. akadémia Budapesten állíttatnék föl, itt első sorban a theologusok olcsó élelmezéséről kellene gondoskodni. Létesíteni kellene a konviktust, melyben a tanulók részint ingyen, részint pedig csekély évi fizetés mellett ebéddel és vacsorával látatnának el. De sőt gondoskodni kellene a lakásokról is, hogy a theologusok épen úgy, mint a debreceni collégiumban egy épületben elhelyezve legyenek s folytonos felügyelet alatt álljanak.

Vannak az ev. egyháznak e célra nem helyhez kötött, még pedig igen szép hagyományai. Van a theologiai akadémiára az egyetemnek kerületbelül 33,357 frtnyi tőkéje, ezenkívül Reischel hagyatéka, mely szintén 20—22 ezerre rúg. S miután gr. Pálffy János az ev. theologiai akadémiára szintén 16,000 frtnyi alapítványt tett, melyet ő ugyan Pozsony-

hoz kötött, de, ha az nem Pozsonyban, de a kormány méltányos és jogos segélyezése mellett Budapesten az egyetemen állíttatnék fel, nem hiszem, hogy a tisztelt alapító, tekintve a nemzeti érdeket, kikötött határozatától el nem állana, azt meg nem változtatná s a tett alapítványt épen a központban felállítandó ev. theologiai akadémiára is ki nem terjesztené.

Ha így kormány és az ev. egyház karöltve, ezen theol. akadémiát Budapesten létesítenék, úgy ez egy oly intézet lenne, melylyel egyenetlenegy sem vetekedhetnék.

A kormány, valamint ez által egy régi kötelezettségét róná le, úgy más részről a lelkeszek hazafias szellem és iránybani neveltetése mellett a hazának a legnagyobb szolgálatot tenné.

De érintettem, hogy e theologiai akadémia felállításánál a kormánynak az ev. egyház önkormányzati jogát, a mennyire ez az állam érdekével összeütközésbe nem jó, szemé előtt kell tartania.

Okát megmondom.

Mi is tulajdonképen az az autonomia? Autonomia annyit jelent: mint saját törvény szerinti cselekvés.

Ennek kettős az értelme. Az első az, hogy jogom van magam számára törvényeket hozni, a második pedig az, hogy jogom van egyszersmind az így hozott törvények szerint magamat kormányozni is. Így mint erkölcsi lény minden ember autonóm. Kell, hogy az legyen. E nélkül sem erénye, sem bűne beszámítható nem lenne.

Ebből önkényt foly, hogy csak autonomiában rejlik az igazi élet, haladás és tökéletesedés. Autonomia nélkül okvetlenül bekövetkezik a tespedés és előbb utóbb a halál.

A ki nem halad, az marad.

„Hajt az idő gyorsan, — rendes útján eljár,
Ha felülünk felvesz, — ha maradunk nem vár“ —

mondja Arany. A mely nemzet avagy egyház lemondott autonomiájáról, az életéről mondott le.

A magyarországi ev. egyházra nézve életkérdés volt tehát az, midőn a múlt századokban autonómiájáért 'annyi sokat szenvedett s érette szakadatlanul s kimondhatlanul s kimondhatlan keserőségek között oly rendetlenül küzdött.

Az autonómiáját biztosító hazai törvények egyszersmind lételét, életét biztosították. Az ev. egyházra nézve életkérdés ez. Fejlődésének s haladásának eszközlője. A protestáns emberre nézve a legfőbb jó ez.

Hogy mily erő van ezen autonómiában, bizonyítja a történelem. Magyarországon az absolutismus mindig a protestáns autonómia szikláján zúzódott össze. Kolonicok, Heisterekek, Ambringenek korában, sőt a legközelebbi múltban is a prot. autonómia volt azon kezdeményező közeg, mely az absolutismus elleni harcot megkezdette s általa a nemzet is nemzeti-ségi és állami autonómiáját kiküzdötte.

Az absolutistikus kormány tehát a prot. autonómiának mindenkoron ellensége vala, míg a szabadság talapzatán álló kormányforma a prot. autonómiát mindig nemcsak védte, hanem egyszersmind megszilárdította is.

Az ev. egyház ezen autonómiája a hozott törvények által körülírva és biztosítva van. Vonatkozik ez a belső egyházi életre és kormányzatra. Törvényszerzési és törvénykezési jog ez. Itt azt mondja az evang. egyház: semmit rólunk, nélkülünk.

De azért a prot. autonómia államot az államban soha sem akart képezni s egy alkotmányos ország, igazi szabadságon alapuló törvényeivel ellenkezésbe soha sem jöhet.

Az ország alkotmánya és a prot. egyház alkotmánya szépen megférnek egymás mellett.

De, hogy ezen legfőbb jóval, a prot. autonómiával nem történtek-e és nem történnek-e az ev. egyház kebelében visszaélések? az már más kérdés. És itt nyiltan és őszintén ki-mondjuk azt, hogy igen is történtek és történnek.

És kik által? A magyar emberek részéről soha, de a panszlávok által igen. A panszláv evangélikusok jellemtelensége és alávalósága itt egész mezében mutatkozik. Undorral fordul el ettől az ember. Ők, mint ezt már más helyütt kimutattam, csak névleg protestánsok. Náluk az autonómia nem cél, hanem csak eszköz, hogy nemzetiségi céljaikat ériék el. Vallásuk, hitök, Istenök az ő nemzetiségök. Ez utóbbiért mindent feláldozni készek. A pátenst korábban egytől egyig ők tapodták lábbal a prot. autonómiát s a pátenst elfogadták, jelenleg pedig minden piszkosságukat az autonómia köpenyébe takarják s védelmezik.

Grünwald is nem az autonómia tiszta képét, hanem annak a legutóbbi időkben észlelt kinövéseit tartván szeme előtt, hazafias fájdalom és felhevülésében pálcát látszik törni a prot. autonómia felett, midőn a 158-ik lapon így nyilatkozik: „minél nagyobb veszély a prot. autonómia az államra nézve, annál nagyobb veszély az állam a protestáns autonómiára nézve.“

Erre csak azt felelem, hogy ebben nagyot tévedett.

A protestáns autonómia veszélyes csak az absolutistikus államra nézve, s csakis az absolutistikus állam veszélyezteti a prot. autonómiát. Absolut állammal szemben a két tényező tűz és víz; alkotmányos állammal szemben pedig két ikertestvér, melyek egymást nem üldözik, hanem elősegítik.

Egyes kinövésekért és túlkapásokért magát az autonómiát elítélni nem lehet. Micsoda kertész lenne az, ki, mert hernyók lepték el fáit, kertje valamennyi fáját vágatná ki? Igaz, hogy elpusztulnak a hernyók, de bizony elpusztultak a fák is.

Avagy kérdem: ha valakinek kertjében egy sudaras, gyönyörű lombozatú, szép koronájú és nemes gyümölcsöt termő

fa díszlik, de e fa sudarát és ágait igen vastag s a fát megtámadó mohréteg takarja, vajjon a moháért az egész fát ítéli-e el, avagy csak a mohát róla letisztítja s így a fa épségét és életét is fenntartja? Én azt hiszem, hogy csakis az utóbbi az okszerű és helyes intézkedés.

A protestáns autonomia ily sudaras, gyönyörű lombozatú és nemes gyümölcsöt, a szabadság és alkotmányosság gyümölcsét, termő fa, melynek sudarát a panszlávok által elkövetett túlhajtások és visszaélések mohrétege lepte el. E mohát kell róla letisztítani, a visszaéléseket megakadályozni s az autonomia körébe nem tartozókat eltávolítani, hogy maga az autonomia annál inkább megszilárduljon, hasson, alkosson és gyarapítson, s így haza és egyház fényre derüljön.

A protestáns autonomia ily mohától nem ment. Ezt tagadni annyi lenne, mint valótlanságot állítani. S igaz az is, hogy az autonomiának, hogy úgy fejezzem ki magamat, e mohát nemcsak a panszlávok, hanem a hazafias protestánsok is védik.

S ki ennek az oka? Tán a magyar, tehát hazafias protestánsok, mint ezt Grünwald gondolja? . . . Tagadom.

Mondjuk ki nyíltan: ennek oka maga a kormány, maga a törvényhozás, tehát maga a haza is.

Állításomat bebizonyítom.

A haza, e közös anyánk mindenkinek édes anyja, csak a protestánsoknak nem. Ezek igazi mostohája. E haza, a törvényhozás a protestánsoknak mind ez ideig jogot és igazságot nem szolgáltatót.

E haza alkotmányos szabadságának kivívásában mindig ott álltak első sorban a protestánsok, de midőn a haza alkotmányos jogaiba visszahelyeztetett, mindig megfélekezett azon elnyomott protestánsokról, kik igazságos ügyét diadalra segítették.

1867 óta, tehát már egész 14 esztendeje annak, hogy e haza önmagának ura lett. E hosszú időszakon keresztül türelemmel és bizalommal várták a protestánsok, hogy midőn a törvényhozás a zsidóságra is kiterjedett, annál inkább a protestánsoknak is jogot és igazságot fog szolgáltatni.

Hiába várták. E hon valamennyi polgára természetadta jogaiba visszahelyeztetett, csak a protestánsok nem. Az 1848-ik évi, a vallások egyenjogosítása és viszonyossága tárgyában hozott XX. törvénycikk máig sincsen életbe léptetve. Ennek alapján meghozatott ugyan az 1868-ik évi 53-ik törvénycikk, mely azonban csak némi felekezeti súrlódások elenyésztetésére irányul, de az egyenjogosítás életbe léptetéséről szó sincsen.

Fájdalommal kell kimondanunk azt, hogy e haza protestáns gyermekei még most is elnyomottak. Egy oldalon a nagy jogok és szabadságok, más részről pedig az apró koldusmorzsalékok, melyek a koldus s mostoha gyermekek számára a gazdagok asztaláról hullanak. E morzsalékokkal kénytelenek eddig a protestánsok megelégedni.

A katolikus püspökök, mint hivataloszerű törvényhozók, ott ülnek a felsőházban. A mi evang. püspökeink ki vannak abból zárva. A katolikus egyház házassági ügyeit saját székéi által szabályozza s dönti el. Az evangyéliumiak házassági ügyei felett a világi, tehát sokszor protestáns szellem és felfogással ellentétes, közegek ítélnek. Úgy a kincstár, valamint egyes községek által gyakorolt kegyúri jogok és kötelezettségek csakis a katolikus egyház fenntartásáról s javadalmazásáról gondoskodnak, míg a protestánsok saját szegénységükből kénytelenek fentartani magokat. Úgy a vérrokonság, valamint a háromszori kihirdetés alóli fölmentvényt a katolikus egyházban a püspöki kar gyakorolja, míg az evangyélikusoknál az előbbeni a kormánynak, ez utóbbi pedig a megyei alispán, kezébe tétetett le.

Kérdem: hol itt a jogegyenlőség és viszonyosság?

De menjünk tovább.

Távol legyen tőlünk, hogy a katolikus egyház nagymérvű javadalmazását irigyelnők, történeti tény azonban az, hogy a magyar királyok a nagy kiterjedésű javadalmakat nem a katolikus, hanem a keresztény egyháznak adományozták; de míg egy részről a katolikus egyháznagyok százezerekre menő évi jövedelmekről rendelkeznek, melyeket azok saját egyházuk fölvirágoztatására, megszilárdítására és emelésére, és okosan, fölhasználnak, s van eset rá, mint ez ellen szavát a sajtó is jogosan fölemelte, hogy mint Bonnaz püspök, e gazdag jövedelmet az ország s püspöki kerülete népének elnémetesítésére, — tehát hazaellenes célra — fordítják, sőt, ha egy százezerekre menő évi jövedelemmel rendelkező gazdag főpap, néhány ezer forintra rúgó áldozatot tesz valamely jótékony s közhasznú célra, azt a sajtó még egekig magasztalja, *addig az összes magyarországi egy milliónyi számú evangélikusok 20, mondd húsz ezer forintnyi évi alamizsnában részesíttetnek.* Nem csoda, hogy tekintélyes férfiak annak idején e morzsaalamizsnának egyszerű visszautasítása mellett emelték fel szavukat.

Míg tehát a hon polgárainak egy része ily nagy előjogokban és kedvezményekben részesül, a másik része, a protestánsok, kik nem egy idegen országban létező hatalomtól veszik intézkedéseik szabályzatait, hanem a magyar hazával együtt éreznek s annak alkotmányos intézkedéseivel azonosítják magokat, folyvást csak sérelmekről és mostoha bánásmódról panaszkodhatnak.

Ki fog tehát azon csodálkozni, hogy az igazán magyar hazafias protestánsok is autonómiájukat — s annak még tán túlhajtásait is — körömszakadtáig védeni kénytelenek?

Hiszen Irányi minden országgyűlésen fölemelte az igazság és követelt jog szavát s követelte a törvényhozástól azt, hogy az egyenjogúsítási és viszonyossági vallási törvény már végre valahára necsak pusztá ígéret és hitegetés legyen, hanem testet öltjön, és fájdalom mindig leszavaztatott. E 14 évi alkotmányos időszak alatt két protestáns ember foglalta el a miniszterelnöki bársonyszéket s ez utóbbi már hat éve, hogy benne ül, és protestáns hitsorsosaiknak igazságot szolgáltatni nem tudtak, mert nem akartak. Ezért bizony a protestánsok hálával és köszönettel nekik tartozni nem fognak s nem tartozhatnak.

Egyenjogúsítási és viszonyossági vallási törvény tehát nem hozatott. De meghozatott 1879-ik évben a 40-ik törvénycikk. E büntető törvény 53-ik szakasza már is híressé vált és sok port vert fel az életben, s a helyett, hogy a kedélyeket megnyugtatta volna, inkább felzaklatta azokat. A protestánsok remélték s erősen hitték, hogy e szakasz alapján legalább egy oldalról meg lesznek védve a katolikus lelkészi kar túlkapásai ellen. Hitték, hogy a katolikus „coge intrare regnum coelorum“-féle elvnek ajtaja erősen beszegeztetik s a felekezeti jogok mindkét részről tiszteletben fognak tartatni. — A protestánsok voltak azok, kik a törvénynek minden hátsó gondolat nélkül engedelmeskedni készeknek nyilatkoztatták ki magokat. A dunamelléki, tiszai és bányakerületi püspökök alattas lelkészeiket egész nyíltan oda utasították, hogy a törvény értelmében katolikus vallásban felnevelendő gyermeket semmi szín alatt meg ne kereszteljének.

Igen ám! de katolikus testvéreink e tekintetben ismét más alapra állottak s az ev. vallásban nevelendő újszülötteket nemcsak keresztelni kezdték, mi még nem lett volna törvénysértés, de az így megkeresztelteket be is anyakönyvezték, azaz: mint leendő katolikusokat a magok számára lefoglalták. Ismeretjes a soproni eset, ismeretes az is, hogy míg az

első bíróság ez esetben az 53-ik szakasznak áthágását látta s így törvénysértést állapított meg, addig a királyi tábla az első bírósági ítéletet föloldotta s kimondotta azt, hogy a keresztelésnek egyedüli célja csak az, hogy a gyermek hitfelekezetének tekintetbe vétele nélkül bármely anyakönyvbe igttatassék be, s miután a soproni lelkészi hivatal ezt megtette, eljárása helyesnek nyilvánított.

Hogy a törvénynek ilyenét magyarázata a rabló politikát szentesíti, azt magyarázni felesleges. Hogy továbbá a katolikus egyháznagyok befolyásuknál fogva minden eszközt és módot fölhasználtak arra, miszerint a királyi tábla az első bírósági ítéletet feloldja, az is nagyon természetes. De, midőn Teleszky Istvánhoz, mint e törvény előadójához e szakasz értelmezése céljából kérdés intéztetett s ez oda nyilatkozott, hogy e szakasz a keresztelést nem korlátozza, hanem a lopás szabad, már az megvallom, nem természetes.

És kérdem: mi lesz ennek az eredménye? Az, hogy állami szempontból a törvény iránti tiszteletet aláássa s a kormány iránti bizalmat megingatja. Társadalmi szempontból továbbá az, hogy a béke helyett ismét a különféle felekezeti súrlódások üszkét dobták a felekezetek közé. Egyetértés helyett egyenetlenség, béke helyett harc, jogaink kölcsönös tiszteletben tartása helyett a kedélyeket felzavaró civódások egész beláthatlan láncolata. Vajjon nincs-e szeretett hazánknak elég más baja és harca, hogy e szerencsétlen törvény s annak homályos szerkezete még a felekezetek egymás közötti harcát nem hogy elenyésztette volna, hanem azokat még mélyebbrelátókká és érdesebbekké tette?

Mert a kath. egyház itt megállapodni nem fog. Az 53-ik szakasz logikai értelmét kijátszó királyi táblai ítélet folytán a katolikus lelkészek a megkeresztelt s beanyakönyvelt gyermekeket egyszersmind a katolikus vallásban neveltenti, konfirmálni, sőt, a mint erre már van is előző eset Tatán, hol a

kath. lelkész a megkeresztelt s elhalt protestáns gyermeket el is temette, azzal védekezvén, hogy ezt semmiféle törvény sem tiltja, ha elhalnak, még eltemetni is fogja. — Nem marad ekkor más hátra, minthogy ezt a protestánsok is szabadon tenni fogják. — De akkor ki képes belátni a mentül tovább, annál inkább elmérgesítő felekezeti sűrlődások és civódások hosszú láncolatának végét és szomorú következéseit?

Nem tudom, hogy katolikus hazámfiak s különösen annak lelkészi kara olvassa-e ezen soraimat. — De, ha igen, tegyék szívökre kezöket, lépjenek le már egyszer a szükkeblű felekezetiiség teréről, mely bizony nagyon hálátlan tér, és nyújtsunk egymásnak a Krisztus tiszta szeretetében s egymás jogait tiszteletben tartani kész egyetértésben kezét, a helyet hogy egymásnak bajt, kellemetlenséget okoznánk s ez által a haza, e közös anyánk boldogítását is hátráltatnók. — Álljunk az észjog azon elvi álláspontjára: szabadságot úgy használd, hogy ez által mások szabadságát ne korlátozzad, mert ez a valódi szabadság; és egyesüljünk e haza közös ellensége, a panszlávizmus elleni harcunkban, hogy azt hazánk minden vidékéről csírástól együtt kiirthassuk s így hazánk jövő nagyságán munkáljunk s azt megszilárdítsuk. — Tartsuk szemünk előtt s vessük be szíveinkbe mindnyájan Malachiás próféta második része 10-ik versének eme igaz s a mi viszonyainkra is nagyon alkalmazható szavait: „Nincs-e egy Atyánk mindnyájunknak? Nem egy Isten teremtett-e mindnyájunkat? Minek egymás között civódnunk és atyáink szövetségét megfertőztetnünk?”

Hogy az 53-ik szakasz bírói értelmezése s annak beláthatlan következményeivel szemben a prot. egyház'tétlen nem maradhatott, az nagyon természetes. A kit ütnek s nyomorgatnak, annak védelmeznie kell magát. Hogy e tekintetben a kezdeményezést az ev. egyház egyetemes felügyelője báró Radvánszky Antal tette meg, ez igen helyes. Az egyetemes felügyelő f. évi 6-ik számú körlevelével e tárgybani teendők közös megállapítása végett a kerületek püspökeit és felügyelőit együttes tanácskozásra hívja fel.

E körlevelében a többek között ezt mondja:

„Az említett (1868:53. tvc.) újlag tünteti ki annak hiányát, hogy ekkoráig sem jött létre egy általános, minden vallásos kérdéseket szerves összefüggésben tartalmazó törvény. Léteznek ugyan egyes vallásos vonatkozó, szórványosan hozott törvények, de dacára annak, hogy a vallás dolgában a törvényhozás az 1868-ik évi 53-ik törvénycikk igazolása szerint csak ideiglenesen, t. i. addig intézkedett, míg az 1848-ik évi 20 törvénycikk alapján a vallásfelekezetek közti viszonyosság fog szabályoztatni, nem jutott ahoz még az országgyűlés, minek tekintettel a tárgy fontosságára és sürgűségére nézve már régen kellett volna megtörténnie, hogy a szórványosan fennálló törvényeket és intézkedéseket rendszeres összefüggésben egybeállítsa, az említett 1848-ki törvényben befektetett elvnek alapján egy tökéletesen egészset képező törvényt alkotott volna.“

Tökéletes igazsága van. Egyes vallásos kérdésekre vonatkozó törvények meghozattak, de az összes felekezeti kérdéseket magába felölelő s azokat tisztázó vallási törvényünk nincsen. Ezért Radvánszky körlevelét e szavakkal fejezi be:

„Hírlapokból tudjuk, hogy legközelebb beadja a kormány a polgári házasságról szóló törvényjavaslatát. Nem volna-e ez a legalkalmasabb időpont annak sürgetésére, hogy valahára hozná már meg az országgyűlés az 1848-ik évi 20. törvény-

cikk alapján a hitfelekezetek közti egyenjogúság és viszonyos-
ságot egyes részletekben szabályozandó s minden vallásos kér-
désekert szerves összefüggésben megoldó, s így az eddigi
szórványosan előforduló intézkedések helyett egy tökéletesen
egészert képező törvényt? Várva várja a prot. egyház
ezen törvénynek alkotását, pedig jogosan, nem-
csak azért, mivel ezt az 1868-ik évi 53. törvénycikk bizto-
sította, hanem azért is, mivel Ő Felsége az 1875-ki ország-
gyűlést megnyitó trónbeszédében különösen hangsúlyozta a
vallás, jelesen a házassági ügynek tárgyalását és rendezését“.

Igen is, ezt várva várja a protestáns egyház. Türelem-
mel, de tagadhatlan, hogy egyszersmind lelki keserűséggel is
várja a szerves, tiszta, igazságos és határozott vallási törvény
megalkotását. Várja pedig nemcsak azért, mert ezt az 1868:
53. törvénycikk biztosította s az 1875-ki országgyűlést meg-
nyitó trónbeszéd hangsúlyozta és kilátásba helyezte, de várja
azért is, mert végre megérkezett már azon időpont, hogy a
kormány és törvényhozás e haza protestáns gyermekeinek
igazságot szolgáltatni tudjon is, akarjon is.

A helvét és ágostai hitvallású evangélikusok Budapesten
az e szakasszal szemben megteendő intézkedések és mihez-
tartás megállapítása végett együttes tanácskozásban egyesül-
tek. Közös tanácskozásuk eredménye ama felirat, melyet a
a képviselő házhoz benyújtani elhatározták. Ezen, Győri Elek
ügyes tollából kikerült s férfias hangon írt feliratban azt ké-
relmezik a két hitvallású evangélikusok, hogy az 53-ik sza-
kasz, mely a fentebb említettem bírói ítélet folytán a vallás-
felekezetek közé a beláthatlan és keserű súrlódások üszkét
dobta, a törvényhozás által, egy novella által szabályoztassék
s a protestánsoknak igazság szolgáltatassék. Lesz-e ennek cred-
ménye? Reméljük, de állítani nem merjük. Nem merjük pedig
azért, mert a közönség közé már is ama, a protestáns kedé-
lyeket igazán lehangoló, hír szivárgott ki, miszerint Trefort.

és Pauler miniszterek magán körben oda nyilatkoztak volna, hogy e törvényen s különösen annak 53-ik szakaszán nem változtatnak és nem módosítanak semmit, hanem a netán a felekezetek által elkövetett hasonló túlkapási esetekben, feljelentések esetében, mint eddig, úgy ezentúl is esetről esetre intézkedni fognak. Ez nem egyéb, mint: nesze semmi, fogd meg jól. Ha ez igaz, akkor nagyon szomorú. Pedig hazánk emelkedése és nagysága csakis az által biztosítható, ha e hon polgárainak jog és igazság szolgáltatik.

Alkossa meg tehát a törvényhozás mentül elébb ezen, az összes vallásfelekezeti kérdéseket magába felölelő vallási törvényt. Körvonalozza benne tisztán az állam és egyház közti viszonyokat. Határozza meg a kettőnek jogait és kötelezettségeit. Fektesse e törvényt Deák hattyúéneke eme szavainak alapjára: „*szabad egyház a szabad államban.*“ Törüljön el e törvény minden, mi az egyes egyházfelekezetek között bizonyos előjogokra és előnyökre emlékeztetne. A vallásfelekezetek egymás mellettségökben s a kormányiránti viszonyukban legyenek teljesen egyenlők és függetlenek. Ebből kifolyólag természetesen el kell törülni azon törvényt is, mely az államfő vallását meghatározza. Egyenlőség, testvériesség, szabadság szelleme hassa által necsak az állam polgárait, hanem az egyes felekezetek híveit is.

De legyen e törvény tiszta, világos és határozott. Ha valahol, úgy itt a „ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes“ politikával föl kell hagyni. A törvények, különösen a vallásügyi törvények, mint azt a tapasztalás mutatja, ha nem világosak és határozottak, de ide s oda csúrrhetők csavarhatók, a legnagyobb zavarok és harcok forrásai. Határozza meg hatá-

rozottan a vegyes házasságokból származott gyermekek vallását s itt leghelyesebb lenne kimondani azt, hogy az ily házasságokból nemzett gyermekek az apjuk vallását kövessék. Apa adja a családi nevet. Adja ő a vallást is.

Az 1868-ik évi 53-ik törvénycikk a nemre volt tekintettel. Pedig, mint ezt ismét a már alélt tapasztalatok folytán állíthatjuk, a családtagok vegyes vallása a legtöbb esetben a legnagyobb családi perpatvar, civódás, békétlenség, sőt gyűlölség és visszavonások forrását képezi. Büntesse szigorúan úgy a jogtalan keresztelések és beanyakönyvezések, valamint a más felekezetbe való idő előtti fölvételek körül észlelt túlkapásokat. Biztosítsa az állam az egyházfelekezetekkel szemben a maga, és az állammal szemben az egyházfelekezetek jogait, hogy így, midőn az állam őt megillető jogának birtokában van, adja meg egyszersmind az egyes vallásfelekezeteknek a fejlődés föltételeit, hogy azok, mint szabad egyház a szabad államban virágozhassanak s boldogulva boldogítsanak.

Ha ezt a törvényhozás megteszi, ha az ev. egyház mostani mostohagyermeki viszonyából kiemelve, az egyenjogúság és viszonyosság körébe vonatik, akkor szólhat az állam nemcsak az evangélikusokhoz, de a más hitfelekezetekhez is emígy: Te egyház! én a te törvényszerzési és törvénykezési, tehát egyezővel autonomikus jogodat biztosítottam, mint szabad egyháznak a szabad államban művelődésed és fennállásod minden föltételét megadtam neked; de már most te is légy elismeréssel állami jogaim iránt s állami nagyságunk céljából ne vond autonomiád bő köpenye alá azt, a mi oda nem tartozik. Államegységi és nemzetiségi szempontból én nem engedhetem meg azt, hogy a te kebeledben oly egyének alkalmaztassanak, kik e magyar hazának s érdekeinek nyílt és határozott ellenségei. Nekem jogom van felügyelni arra, hogy kik a te vezérlő férfiad, felügyelőid és püspökeid. Én nem akarom korlátozni a te autonomikus szabad választási jogodat s választ-

hatsz a kit akarsz, de a választást tudomásvétel hozzám fölterjeszted s azon esetben, ha választásod még is oly egyénre esnék, kiről biztosan tudva van az, hogy a súlypontot nem a hazában, hanem azon kívül keresi, vagyis egyszóval a magyar nemzet s haza ellensége, ez ellen kifogást emelek s a választást meg nem erősítem. Egyszóval, nem érintve a te autonómiádat, püspökeid s felügyelőid választását becikkelyezem.

Továbbá így szólna: A te hitéletedbe, egyházi kormányzatodba s papjaid szabad választásába s e körüli rendelkezéseidbe ismét nem avatkozom, papválasztásod szabad, de ismét az által autonómiádat sérteni nem fogom, midőn követelem, hogy püspökeid panszláv egyéneket lelkészekül föl ne szenteljenek s panszláv, tehát hazaellenes lelkészeket az egyházak ne válasszanak, mert, ha valakire bebizonyulna az, hogy államellenes üzelmeket követ el, az ilyenek szigorú megfenyítetését és autonomikus bíraskodási eljárásod általi eltávolítását követelni jogom s kötelességem.

Nem avatkozom a te vallásfelekezeti iskola- és tanrendszeredbe, de fentartom magamnak a jogot, az iskoláidban uralkodó módszer-, szellem- és irányra felügyelni, a hazaellenes méderben üzött és vezetett tanítást azonnal megakasztani s annak eszközlőjét a tanítót helyéről azonnal általad elmozdítani s helyének más egyén általi betöltését, autonomikus jogaid tiszteletben tartása mellett, eszközöltetni.

Ha meggondoljuk, hogy mily nagy tényező egy kerület élén álló püspök, s mily fontos annak gondolkozása és iránya az államra nézve, akkor az állam joggal követelheti, hogy az egyház szabad választási jogának fenntartása mellett ő a maga számára a placetumot, a megerősítés jogát biztosítja. Ha tudjuk továbbá azt, hogy a lelkészek és tanítóknak mily nagy működési körük van, s hogy egyes panszláv lelkészek és tanítók egész községeket s egész jövő nemzedéket eltótosítani s a haza ellenségeivé tenni képesek, akkor az állam minden kü-

lönbség nélkül joggal követelheti azt, hogy minden felekezeti lelkészi és tanítói választások általa figyelemmel kísértessenek.

Ne habozzon tehát a kormány és törvényhozás. A jog, szabadság és méltányosság útján előre. Adja meg mindenkinek az őt megillető jogot, önállóságot és szabadságot; de viszont, biztosítsa a maga számára is ama jogokat, melyek nélkül egy államot önállóvá, szabaddá, nagygyá és hatalmassá tenni nem lehet. Üldözze egész erélylyel a hazaellenes törekvéseket, írta ki a panszlávizmust s kövessen magyar állami nemzeti politikát s így föladatát megoldja, hivatását betölti, kötelességét teljesíti s hazánkat nagygyá teszi.

Úgy legyen. . . .

Elmondottam a mi szívemen feküdt s nyomta lelkemet. Egészen tárgyilagos akartam lenni. Hogy mennyiben és egészen sikerült-e ez nékem, a felett a szíves olvasó van hivatva mondani ítéletet. Őszinte lélekkel nyilatkoztatom ki azonban azt, hogy az állapotok rajzolásánál színezéseim inkább enyhék, mint túlzottak. Sokat, köteteket lehetne még írni a panszláv túlkapásokról és üzelmekről, azonban az előadottakból is kettő világos. Az első az, hogy a panszláv üzelmek hazánkban s az ev. egyház keblében is nagy mértékben léteznek; a második pedig az, hogy roppant mulasztás vádja fogja terhelni a kormányt és törvényhozást, ha ezen hazaellenes törekvéseknek szárnyát nem szegi s azokat ki nem irtja.

És itt már most nyugodt lélekkel letehetném tollamat, ha még egy nem nyomná lelkemet, ha ez alkalmat föl nem használnám arra, hogy evangyéliumi hitsorsosimhoz egy figyelmeztető szót ne intézzek, melyre nézve csak azt kívánom: vajha ez kiáltó szavá ne válnék a pusztában.

Ha az ember az ev. papságon végig tekint, kettőről fog minden bizonynyal meggyőződni. Az első az, hogy noha tagad-

hatlan, miszerint a jelenleg működő ev. papság között meglehetősen számú jeles papunk van, de különösen a már működők nyomában nyomuló nemzedék jó nagy részben, valamint egy részről a lelkészi pályához megkívántató képzettség hiányának, úgy más részről bizonyos korlátoltságnak szomorú képét tárja elénk.

És ki ennek az oka? Mondjuk ki nyíltan, hogy nagy részben saját püspökeink is. Tapasztalati tény, hogy vajmi gyakran a leggyöngébb és legkészületlenebb egyéneket is a vizsgákon keresztül bocsátják. Vannak rá esetek, hogy oly jelöltek is találkoztak, kik még helyesírásiilag írni sem tudtak, kiknek az ev. theológiáról és a papi teendőkről még a legprimitívebb fogalmuk sem volt, s az illető püspök által mégis fölszenteltettek s papokká — még pedig gyakran korteskedés folytán a tehetségesebbek háttérbe szorításával a jobb egyházak papjaivá — lettek. Püspökeink, hacsak theologusaink az itthoni intézetek egyike vagy másikában a három éves theologiai tanfolyamot elvégezték, a nélkül, hogy azok a régi határozatnak eleget tettek s külföldi egyetemre kimentek volna, nemcsak kivételesen, hanem a jelentkezőket sorban fölszentelik. S mi ennek a következése? Az, hogy megkönnyítettév így a lelkészi pályához való hozzájutás, néhány év óta mind kevesebben és kevesebben mennek ki a külföldi egyetemekre. Így lesznek azután a teljes készültséggel nem bírók segédekké s lelkészekké, kik azt gondolván, hogy ezentúl már a tudományra semmi szükségök, olvasás által tovább nem képezik magokat, s így valamint egy részről a kortól s annak műveltségi színvonalától visszamaradnak, úgy más részről azon egyház is, a melyben működnek, vezetésök alatt, ha nem süllyed is, de nem is emelkedik.

Az ev. egyháznak művelt és szakképzett lelkészekre van szüksége. Haladásának és fejlődésének ez a biztosítéka. Legyenek tehát az ev. püspökök a fölszentelést megelőző lelkész-

jelölti vizsgák alkalmával igazságosak, de szigorúak is. Mérjenek egyenlő mértékkel. Legyenek a vizsgák igazi vizsgák s ne csak egynéhány szóból álló s egy-két kérdésre szorítókozó beszélgetés. A ki e vizsgák alkalmával csakugyan gyöngének, vagy éppen annyira készületlennek bizonyul be, hogy az a lelkészi pályára teljesen alkalmatlan, az egyszerűen vettessék vissza. Az ily egyének még más pályán boldogulhatnak s hasznosokká tehetik magokat, míg a lelkészi hivatás terén nem építeni, hanem rontani fognak.

Ez által az fog eléretni, hogy szigoríttatván a vizsgák, a lelkészjelöltek is lelkiismeretesebben fognak hivatásukra készülni s jobb szakképzettségre tesznek szert, s így az egyház is míveltebb és képzetebb vezetőkkel láttatván el, ez is emelkedni, tekintélyében és fejlődésében nyerni fog.

Ez tehát az egyik.

A másik pedig, miről a figyelmes szemlélő, ha az év. egyházon végig tekint, meggyőződni fog az, hogy az év. egyház kebelében működő lelkész közül igen sok a panszláv.

Bizony igen sok.

S mi, vagy ki ennek az oka? . . . Maga a társadalom.

Kinek kebeléből, a társadalom melyik rétegéből kerülnek ugyanis ki az év. egyház panszláv szellemű és érzelmű lelkészei? A panszláv tanítók és lelkészek családjai köréből.

Kiknek gyermekei adják magokat a lelkészi pályára? A lelkészek, tanítók és polgárok gyermekei. De sajtáságos és fájdalmas tapasztalat az, hogy a magyar érzelmű és hazafias lelkészek fiaikat vagy nem, vagy igen ritkán adják a papi pályára. E térre azonban tömegesen tódulnak a panszláv lelkészek, tanítók és polgárok fiai. Így történik, s ez nagyon természetes, hogy csak az itt-ott elvétett hazafias érzelmű lelkészek gyermeke, vagy egyes polgároknak — ha azok hazafias érzelműek — gyermekei lesznek s maradnak hazafias vezetői az egyháznak.

Úgy a hazafias lelkészek, valamint különösen azok hazafias gyermekei szívében bizonyos ellenszenv fejlődött ki a papi pálya iránt. A szülő nem igen akarja lelkésznek adni gyermekeit, a gyermekek pedig, ha ezt az apa kívánná is, úgyszólván megvetéssel fordulnak el a papi pályától. Ebből megfogható és kimagyarázható azon jelenség, hogy a legtöbb hazafias lelkész gyermekeit papnak nem nevelteti. Hiszen az ország volt papja a mi boldogult nagy Székácsunk is több figyermeke közül egyetlenegyét sem nevelt papnak.

A papi pálya, igen helytelenül, egy idő óta nemcsak lenézett, hanem úgyszólván megvetett pálya. Megvetetté tették azt egy részről maga a társadalom és más részről az életviszonyok. A társadalom maga, mely a lelkészi pályát és a lelkészeket, kik maga a haza fölvirágzásának és fejlődésének egyik főtenyezőjét képezik, nem sokra becsüli s úgyszólván gúnynyal illeti. Ezt pedig nem okosan teszi, mert ez által maga alatt vágja a fát. Az okosabbak e tekintetben, e nagy hibát már belátták s egészen más utat vágtak be. A világi elemnek a papsághoz leereszkedni s a papságnak a világi elemhez föl-emelkednie kell, hogy így egybeolvadva az egyházat erőssé és tiszteltté tegyék.

Az életviszonyok, különösen a szabadságharc óta még lenézettebbé és megvetettebbé tették a lelkészi pályát.

És vajjon miért? Azért mert a hazafias szülők és gyermekeik hibájából a panszlávok tömegesen kezdték elfoglalni a lelkészi állomásokat. Ezek tömegesen tódultak és tódulnak jelenleg is a lelkészi pályára, hogy az ev. egyház jótéteményein fölnevelkedve, sarkukat az ellen ki őket táplálta, emeljék föl. És épen, mert a panszlávok elfoglalták a tért, oly hazafias ifjak is, kiknek nemcsak hivatásuk, de kedvök is volt a lelkészi pályához, elfordultak attól, azt mondván: én panszlávoknak legyek tisztvársa? panszlávokkal érintkezzem? velök egy téren működjem s ellentétes érzelmök és irányuk dacára még

is testvéreimnek tartsam őket! Ez lehetetlen. Nem mondom, hogy ez nem túlhajtása egy ifjú rajongó kebelnek, de tapasztalati tény; s így történt, hogy egyrészt ők útálták meg, nem ugyan a lelkészi pályát, de az azon észlelt életviszonyokat, más részről pedig mások útáltatták meg velök e pályát s mást választottak.

Többnyire a jogi térre léptek s így részint ügyvédeké, részint pedig bírakká vagy pedig közigazgatási hivatalnokokká lettek. Így elhagyatván a hazafias érzelműek részéről e tér, azt a panszlávok gyermekei sietve foglalták el.

De, ha már a hazafias lelkészek fiai a papi pályától elfordultak s a hazafias papok csakis a kivételképen magát papi pályára szánt hazafias lelkész, magyar tanítók és hazafias polgárok gyermekeiből kerültek s kerülnek ki, csodálkozhatunk-e azon, hogy a társadalom többi osztálya, különösen pedig a középbirtokosok osztálya e papi pálya felé nem fordult s arra nem lépett? Sőt sajnós, hogy ezek viseltetnek a legnagyobb lenézéssel a lelkészi pálya iránt.

A középbirtokosok, vagyis földesúraink gyermekei csakis egy pályára adják magokat. Ez a jogi pálya. Ők sem iparosok, sem állami, legfeljebb közigazgatási hivatalnokok, egyszóval urak akarnak lenni és maradni.

De nézzük csak ezen úrhatnamság szomorú következményeit s életadta tapasztalatait. A 100—500 vagy több holdat bíró földesúraink ugyanis miképen nevelik, különösen figyermékeiket? A legfonákabbul. Csekélyek a kivételek, hogy egy ilyen család gyermeke egy bizonyos szakot vagy pályát választana s arra teljesen el is készülne. Nagyonbrészt az ily családok fiai csakis a gymnásiumot végézik be, vagy pedig alig vergődtek három vagy négy osztályon keresztül, mint úrfiak otthon maradnak s gazdálkodni tanulnak. Minden nevelés és szakképzettség nélkül nővén fel és tán a családi körben

sem látván magok előtt nemesítő példákat, megtanúlnak becsületesen káromkodni, négy lovat hajtani, a termést már előre a zsidónak készpénzen eladni vagy pedig váltókat aláírni, egyszerre elkezdenek uraskodni és a könnyelmű pazarlás színpadán szerepelni. Megtörténik az is, hogy idővel még gazdagon meg is nőstülnek s az apai vagyont is egymás között felosztván, igen tekintélyes vagyonnal rendelkeznek. Hasznos tagjai lehetnének a társadalomnak, ha az osztályrészökül jutott vagyonnal okszerűen bánni tudnának. De ehez nem értenek, mert érteni nem akarnak. „Úrítsd fenekig az élvezetek poharát,“ ez elvök. És csakugyan az elvnek hódolnak s egyideig a folytonos mulatozás boldogságának árjában úsznak. De rajtok is beteljesül, hogy hosszú az út, de rövid a mámor. Egy néhány év után a vagyon elkallódott, a hitel kimerült s egyszerre csak azon veszik észre magokat, hogy a birtok a váltótulajdonosok kezére került. Még az ősi lakban laknak ugyan, de már nem mint urak, hanem csak mint zsellérek, végre az ősi lakból is kivándorolni kénytelenek s egyszerre csak azt érzik, hogy a jólét magaslatáról a nyomor és nélkülözések ölébe hullanak le. . . . Dolgozni meg nem tanúltak, dolgozni nem tudnak és nem akarnak. Szégyennek tartják ők azt. Ekkor nyakukba veszik a rokonságot és az összes ismeretséget. Futosnak Pali és Pista urambátyámhoz, egyik s másik befolyásosabb egyénhez, korteskednek, kérnek, könyörögnek, hogy valami — bárminő — megyei hivataloskába betegyék vagy belesegítsék őket, mi vajmi gyakran koma, sógor, nagybátya stb. útján sikerül is nekik s így az ily bukott haszontalan pipogya fráterekből közigazgatási hivatalnokok, vagy Isten tudja mik lesznek, s hozzá lévén szokva a jó élethez, a félbeszakított munkát újra folytatni kezdik.

A fizetésből nem telik, zsarolókká, nyúzókká lesznek; a kik pedig hivatalhoz így sem juthattak, a társadalom parazitáivá lettek.

Óh! ha az ember a múltba tekint vissza s észleli a jelent, szíve elborúl, ha azt a rendkívüli pusztulást nézi, mely épen a középbirtokosoknál észlelhető. A középbirtokosok, kik pedig az állam legerősebb támaszát képezni hivatvák, már nagy részben elpusztultak, részint pedig az elpusztulás processusában épen jelenleg állanak. Oly családok, melyek történeti névvel bírtak, s melyeknek nemzeti missiójuk volt elenyésztek, elpusztultak s gyermekeik koldusokká, a társadalom nyügeivé lettek.

Majdnem köny tolúl az ember szemébe s szíve összeszorúl, midőn látja, hogy a régi tősgyökeres családok ősi kastélyait idegenek bírják, idegenek lakják.

De hát oly sokan vagyunk-e mi magyarok, hogy közönyös szemmel nézzük: miként pusztulunk s helyünket egy idegen elem foglalja el? közönyösek lehetnek-e a mi földesuraink is az iránt, hogy önönvétkök folytán pusztúlnak és vesznek?

Ezt tenniök nem szabad. . .

Ébredjenek! Vessék le magokról a régi kasztszerű öltönyt, vetkezzenek ki a fennhéjzásból és álbüszkeségből, s igyekezzenek ne csak öröklött vagyonukat megőrizni, hanem egyszersmind magokat úgy a társadalom, valamint a haza számára is hasznosakká tenni.

Legyenek szolgák, hogy urak lehessenek, tanuljanak szükölködni, hogy bővölködhessenek, hogy így a hazát is ne szegényítsék, hanem gazdagítsák.

Ne vessenek meg egyetlenegy tisztességes foglalkozást sem. A munka nem szégyen, de a tétlenség bűn. Neveljék földesuraink gyermekeiket úgy, hogy azok a társadalom és haza javát mozdítsák elő. Ki nem képes vagy nem akar tanulni, legyen iparos s így hasznos tagja a társadalomnak. Ki tanulni képes és akar, az tanuljon. Végezze be tanulmányait s adja magát egész odaadással azon pályára, a melyet választott, így az országban nem lesz annyi sikkasztás, család

és erkölcsi romlottság, mint a mennyinek fölfedése már is szégyenbe hozta hazánkat.

Mint feljebb említettem, legtöbb a jogi pálya felé fordul. A legszerencsétlenebb választások egyike ez. Ügyvédekkel el van árasztva már hazánk. Ma-holnap mint patkányok egymást fogják marni. Nem szellőztetem azon általános vádat, miszerint az ügyvédek, hogy megélhessenek, védenceiket zsarolják, szivattyúzzák, úgy, hogy a nép már retteg tőlök s csak nyúzóknak nevezi őket. — Ha az ügyvédikar maga magát reformálni nem fogja, ez a pálya ma-holnap a legmegvetettebb pálya lesz.

Evangyéli földesuraink! hozzátok fordúlok. Fordúlok őszinte szívvel és tiszta lélekkel, midőn fölhívlak: neveljétek papokká, ev. papokká fiaitokat.

Ez érdeketek, — ez kötelességtek.

Érdeketek, hogy az ősi vagy szerzett vagyont megtarthassátok.

Fentebb említettem, de, ha nem is említeném, naponta észlelitek, hogy a mely földbirtokos 3—4 gyermeke közül egyenetlenegyet sem nevelt okszerűen, hanem azok otthon csak úrfiaskodtak és gazdálkodtak, ha az apa kidől s ők a több száz holdnyi birtokon megosztzkodtak, alig bírják azt két-három évig, mert a váltó-tulajdonos kiveri házukból s koldusokká, földönfutókká teszi őket. De, ha az apa gyermekei egyikét, kinek legnagyobb hajlama van hozzá, okszerű gazdaszszá képezi ki, a többi 2—3 gyermeket pedig részint papnak, részint iparosnak vagy más állami hivatalnoknak képezteti, megmarad a vagyon és szerencsésé teszi gyermekeit.

De kötelességtek is. Kötelességtek a társadalom és haza iránt, hogy ne másokon élősködő, hanem a társadalom számára hasznos embereket neveljétek gyermekeitekből.

Ha ezt nem teszitek, a pusztulás tovább fog folyni s helyeteket mások fogják elfoglalni.

Hogy mért hívlak fel, hogy különösen ev. papoknak adjátok gyermekeiteket, ennek száz az oka. Csak néhányat fogok felhozni.

Ez a legelhagyottabb, a legárvább tér, pedig higgyétek meg, a boldogulásra a legtöbb előnyt nyújtó. Igaz, hogy az ev. pap nem hord, mind a katolikus, még pedig igen jól jövedelmező, püspöki süveget zsebében. Mi szegények vagyunk s az ev. egyház lelkeszi állásai sem valami gazdag jövedelműek, de még is olyanok, hogy szerényen ugyan, de becsületesen lehet azokból megélni. Igaz az is, hogy különösen az ev. lelkész a közéletben valami úriasy nagy szerepet és nagy urat nem játszhatik, de a ki e téren is lelkes s igazi hazafi, az mindenütt megbecsültetéssel és tisztelettel találkozik. Működése szerény, de áldásos, nem fényes, de becsületes, kis körben mozgó, de mélyre és kiható.

S nem jobb-e, ha egy földesúr gyermeke is inkább egy 800—1500 forintos jövedelmű egyháznak lelkésze s a társadalom hasznos tagja, mintha annak élösdijévé lesz?

Óh! de mily sokat nyerne a társadalom, ev. egyházuuk és a haza az által, ha a középbirtokosok gyermekei ev. papokká lennének.

Nyerne e három tényező először az által, hogy a panszlávokat leszorítanák, helyöket ök foglalnáék el s így az ev. egyházat a hazafias és nemzeti érdekek szolgálatába vonnáék be.

Nyerne másodsor úgy az ev. egyház, valamint a társadalom az által, hogy ily családok kebeléből kikerült lelkészek, már családi körben is egészen másképen neveltetvén, mint a szegény sorsú szülök legsanyarúbb viszonyok között nevelt gyermekei, már külső föllépésük és modorukban is sokkal szabadabban mozognának s oly szögletességek és korlátoltság-tól, mint a minökkal jelenleg vajmi gyakran találkozuuk, teljesen mentek lennének.

Nyerne harmadszor a lelkészi kar nagyobb tekintélyt kifelé és befelé. Nemcsak a különféle családi összeköttetések folytán, hanem nyerne az által is, hogy az ily középbirtokos gyermeke, ha lelkészszé lett, lelkészi jövedelmén kívül még akár ingatlan, akár pedig pénzbeli tőkevagyonnal bírván, állásának megfelelőbben élhetne s az életben is többet mutathatna s nagyobb tiszteletben részesülne, mint az, a ki szerény anyagi körülményei folytán a társadalmi körökben úgyszólván soha sem fordúlhat meg.

Nyernének a középbirtokosok szülei, hogy gyermekeiket nem boldogtalanoknak, de boldogoknak, nem mint a társadalom terhét s a család szégyenét, hanem mint a haza hasznos polgárait láthatnák s így örömben élhetnének s azon nyugodt öntudattal, hogy szülei kötelességöknek híven megfeleltek és gyermekeikre büszkék lehetnek, nyugodtan, boldogan halhatnának meg.

Nyereség lenne ez a családra, a társadalomra, egyházra és a hazára nézve is.

Vajha figyelemzettető szavaim jó talajba hullanának s dús gyümölcsöt teremnének.

Tegye meg kötelességét az egyház, a társadalom, az állam, és akkor a panszlávizmus néhány évtized múlva csak mint történeti emlék fog még létezni.

Az egyház, a haza fejlődni, erősödni, mívelődni s hatalmassá fog lenni.

Teljesül nagy Széchényink jósszava:
Magyarország nem volt, hanem lesz!

